

Idealet om krigeren

**Våpengraver i Norge i perioden 150/60- 310/20 e.Kr.
som kilde til ideologi og militær organisasjon**

Heidi Joki

**Masteroppgave i arkeologi
Arkeologisk institutt
Universitetet i Bergen**

Mai 2006

INNHold

1. INNLEDNING	1
1.1 Våpengraver som kilde til ideologi og militær organisasjon	1
1.2 Illeruphæren som utgangspunkt for analyse av våpengraver	2
1.3 Område, materiale og tid	3
1.4 Problemstillinger og oppgavens struktur	4
2. TEORETISK TILNÆRMING	5
2.1 Et samfunn i endring	5
2.2 Materiell kultur og materielle symboler	6
2.3 Våpengraver og våpen i offer som kilde til ideologi	7
2.4 Våpengraver som kilde til status og militær organisasjon	13
3. FORSKNINGSHISTORIE	18
3.1 Innledning	18
3.2 De kulturhistoriske undersøkelsene- teorier om diffusjon og migrasjon	18
3.3 Prosessualisme- lover og strukturer	21
3.4 Post-prosessualismen- forskeren og den fortidige aktør satt i kontekst	23
4. MATERIALE OG METODER	26
4.1 Våpengravsmaterialet	26
4.2 Representativitet og kildekritikk	28
4.3 Typologi, terminologi og datering	29
4.4 Kombinasjonsanalyser	30
4.5 Geografisk distribusjon	30
4.6 Rangeringsgrunnlaget	31
4.7 Analogier og analogislutninger	34
5. MATERIALBEHANDLING	36
5.1 Utgangspunktet	36
5.2 Kremasjon og inhumasjon	36
5.3 Gravgodset	37
5.3.1 Full våpenutrustning	37
5.3.2 Skjold og skjoldbuler	37
37	
5.3.3 Sverd	39
5.3.4 Sporer	41
5.3.5 Gullringer	39
5.3.6 Bronsekjeler	40
5.3.7 Glassgjenstander	42
5.3.8 Gjenstander med runer	42
5.3.9 Bjørneklør og dyrebein	43
5.4 Graven på Avaldsnes	45

6. KRIGERNE PÅ KONTINENTET	46
6.1 Den romerske hæren langs Limes-grensen, 1-400 e.Kr.	46
6.2 Germanske krigere	50
7. IDEOLOGISK ENDRING	54
7.1 Endring av gravskikk- endring av ideologi?	54
7.2 Hvilken ideologi ligger bak våpengravene?	57
8. MILITÆR STRUKTUR OG ORGANISASJON	60
8.1 Graver, status og makt	60
8.2 Kan vi finne en militær rangering i våpengravene?	62
9. REGIONALE VARIASJONER	68
9.1 Østlandet	68
9.2 Sør- og Sørvestlandet	72
9.3 Vestlandet	73
9.4 Midt-Norge	74
9.5 Nord-Norge	75
10. KONKLUSJON	77
LITTERATURLISTE	81

Appendiks I- Funnliste

Appendiks II- Funntabell

Appendiks III- Utbredelseskart

Figurliste

Figur 1. Våpen fra Hunn i Østfold (F 1)	13
Figur 2. Detalj av sverdhjalt fra Vøien i Oppland (F 66)	16
Figur 3. Våpengraven på Vennolum i Oppland (F 64)	27
Figur 4. Ormehodefingerring av gull fra Bringsvær i Aust-Agder (F 87)	33
Figur 5. Sverd med stempel fra Einang i Oppland (F 20)	40
Figur 6. Sverd med <i>Viktoriafigur</i> fra Øvre Stabu i Oppland (F 71)	40
Figur 7. Spore fra Røllang i Oppland (F 48)	41
Figur 8. Ormehodefingerring av gull fra Efteløt i Buskerud (F 74)	
Figur 9. Gullfingerring fra Avaldsnes i Rogaland (F 90)	
Figur 10. Østlandskjel fra Sau i Oppland (F 50)	
Figur 11. Bronsekjel av Giletypen fra Gullen i Oppland (F 26)	
Figur 12. Hemmoorkar fra Avaldsnes i Rogaland (F 90)	
Figur 13. Menneskestatuett av bronse fra Frøyhov i Akershus (F 7)	
Figur 14. Mannsfigur av bronse fra Illerup	
Figur 15. Rekonstruksjon av bandolær med mannsfigur	
Figur 16. Importgjenstander fra Avaldsnes i Rogaland (F 90)	
Figur 17. Våpengraven på Einang i Oppland (F 20)	
Figur 18. Sverd med <i>Viktoriafigur</i> fra Rør i Hedmark (F 14)	
Figur 19. Skjoldbeslag og gullfingerring fra Vestad i Vestfold (F 80)	
Figur 20. Skjoldbeslag fra Illerup	
Figur 21. Gullarmring fra Rutli i Sogn (F 103)	
Figur 22. Våpengraven på Øvre Stabu i Oppland (F 71)	
Figur 23. Praktsverdet fra Avaldsnes.	
Figur 24. Våpengraven på Bø i Steigen (F 131)	

1. INNLEDNING

Våpenggravskikken ser ut til å være en del av en utvikling i de øvre samfunnssjiktene i Norden mot økende vektlegging av krig og krigerske idealer innenfor både politikk, økonomi og ideologi. Denne nye gravskikken dukker opp på norsk område i sen førromersk jernalder, og brer om seg i løpet av romertiden. De fire første århundrene etter Kristi fødsel preges i Nord-Europa av mange konflikter, både av lokal, regional og overregional karakter. På kontinentet var det stadige konflikter mellom germanere og romere langs Limesgrensen. Den nordiske befolkningen forble ikke upåvirket av begivenhetene på kontinentet. Ikke bare fikk de høre om det som foregikk gjennom andre- og tredjehåndsinformasjon, men noen fikk sannsynligvis også se det med egne øyne. I Markomannerkrigene som varte fra 166 til 180 e.Kr. deltok ulike germanske folk som leiesoldater på både germansk og romersk side. Det er sannsynlig at det også fantes noen fra norsk område blant dem. I tiden etter denne krigen skjer flere endringer i den rituelle tradisjonen i Skandinavia. På norsk område begynner våpengravskikken for alvor å bre om seg, og på dansk område går de rike gravene over fra å være våpengraver til graver med importgjenstander, men uten våpen. Samtidig dukker krigsbytteofringer opp i Sør-Skandinavia.¹ Krigsbytteofferfunn tolkes oftest som hærutrustninger, ofret av en lokal befolkning etter seier over en inntrengende fiende (Fabech 1989, Ilkjær 2000). Det ser altså ut til at det fra midten av romertiden skjer en endring i de ideologiske ytringene i Skandinavia. Det disse veldig ulike ideologiske uttrykkene ser ut til å ha til felles, er at de har våpen som hovedsymbol og at de fremhever krigerske idealer. Krigsbytteofferfunnene viser at konfliktene nå involverte godt organiserte hærer på opptil flere hundre mann. Konfliktene i Sør-Skandinavia i romertiden var altså ikke bare mindre lokale oppgjør, men kunne til tider også involvere hele regioner. Det kan ikke utelukkes at deler av den norske eliten deltok i flere av disse slagene i Sør-Skandinavia. Våpengravskikken og de romerske importene tyder i hvert fall på at den norske eliten hadde god kontakt med de ulike folkene på kontinentet.

1.1 Våpengraver som kilde

Jeg mener det kan være mulig å utlede informasjon fra våpengraver om både ideologiske, sosiale, politiske og økonomiske forhold. Graver er levninger etter religiøse ritualer og er derfor hovedsaklig en ideologisk levning. Hvordan man valgte å gravlegge sine døde og hvilket

¹ Med unntak av Hjortspringfunnet fra 350 f.Kr..

gravgods de fikk med seg, har med samfunnets ideer rundt liv og død å gjøre. Men menneskene som levde i Norge i romertiden skilte trolig ikke mellom ideologi, politikk og økonomi. Ideologien kan derfor ikke betraktes som løsrevet fra samfunnet, men derimot tett forbundet med hele samfunnets tankemønster og kultur. Graver er ikke rene refleksjoner av fortidige samfunn, men er like fullt materielle manifestasjoner av fortidige handlinger: *”Menneskers handlinger inkorporerer ofte et syndrom av ideer, som kan være knyttet til ulike aspekt ved samfunnet. Slik kan også begravelser utvilsomt gi uttrykk for politiske, økonomiske eller religiøse forhold”* (Resi 1986: 23). For å komme nærmere en forståelse av våpengravene må de altså settes inn i sin historiske kontekst.

Begravelsesritualer er basert på tradisjoner, og kan derfor sies å være konservative i sin natur (Hedeager 1992). Men de er også resultat av mer eller mindre bevisste handlinger, og kan derfor være åpen for manipulasjon. Begravelser kan dermed brukes til å dekke over eller forvrengte sannheten om de sosiale forholdene (Ibid.). Det å gravlegge sin døde slektning i en rik våpengrav kan være en måte for slekten å forsøke å legitimere sin makt i et område. Det sosiale systemet, som rituelle tradisjoner, kan på denne måten styre og begrense individet, men individet kan gjennom manipulasjon også bidra til en endring av systemet (Giddens 1984). Siden individer og sosiale systemer hele tiden påvirker hverandre gjensidig er samfunn aldri statiske, men i kontinuerlig utvikling. Selv om sammenhengen mellom de ulike sosiale systemene og individene ikke er regelbestemte, så er det likevel klart at de påvirker hverandre. Våpengravskikken må derfor forstås på bakgrunn av samtidige politiske, økonomiske, sosiale og ideologiske utviklinger.

1.2 Illeruphæren som utgangspunkt for analyse av våpengraver

Krigsbytteofferfunn, eller våpenofferfunn, defineres oftest som hærutrustninger, ofret av en lokal befolkning etter seier over en inntrengende fiende (Fabech 1989, Hedeager 1992, Hines 1989, Ilkjær 1990, 1994, 1997, 2000, Storgaard 2001, Ørsnes 1988). En annen teori er at krigsbytteofferfunnene er erobret gods brakt hjem fra et fremmed sted for så å inngå i et triumftog etter romersk modell (Jørgensen 2001: 15). En tredje teori er at det dreier seg om skandinaviske krigere, som vendte hjem fra kampene omkring Limes hvor de enten hadde vært romerske leiesoldater eller inngått i germanske styrker i kampen mot romerne, og som nå ved hjemkomsten forsøkte å tilkjempe seg land (Lund Hansen 2003: 89). Det kan heller ikke utelukkes at hærutstyr kan ha blitt ofret i myrene av ulike grunner fra sted til sted. Ut fra

hærutstyret som er funnet i krigsbytteofferfunnet på Illerup funnplass A i Vest-Jylland, datert til rundt 200 e.Kr., mener Ilkjær at hæren som angrep sannsynligvis kom fra Sør-Norge og Vest-Sverige. Etter å ha studert hærutrustningen mener han også å kunne identifisere en tredelt ranginndeling innenfor den beseirede hæren. Han har blant annet rangert krigerne etter hvilket metall de hadde på skjoldbulene og om de var til hest (Ilkjær 1996: 56ff). Bergljot Solberg har på grunnlag av rundt 100 østnorske våpengraver i tiden 180-300 e.Kr. funnet en lignende rangering som den i Illerup, og mener dette tyder på at det på denne tiden fantes et lignende militært hierarki i Øst-Norge som i Illeruphæren (2000: 103).

Krigsbytteofferfunnet i Illerup (funnplass A) danner et bra utgangspunkt for analogislutninger om militær organisasjon på norsk område fordi det er et sluttet funn. Man går derfor ut fra at funnet gir et representativt bilde av hærutstyret til et hærfølge. Selv om bare rundt 40 prosent av Illerupmyren er gravd ut er utgravningen gjort med moderne metoder, og funnet er veldig godt dokumentert (Ilkjær 2000). Dette er i kontrast til mange av de norske våpengravene fra romertiden som stort sett ble funnet på slutten av 1800-tallet, og begynnelsen av 1900-tallet. Funn dokumentasjonen er ofte knapp, selv når gravene ble utgravd av arkeologer/vitenskapsmenn. Fordelen med mange av våpengravene er at de er urnebranngraver, og dermed kan regnes som sluttete funn.

1.3 Område, materiale og tid

Siden våpenofferfunnet på Illerup funnplass A danner utgangspunkt for denne oppgaven har jeg valgt å konsentrere meg om våpengravene i Norge fra periodene litt før og litt etter denne begivenheten. Det vil si C1a til og med C2 (150/160 e.Kr.- 310/320 e.Kr.). De tidligste våpengravene er fra sen førromersk jernalder, men de fleste er yngre. Våpengravene i Norge er både brente og ubrente, de er jevnt over rikt utstyrte, og de brente finnes ofte med en romersk bronsekjel som urne (Solberg 2000: 76). Materialet som danner grunnlag for min analyse består av 134 våpengraver. Hovedvekten av funnene befinner seg på Østlandet, der særlig Ringerike, Hadeland, Toten, Valdres, og landet like øst for Mjøsa utmerker seg med mange funn (Bemmann & Hahne 1994, Ilkjær 1990, Solberg 2000). Vestlandet er derimot temmelig funnfattig med unntak av enkeltfunn på Lista og Jæren, i indre Hardanger og i Sogn. Videre nordover finner vi våpengraver i Inntrøndelag, og helt nord i Nordland (Ibid.).

1.4 Problemstillinger og oppgavens struktur

I denne oppgaven skal jeg ut fra våpengravene Norge i perioden 150/60 til 310/20 e.Kr. undersøke 1) om det fant sted en ideologisk endring på norsk område i romertiden, og hvilken ideologi som kan ligge bak våpengravene, 2) og til hvilken grad man kan finne en lignende tredelt militær rangering i de norske våpengravene som i hæren i Illerup. Hypotesen er at om ideologien bak våpengravene var basert på krigerske idealer, så vil de ha gravlagt sine døde menn i samsvar med hans sosiale/militære rang. Om det fantes en tilsvarende tredelt militær rangering på norsk område, så ville det kanskje kunne ses ut fra gravgodset i våpengravene.

Oppgaven innledes med et teorikapittel (2) der jeg diskuterer hvilke teorier oppgaven er basert på. I neste kapittel (3) tar jeg for meg forskningshistorien, og ser på hvordan forskningen på våpengraver i romertiden i Norge har utviklet seg gjennom de siste 100 årene. I kapittel 4 går jeg først kort gjennom våpengravsmaterialet oppgaven er basert på, for deretter å gjøre rede for hvilke metoder jeg har tenkt å bruke. I kapittel 5 ser jeg nærmere på våpengravene og deres innhold. Jeg har valgt å konsentrere meg om de gjenstandskategoriene som potensielt kan fortelle oss noe om den avdødes status, og hvor jeg da skal ta for meg fullt våpenutstyr, skjoldbuler, sverd, sporer, gullringer, bronsekjeler, glassgjenstander, gjenstander med runer, bjørneklør og dyrebein. Som en bakgrunn for å kunne analysere mitt våpengravsmateriale ser jeg i kapittel 6 på hvordan ideologi og militær organisasjon forholdt seg blant romerske og germanske krigere på kontinentet. I kapittel 7 diskuterer jeg så om det fant sted en ideologisk endring på norsk område og hvilken ideologi som kan ligge bak våpengravene. Kapittel 8 går så ut på om vi i de norske våpengravene kan finne en lignende tredelt militær rangering som Ilkjær har funnet i hæren i Illerup. Som en avslutning ser jeg i kapittel 9 på den regionale variasjonen som er å finne i våpengravskikken og hvordan det kan henge sammen med mer lokale forhold. Til slutt i kapittel 10 konkluderer jeg hva jeg har funnet ut i forhold til mine problemstillinger.

2. TEORETISK TILNÆRMING

2.1 Et samfunn i endring

Romertiden preges i Skandinavia av mange nye utviklinger innen samfunn og ideologi. Prosessen mot sentralisering av makt settes i gang, og århundrelange religiøse tradisjoner endres. Vi kan ane endringsprosessen starte i Danmark i sen førromersk jernalder, men det er ikke før rundt år 200 e.Kr. utviklingene begynner å skyte fart i hele det ” *norrøne* ”² Skandinavia.

I Sør-Skandinavia kjenner en ofring i våtmarksområder helt fra Traktbegerkulturen i tidlig neolittisk tid frem til begynnelsen av det andre årtusen e.Kr. Ofring av hele hærutrustninger er imidlertid langt mer begrenset i tid. Med unntak av Hjortspringfunnet fra førromersk jernalder, skriver våpenofferfunnene seg fra slutten av det 2. århundre til begynnelsen av det 6. århundre e.Kr.. Geografisk begrenser fenomenet seg til Sør-Sverige, Danmark og Sør-Schleswig, fra Mälardalen i nord til Angeln i sør (Fabech 1989: 108). Den tradisjonelle skikken med mindre matofringer fortsetter gjennom hele romertiden og folkevandringstiden, mens større offerritualer på mer kollektivt plan preges av krigsbytteofringer.

Ikke bare offertradisjonen, men også gravskikken endrer seg. Våpengravskikken, som har sin opprinnelse i de østgermanske områdene, dukker i Skandinavia først opp på dansk område i yngre førromersk jernalder (Hedeager 1992). Like etter, men i samme periode, finner vi de første våpengravene på norsk område. Disse tidlige gravene er 13 i antall, hvorav 10 er funnet på Østlandet, en i Sør-Trøndelag, en i Nord-Trøndelag og en i Vest-Agder. Antallet våpengraver fordobles så i eldre del av eldre romertid, for så å fordoble seg igjen i yngre del. Hele tiden er de aller fleste å finne i Østlandsområdet. I tidlig yngre romertid øker antallet våpengraver betraktelig, men selv om de får en noe større geografisk utbredelse er hovedvekten fortsatt å finne på Østlandet (Bemmann & Hahne 1994). Samtidig som våpengravskikken skyter fart i Norge i yngre romertid avtar våpengravskikken i Danmark, og rike graver kjennetegnes i yngre romertid ved eksklusive importerte edelmetaller (Hedeager 1992). I tiden like før Kristi fødsel dukker også en annen ny gravskikk opp i det sørlige Skandinavia; ubrente graver. De er oftest enkelttilfeller, men opptrer omtrent samtidig over store deler av det germanske området. Som med våpengravskikken, så kommer trolig også denne sørlige gravskikken til Norge via Danmark,

² Begrepet norrønt blir i denne oppgaven kun brukt for å markere en kontrast mellom det norrøne og det samiske materialet.

muligens Øst-Jylland (Solberg 2000: 77). Samtidig som nye skikker ble tatt i bruk i Norge fortsatte bruken av den tradisjonelle måten å gravlegge sine døde på; brente flatmarksgraver med sparsomme gravgaver.

Det er tydelig at man i Norge på ingen måte var uvitende om utviklingene i resten av Skandinavia og lenger sør. Kontaktene sørover ble opprettholdt gjennom gaveutveksling, gjestebud, handelsreiser og tokter. Nye ideer, skikker og gjenstander ble brakt til hjemlandet, og selv om mange sannsynligvis kjente til dem, valgte noen grupper å ta de mer til seg enn andre. Ikke bare dukker disse nye skikkene opp i Skandinavia rundt samme tiden, men de er også preget av et mye sterkere fokus på våpen, krig og krigerske ferdigheter, enn tidligere sett i Skandinavia. Funn i Norge av bygdeborger, kretstun og båthus fra romertiden viser at man nå investerte mye mer ressurser i krigføring enn tidligere (Grimm 2002, Grimm & Stylegar 2004). Det samme kan observeres på dansk område der det finnes flere forskjellige forsvarsverk fra romertiden både til lands, som vollenlegg og befestede landsbyer, og til vanns, som sjøsperringer (Jensen 2003, Nørgård Jørgensen 2003). Det ser ut til at det i Skandinavia har blitt økt konkurranse om både ressurser, makt og ideologisk legitimitet.

Våpengravskikken er en gravskikk forbeholdt eliten i samfunnet. Den representerer derfor en ideologi som først ble tatt opp i de øvre samfunnssjiktene. I tråd med utviklingene lenger sør vektlegges krigføring i stadig større grad innenfor både økonomi, politikk og ideologi. Den samfunnsmessige endringsprosessen som menneskene i romertidens Skandinavia gjennomgikk, innebar også en mental endring som er mulig å spore i de arkeologiske levningene. *”Når religionens idégrundlag må oppfattes som uadskillelig fra selve samfundets idégrundlag bliver efterladenskaber efter religiøse udtryk/ handlinger det nærmeste, vi kan komme jernaldermenneskets forestillingsverden”* (Fabech 1989: 107). Når vi ser en endring i grav- og offerskikk så kan det tyde på at en mental og ideologisk endring har funnet sted. Dette kan blant annet ses i deres valg av materielle symboler.

2.2 Materiell kultur og materielle symboler

Materiell kultur er menneskeskapt og er kulturelt betinget. Innenfor symbolsk og kontekstuell teori anser man all menneskelig handling for å være uttrykt i symboler, og at det er disse symbolske handlingene som er bevart i de arkeologiske levningene (Härke 1997: 21, Hodder 1986). Tolkning av materiell kultur kan sammenlignes med tolkning av språk eller tekst. Begge

består av tegn (signifiers) hvis mening (signified) bare blir klart i konteksten. Graver ses altså på som et symbolsk språk som må bli tolket som en helhet, og ut fra sin samtidige romlige, økonomiske, politiske, sosiale og religiøse kontekst (Härke 1997: 21). Ifølge dette synet finnes det ingen universelle regler for tolking av materielle levninger, og alle levninger må ses i sin individuelle sammenheng. Materielle tegn har til forskjell fra språket, der ordene bare er til for betydningens skyld, ofte en praktisk funksjon i tillegg (Olsen 1997: 180). Vi bruker klær for å holde oss varme, men de signaliserer også til omverdenen hvem vi er, eller vil være. Samtidig som graver brukes til å kvitte seg med de døde, er de også resultat av rituelle handlinger som inneholder mye symbolisme og mening. Det er et viktig poeng innenfor kontekstuell teori at materiell kultur kan ha både en funksjonell side og en symbolsk funksjon, og at disse kan være veldig vanskelige å skille fra hverandre (Ibid.: 66). Dette er spesielt vanskelig med spor etter rituelle handlinger som begravelser der alt potensielt kan ha en symbolsk mening. Et annet viktig poeng er at materielle symboler brukes aktivt i sosiale strategier. Materiell kultur kan brukes bevisst til å symbolisere gruppetilhørighet, kjønn eller status, men den kan også brukes til å forvri, eller skjule slike sosiale forhold (Ibid.). Graver er ikke et speilbilde av fortidige sosiale forhold, men kan ha blitt brukt bevisst i sosiopolitiske spill, for eksempel for å legitimere makt.

Sammenligningen av tolking av materiell kultur og teksttolking har også ført til oppmerksomhet rundt problemer med vår rolle som nåtidige tolkere av fortiden. Vi er ute etter å forstå fortidige tanker og intensjoner, men kan aldri klare å ta av våre nåtidige briller og være helt objektive. Kunnskap og sannhet er betinget av sin sosiale, kulturelle og historiske samtid, og kan derfor aldri bli objektiv og allmenngyldig. Dette betyr ikke at vi skal gi opp all vitenskap, men innebærer *”en aksept av at våre normer for kunnskap, sannhet og metode ikke nødvendigvis har relevans utenfor våre historiske og kulturelle rammer”* (Ibid.: 119). Ingenting er selvfølgelig, og det er viktig å være klar over ens egne forutinntattheter. Vi kan aldri bli helt kvitt dem, men ved at vi er klar over problemet kan vi forsøke å minske deres påvirkningskraft.

2.3 Våpengraver og våpen i offer som kilde til ideologi

Ideologi kan innbefatte alt fra sosiale normer og regler, til hele oppfattelsen av verden og det guddommelige. Religion forekom i jernalderen *”som en integreret del af samfundenes totale kultur, som ideologisk grundlag, som indlæret adfærd, samt som et essentielt element i sociale og åndelige sammenhænge”* (Fabeck 1989: 107). Vi kan derfor finne spor etter fortidig religion ikke bare i graver og offerfunn, men også via deres symboler uttrykt gjennom billedkunst, runer,

ornamentikk, figurfremstillinger etc. (Ibid.). Våpen var spesielt viktige ideologiske symboler i romertidens Skandinavia. Våpengravskikken preger dansk gravskikk i eldre romertid, og norsk gravskikk i yngre romertid. I tiden rundt år 200 e.Kr. skjer det altså en endring både i dansk og norsk gravskikk. Samtidig skjer det også en endring i den sørskandinaviske offerskikken. Fra stort sett å ha ofret mennesker, dyr, mat i leirkar og verdigjenstander, begynte de nå å ofre store mengder hærutstyr (Ibid.). Dette nye og sterke fokuset på våpen innen samfunn og ideologi har en sammenheng med forutgående og samtidige utviklinger som fant sted i store deler av Nord-Europa.

Gravskikk styres først og fremst av ideologien, men ideologien er ikke løsrevet fra resten av samfunnet. I denne oppgaven kommer jeg til å følge Dommasnes' bruk av begrepet *gravskikk* som innbefatter to overlappende betydninger: "*I tillegg til å brukes med referanse til de rent arkeologiske levningene, vil det også brukes om bestemte måter å gjøre eller symbolisere ting på i forbindelse med fortidige begravelser, og betegner dermed handlingsmønstre mer avgrenset i tid og rom enn "tradisjon"*" (2001: 43). Ideologi og gravskikk henger oftest sammen med samfunnets sosiale, politiske og økonomiske utvikling. Dette gjelder spesielt i samfunn der man ikke, som i moderne samfunn, skiller mellom de forskjellige delene. Anthony Giddens forsøker i sin *struktureringsteori* å ta hensyn til betydningen av både det handlende individet og den overordnede strukturen (1984). Sosiale institusjoner og *samfunnet* eksisterer ikke isolert fra individers handlinger, men skapes, reproduseres og opprettholdes i den daglige sosiale interaksjonen (Giddens 1984, Johansson 2003: 424). Sosiale strukturer er eksisterende mønstre av regler og ressurser i et samfunn, og disse representerer både begrensninger og muligheter for sosial handling (*strukturenes dualitet*). De sosiale strukturene og individene påvirker hverandre gjensidig, samfunn er derfor ikke statiske, men i en konstant utviklingsprosess. Ifølge Giddens handler mennesker ut fra bare en delvis kunnskap om det sosiale og kulturelle system de opererer innenfor. Individer kan handle for å oppnå egne egoistiske mål, men handlingen kan også ha utilsiktede konsekvenser. For eksempel vil man gjennom å følge den sosiale konvensjonen og ha en tradisjonstro begravelse, utilsiktet bekrefte de eksisterende sosiale maktstrukturene. Det Giddens mener stort sett kjennetegner hverdagslivet er det han kaller *rutinisering*. Det er den vanemessige, tatt for gitt karakteren av de aller fleste aktivitetene i det daglige sosiale livet (1984: 376). Det kan likevel oppstå *kritiske situasjoner* som truer eller ødelegger hverdagslige institusjoner. Disse situasjonene påvirker mange individer og endrer hverdagslivet radikalt (Ibid.: 60f.). Krig er et eksempel på en slik kritisk situasjon. På det individuelle plan kan også overgangsritualer oppleves som kritiske situasjoner der livet endres. Forskjellen er at selv om

slike ritualer oppleves som en diskontinuitet for individet, så pleier de, i kraft av å være en viktig del av opprettholdelsen av samfunnet, å ha en veldig rutinisert karakter (Ibid.: 61). De endringene som finner sted i Skandinavia i romertiden, kan karakteriseres som en kritisk situasjon, der økt uro er en av faktorene i de mange samfunnsendringene som finner sted. Innen ideologien kan dette observeres ut fra det nye og sterke fokuset på krigertributter og våpen.

Ideologi kan brukes til å legitimere makt. Innenfor den marxistiske og strukturmarxistiske teoretiske retningen mener man at ideologiens funksjon *først og fremst* er å legitimere de dominerende gruppers politiske makt (Hedeager 1992: 39, Olsen 1997). Ideologien brukes aktivt av konkurrerende individer og sosiale grupper til å *'etablere og legitimere deres dominans ved at almengøre dens prinsipper for samfundets organisering'* (Hedeager 1992: 97). Gjennom aktiv manipulering av religiøse ritualer kan dominerende individer eller grupper skape en illusjon av at den sosiale verden alltid har vært slik, og at den derfor virker som en del av naturen og dermed er udiskutabel (Ibid.: 40). Innenfor dette synet vil elitens behov for maktdemonstrering i urolige perioder kunne gjenfinnes arkeologisk som store rituelle og materielle investeringer i ofringer eller graver. I perioder når maktforholdene er uklare *'vil uetablerte og oppadstigende elitegrupper ha behov for sterk markering og manipulering av ideologiske og religiøse symboler for å legitimere og etablere nye sosiale relasjoner i samfunnet'* (Prestvold 1999: 190). Det følger at når maktrelasjonene er konsolidert vil dette behovet avta, og de store rituelle og materielle maktdemonstrasjonene vil opphøre. Manipulasjon av religiøse ritualer kan forekomme, men et problem ved en slik vinkling er at ideologien blir redusert til å være et rent praktisk redskap for elitens strategier for politisk og økonomisk dominans. Ideologi og ritualer behøver ikke å være rasjonelle, tvert imot preges de ofte av det emosjonelle og irrasjonelle. Samfunnseliten kan til tider utnytte og manipulere ideologien til sin fordel, men det er ikke ideologiens funksjon i utgangspunktet. Når menneskene i romertiden trolig ikke skilte mellom politikk, økonomi og religion, så må grunnen til det ideologiske skiftet nok heller oppfattes som en del av en samfunnsmessig endringsprosess enn et rent strategisk valg gjort av samfunnseliten.

Rituell kommunikasjon er i sin natur fortrinnsvis konservativ og bevarende (Hedeager 1992: 83). Dette er fordi ritualer bygger på tradisjon, og fordi de symbolske handlingene kun blir til ritualer gjennom gjentakelse. En vedvarende, lang tradisjon for religiøse uttrykk betyr likevel ikke nødvendigvis at det ikke har skjedd endringer i samfunnet. Ritualer og symbolbruk kan brukes til å tilsløre virkeligheten, og til å skape en illusjon om at alt er som det alltid har vært. Ritualer kan til tider også ha en aktiv, innoverende rolle. En plutselig endring i den rituelle tradisjonen kan

tyde på at en ny ideologi og en ny selvoppfattelse er under oppbygning (Ibid.: 84). Endring har, innen arkeologien, tradisjonelt blitt forstått som enten hjemlig utvikling eller ytre påvirkning, innovasjon eller diffusjon, eller diffusjon eller migrasjon. Liv Helga Dommasnes mener derimot at en bruk av disse begrepene kan føre til en tenkning i absolutter, og at det er mer meningsfullt å se samfunn som en *prosess* der alle disse elementene har sin plass (1994: 26). Et samfunn er kontinuerlig i utvikling, og endring skjer stort sett gradvis uten at man i samtiden merker det. Brå omveltninger hører til unntakene. Det vi som arkeologer kan oppfatte som plutselige endringer i den materielle kulturen, ble nok ikke alltid oppfattet som fullt så dramatisk i samtiden.

Graver og offerfunn er begge spor etter fortidige religiøse ritualer. Rituelle handlinger og etablerte symboler er dessuten uttrykk for et felles handlingsmønster med etablert meningsinnhold som det burde være mulig å gjenkjenne arkeologisk (Dommasnes 2001: 44). Neste utfordring ligger i å tolke mønsteret vi finner. Våpengravskikken viser en påfallende lik symbolbruk over store områder, og ser ut til å ha kommet til Norge som en ideologisk *pakkelse*. Selv om de fleste våpengravene i utbredelsesområdet er branngraver, så finnes det også ubrente graver med våpen (Steuer 1982). Det kan derfor se ut til at det ikke er likbehandlingen i seg selv som var avgjørende for våpengravskikken, men heller typen og mengden gravgods. Mer detaljerte undersøkelser av hvordan ritualene har foregått har vist seg vanskelig å gjennomføre på norsk område. Dette fordi de fleste av våpengravene ble funnet på 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, og enten er ufagmessig utgravd, eller, når fagmessig undersøkt, er dårlig dokumentert. Undersøkelser av den norske våpengravskikken begrenser seg derfor ofte kun til gjenstandene som i dag finnes på museene. Disse gjenstandene viser like fullt at det i overgangen mellom eldre og yngre romertid skjedde en endring i hvordan man gravla sine døde.

Når noen dør må den døde ofte først prepareres for så å begraves, samtidig går de nærmeste inn i en sorgprosess. Slike hendelser preges ofte av ulike ritualer som kan forstås som overgangsritualer som sikrer den døde en trygg ferd inn i neste fase. Overgangsritualer (*rites de passage*) er kjent fra antropologien og er ikke forbeholdt overgangen fra levende til død, men utføres også i forbindelse med andre overganger i livet som den fra barn til voksen og ugift til gift (Gennep 1965, Turner 1968). Tacitus forteller at germanerne rituelt markerte både overgangen fra barn til voksen, ugift til gift, og levende til død (*Germania*: Kap. 13, 18, 27). Han forteller videre at våpen var sentrale symboler ved alle disse markeringene. Arnold van Gennep mente at slike ritualer kunne deles inn i tre faser: Adskillelsesfasen, liminal/overgangsfasen og

innvielsesfasen (1965). Disse fasene kan også sies å tilsvare sorgprosessen man gjennomgår når noen dør (Dommasnes 1994: 44 med ref. til Goody 1962). I forbindelse med begravelser sier Gennep at man kanskje ville forvente at det var adskillelsesritualene som var de mest fremtredende, men i hans studier viste det seg derimot å være overgangsritualene som var lengst og mest komplekse. Spesielt viktig var ritualene som inkorporerte den døde i de dødes verden (1965: 146). Overgangsfasen eller liminalfasen er også den mest kritiske eller farligste fasen siden den døde ennå ikke er gravlagt, og dermed befinner seg mellom statusene levende og død: *'The unclear is the unclean'* (Turner 1968: 97). Personen er fysisk død, men må gravlegges for å bli ansett som sosialt død slik at de etterlatte og samfunnet kan komme videre. Det har trolig foregått mange ritualer i forbindelse med begravelsene som er vanskelige å spore arkeologisk. Et tegn på dette er at man sjelden finner et helt individ i kremasjonsgraver. Per Holck har undersøkt beinmaterialet fra bronsealderen til middelalderen i kremasjonsgravene på Østlandet (1986). Han fant at vekten av beinmaterialet i gravene gjennomsnittlig kun utgjorde rundt 15 prosent av vekten til et tørket og komplett skjelett (Ibid.: 122). Dette fenomenet er også kjent fra tilsvarende undersøkelser i Sverige (Kaliff 1992: 121). Dette tyder på at resten av beinene intensjonelt må ha blitt plassert andre steder enn i selve graven. Mulige forklaringer på dette kan være at nedleggelsen av beinene ble ansett som en markering av at den dødes sjel nå hadde forlatt kroppen, at det vesentlige ved begravelsesritualene var kremeringen og at nedleggelsen av beinene var av mer symbolsk natur, eller at det å plassere beinene et eller flere andre steder ble ansett som like viktig som nedleggelsen i graven (Ibid.). Det er vanskelig å si hvor beinene som ikke er i graven kan ha blitt av, og siden vi ikke har noen klare spor etter de andre ritualene, blir dette kun spekulasjoner. Gennep poengterer at mønsteret i overgangsritualene er basert på generaliseringer, og at begravelsesritualer kan variere mye fra folk til folk, og at andre variasjoner kan ha sammenheng med den avdødes kjønn, alder og sosial status (1965: 146). Om vi ser på begravelser som overgangsritualer blir det å begrave et menneske ikke bare en enkelthendelse, men en prosess de etterlatte og den døde går gjennom. Begravelser ivaretar slik både det sosiale og det religiøse aspektet ved endringen et dødsfall innebærer for samfunn og enkeltindivider (Dommasnes 2001: 44).

Før våpengravskikken kom til Skandinavia hadde våpen allerede vært brukt som religiøse symboler i årtusener. Helt siden steinalderen har våpen blitt ofret i steinurer, myrer og våtområder. Et offer *".. consists in establishing a means of communication between the sacred and the profane worlds through the mediation of a victim, that is, of a thing that in course of the ceremony is destroyed"* (Hubert & Mauss 1898/1964: 97). En offerhandling er altså en

samhandling mellom den hellige og den profane verden, dvs. mellom den som ofrer og den som mottar offeret. Dessuten er offeret selv en sentral part. Man kan dermed regne med at en offerhandling består av tre elementer: en som ofrer, et offer og en offermottager. Vanligvis regner man også med en fjerde part som står for den økonomiske belastningen å skaffe offeret (Näsström 2001: 14). Det er usikkert om øksene som er funnet fra mesolitikum virkelig er resultat av ofringer, men fra neolitikum kjennes det mange ofringer av forskjellige typer steinøkser og dolker, enten enkeltvis eller flere sammen (Johansen 2000, Kaul 2003). I eldre bronsealder finner vi våpen i graver, og i yngre bronsealder i offerfunn. Det ser ut til å ha funnet sted en ideologisk endring i skiftet mellom eldre og yngre bronsealder. Denne tendensen kan ses over store deler av Nord-Europa, og innebærer et skifte fra å legge dyrebare bronsegjenstander i gravene til å ofre dem ute i naturen (Johansen 2000: 151). Offerplassene ser ut til å ha vært helt spesielle steder folk bevisst valgte ut for å utføre sine ritualer og kommunisere med gudene. De var hellige steder sentrale innenfor tro og myter. Det er derfor ikke tilfeldig at det er nettopp i myrene vi også finner krigsbytteofferfunnene fra romertiden. Disse myrene ble spesielt utvalgt og folk returnerte hit over generasjoner. I Illerup er det for eksempel funnet fire forskjellige våpenofringer fra perioden mellom 200 e.Kr. og eldre folkevandringstid (Ilkjær 1994: 8). Det er tydelig at det har foregått en religiøs seremoni før krigsbyttene havnet i myrene. Utstyret er nemlig så forbøyd og brekt at det umulig kan være resultat av kamp alene. Legger man til at det ofte også er spor etter brenning er det tydelig at denne ødeleggelsen må ha vært intensjonell. Denne typen rituell ødeleggelse av våpen finnes også igjen i våpengravene der våpnene kan være både bøyd, brekt og brent. Kanskje våpnene måtte gå igjennom en form for helliggjørelse før de kunne ofres til gudene, eller følge den døde inn i den andre verden (Hubert & Mauss 1898/1964: 11).

Våpnenes politiske, sosiale og symbolske betydning blant germanerne blir tydelig når Tacitus sier at: *'Ingen germaner utfører noe offentlig eller privat verv uten å bære sine våpen på seg, men det er ikke skikk og bruk at noen anlegger våpen før samfunnet har kjent ham dugelig til det'* (Germania: Kap. 13). Det at våpen hadde en sentral stilling innen samfunn og ideologi også i yngre jernalder er kjent fra de norrøne sagaene (Se for eksempel Hanisch 2001, Idsøe 2004, Jakobsson 1992, Sørensen 1993). Den ideologiske endringen til et fokus på våpen og krigeren kan ses som en del av en samfunnsmessig endringsprosess som allerede var godt i gang lenger sør, men som på norsk område først ser ut til å ha bredt om seg rundt midten av romertiden.

Fig. 1. Et bøyd sverd, skjoldbule og spyd fra Hunn i Østfold (F 1).

Foto: Universitetets Oldsaksamling.

2.4 Våpengraver som kilde til status og militær organisasjon

De materielle symbolene som ble brukt i våpengravene kan knyttes til det øvre sosiale sjiktet.

”Att använda vapen och krigaridentitet i statussammanhang är att nyttja en symboluppsättning med ett maktassosiativt symbolinnehåll” (Jakobsson 1992: 110). I tillegg til våpenutstyr finnes det i våpengravene i Norge ofte eksklusive romerske importgjenstander, noen graver kan også inneholde sporer, gullhals- arm- og –fingerringe eller dyreofringer. Ikke bare representerer våpengravene et øvre sosialt sjikt, men de tilhører også en rent mannlig sfære. Undersøkelser fra Danmark har vist at våpen, inkludert økser (men ekskludert kniver), og rideutstyr, inkludert sporer, gjennom hele jernalderen kun har blitt funnet i mannsgraver (Sellevold et al. 1984: 232).³ Ut fra dette kan vi slutte at man i våpengraver finner frie menn fra det øvre sosiale sjiktet, med andre ord menn med en viss status og makt. Lignende systematiske undersøkelser har ikke vært gjennomført på det norske gravmaterialet.

Den tradisjonelle ideen innenfor den prosessuelle arkeologien på 1960- og 70-tallet var at graver hadde en direkte sammenheng med hvor avansert samfunnet var, den sosiale struktur, og den avdødes sosiale status. Fra slutten av 1970-tallet begynte man å innse at det ikke alltid var så enkelt, og at mange andre faktorer kunne spille inn. I stedet for å se på graver og gravritualer som en passiv, direkte refleksjon av samfunnets sosiale struktur, måtte de forstås som en aktiv faktor i den sosiale reproduksjonen (Hedeager 1992: 43). Gravritualer og gravskikk kan brukes i sosiale strategier, og kan brukes til å dempe eller fremheve den sosiale virkeligheten. Den døde

³ Ett unntak er et ledd av et bissel fra Sanderumgård, Grav 1 (Sellevold et al. 1984: 232).

gravlegges av sine etterlatte som kan velge gravritualer som enten ivaretar tradisjonen, opponerer åpent mot eller manipulerer tradisjonen. De etterlatte gjør altså et bevisst valg av hvordan den døde skal begravnes, men valget styres likevel til en viss grad av de kulturelle tradisjonene og reglene i samtiden, kanskje spesielt når man bevisst velger å gå de midt imot. Når våpengravskikken begynte å bre om seg i Norge så var det deler av det øvre sosiale sjiktet som bevisst valgte å markere et skille fra resten av samfunnet. Det ser ut til at de ønsket å markere seg som en eksklusiv elite og å legitimere sin makt i samfunnet.

Romertiden var en tid med økende hierarkisering og sentralisering av de skandinaviske samfunnene. Dette kan ses først på dansk område med dannelsen av de tidligste sentrene i Himlingøje på Sjælland, og Gudme/Lundeborg på Fyn i tidlig yngre romertid (Hansen 1991, 1995, Hedeager 2002). Slike sentre bør ikke ses som bare handelsplasser, kultsted eller tingplasser, men må forstås som multifunksjonelle og sammensatte plasser som både var politiske, økonomiske og religiøse sentre (Hedeager 2002). Parallelt med dette utviklet det seg en elitistisk prestisje- og gaveøkonomi. Prestisjevarer er varer som ikke er nødvendige for å overleve, men som er viktige deler av sosial og politisk organisasjon, og uunnværlige i opprettholdelsen av sosiale relasjoner (Thurston 2001: 48). Denne typen økonomi var ikke noe nytt i seg selv, også bronsealderens eliter utvekslet eksklusive gaver, men bruken i romertiden var likevel noe annerledes enn tidligere. Mens de i eldre bronsealder ser ut til å ha lagt mer vekt på det seremonielle, det å ha faste sett av våpen eller smykker, ser det ut til at det i romertiden var mengden som var avgjørende (Hedeager 1992: 142). Gjenstandene er nå av fremmed opprinnelse, mens det tidligere kun var metallet i seg selv som var fremmed og som var del av et overregionalt utvekslingssystem. I romertiden derimot blir prestisjevarerne utvekslet både lokalt og overregionalt. Videre ser det ut til at de i romertiden i langt større grad skulle reflektere individets eksklusive kontakter, også over veldig store avstander (Ibid.). Menn av rang kunne bruke prestisjevarer ikke bare til å holde kontakten med likeverdige ætter og menn, men også til å knytte til seg krigerfølgere. Arkeologisk kan krigerfølgene ses tydeligst i krigsbytteofferfunnene som er funnet i myrene i Danmark og det sørlige Sverige. Disse funnene viser at det i romertidens Skandinavia fantes hærer på flere hundre mann, og på Illerup funnplass A, som er det hittil største, fant man utstyret til en hær som er antatt å være på over 1000 mann⁴ (Ilkjær 2000: 137). Angrep med hærer på denne størrelsen krever organisering. Noe som igjen forutsetter et lederskap og et visst hierarki.

⁴ Kun 40 % av Illerupmyren er utgravd. Tallet er en beregning som forutsetter at resten myren inneholder like mye hærutstyr som det utgravde området.

Ilkjær mener å kunne identifisere en tredelt ranginndeling i hæren på Illerup funnplass A. Utstyret mener han representer omkring fem hærførere (ca. 2%), 33 offiserer (ca. 10%) og ca. 300 infanterister (ca. 88%) (Ilkjær 1997, 2000). Den tredelte militære ranginndelingen er opprinnelig kjent fra Tacitus' beretning om germanerne, *Germania*. Der forteller han at germanernes militære hierarki besto av fyrster (*princeps*), officerer/ hird (*comites*) og fotfolk/ infanteri (*pedites*) (Tacitus *Germania*: kap. 6-7). En lignende hierarkisk hærstruktur kan også gjenfinnes i flere av de store danske krigsbytteofferfunnene og i gravfunn fra hele Barbaricum (Jensen et al. 2003). Selv om det ikke er automatikk i det, så er det sannsynligvis en viss sammenheng mellom militær rang og sosial status. Det ser ut til å være en økende tendens til at disse blir sammenfallende i løpet av romertiden. Dette har en sammenheng med krigernes økte status innenfor samfunn og ideologi, og som en følge av økt krigersk aktivitet ser det ut til at krigernes lojalitet mot ætten gradvis erstattes av lojalitet mot sin militære leder. På dansk område ser det ut til at en sammenfallende militær og politisk struktur var etablert og konsolidert allerede fra det første århundre og frem (Hedeager 1992: 140). Men kan vi finne denne statusen igjen i det norske våpengravsmaterialet?

Det ser ut til at samfunnene i Skandinavia i romertiden begynner på mange parallelle samfunnsutviklinger som må ses i sammenheng, og som trolig kan ses på som deler av en begynnende sentraliseringsprosess. Det ser ut til å ha vært en konfliktfylt periode med maktkamp og kriging, noe som virker å ha påvirket ideologien. Våpengraver er stort sett temmelig rike graver markert med en haug over. Dette er i sterk kontrast til den tradisjonelle gravskikken som hadde rådd grunnen i flere hundre år: Flatmarksgraver med få eller ingen gravgaver (Solberg 2000: 76). Slike markante rituelle investeringer vil ofte manifestere seg og nå store høyder i ustabile perioder preget av interessekonflikter og motsetningsforhold (Prestvold 1999: 190). Markeringsbehovet kan gjelde både for de som er i en etableringsfase, og for de som er etablert, men ønsker å forbli på toppen. Siden andre kilder enn gravene antyder at dette var en turbulent periode, kan vi si at det ser ut til å gjelde i hvert fall i dette tilfellet. Gjennom å bruke våpengravskikken kan ætten ha ønsket å formidle et budskap om den avdødes, og dermed deres egen høye sosiale posisjon. Gravskikken kan ha vært ment å markere en tilhørighet til en eksklusiv elite, og dermed en legitim dominans over resten av (lokal)samfunnet.

Fig. 2. Detalj av sverdjhalt fra Vøien, Gran i Oppland (F 66). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Siden våpengravskikken trolig var knyttet opp mot et krigerideal, ville en manns militære og/eller sosiale rang sannsynligvis ha en innvirkning på måten han ble gravlagt. Selv om det nok var mulig å manipulere gravleggingen til sin fordel, fantes det trolig sosiale normer og regler som begrenset dette. Fra den norrøne ideologien i sagaene kjenner vi til at ønsket om ære og frykten for skam kunne være svært styrende for folks handlinger (Hanisch 2002, Sørensen 1993). Det å gravlegge en mann av middels status like grandios som en stormann, eller omvendt, ville trolig ikke blitt tatt vel imot av samfunnet rundt. Vi vet likevel at mange andre faktorer, som slekt, alder og kjønn, kan være avgjørende for gravenes utforming. Gravgodset reflekterer likevel ikke alltid *sannheten*, og det er derfor ingen automatisk sammenheng mellom våpen i graven, og en fortid som kriger. Heinrich Härkes undersøkelse av våpengraver i det angelsaksiske England i det 5. til 7. århundre er et kjent eksempel på nettopp dette (1992). Der viser han at det ikke er så enkelt som at våpengraver alltid er krigergraver. Härke finner i sin undersøkelse at nærvær eller fravær av våpen i gravene verken har noen sammenheng med innsatsmulighet, som helse eller kroppsbygning, eller faktisk deltagelse i krigerske handlinger, som skader fra våpen (Ibid.: 217). Det å gi våpen i graven mener han hovedsakelig er en symbolsk handling, og ritualet som uttrykker en krigerstatus må delvis eller tidvis ha vært løsrevet fra en faktisk krigerfunksjon. Det er likevel verdt å merke seg at våpengravene i snitt var tydelig rikere utstyrt enn sammenlignbare graver uten våpen. Våpengravene inneholdt også oftere eiendeler som kan låses ned og drikkeutstyr. Härke antar derfor at våpengravskikken tilhørte en rikere og sosialt høyerestilt gruppe (Ibid.: 218). Ut fra en helhetsvurdering av gravskikken i England på denne tiden mener han at det hierarkisk inndelte samfunnet kan finnes igjen i gravskikken og gravgavene. Han presiserer likevel at overgangene må ses på som mer gradvise og flytende, og den regionale variasjonen mer utpreget, enn innenfor den tradisjonelle tredelingen inn i adel-frie-ufrie (Ibid.: 219). Til sammenligning var samfunnene i Norge i romertiden bare i begynnerfasen av utviklingen mot et mer hierarkisk og sentralisert samfunn. Det var sannsynligvis stor sosial og regional variasjon der noen grupper søkte mot det nye, og noen holdt fast ved det gamle.

Våpengravskikkens ideologi innebærer et ideal om at den avdøde hadde en status som kriger. Kriegertributter tilhører sannsynligvis den sfæren av maktsymboler som stormenn og høvdinger gjennom hele jernalderen, og nok enda tidligere, har omgitt seg med (Jakobsson 1992: 80). Selv om ikke alle våpengravene nødvendigvis inneholder en kriger, så tyder gravskikken på at det i hvert fall var en fri mann av en viss rang. Når idealet var at den avdøde mannen skulle gravlegges som kriger, så er det godt mulig at han ble gravlagt slik at hans sosiale rang tilsvarte en militær rang.

3. FORSKNINGSHISTORIE

3.1 Innledning

Norsk arkeologisk forskningshistorie blir vanligvis delt inn i tre perioder. Inndelingene er basert på hovedstrømningene som er å finne innenfor den arkeologiske forskningen i de forskjellige tidsrommene. Som ellers i historien er skillene mellom periodene ikke rigide, og mange forskere kan være vanskelige å plassere innenfor en satt periode. Overgangene er flytende, og trendene fester seg mer i noen miljøer enn andre. Når jeg velger å presentere forskningshistorien på norske våpengraver fra romertiden med denne tredelingen av historien, støter jeg derfor på noen problemer. Fremstillingen av trendene innenfor forskningshistorien er veldig forenklet, og ikke alle forskerne passer inn i den tradisjonelle periodeinndelingen. Jeg har likevel valgt å presentere dem temmelig kronologisk.

3.2 De kulturhistoriske undersøkelsene - teorier om diffusjon og migrasjon

Siden Haakon Shetelig's studier fra begynnelsen av 1900-tallet (1900, 1912, 1925) har mange nye funn av våpengraver kommet til. Det viser seg likevel at den geografiske fordelingen av våpengravene fra romertid har endret seg lite i løpet av de siste 100 årene. Hovedvekten av funnene fra eldre, og tidlig yngre romertid er fra Østlandet, der spesielt Oppland utmerker seg med mange funn. Trøndelag har også en del våpengraver i denne perioden, mens Vestlandet og Nord-Norge, med unntak av noen enkeltfunn, er temmelig funnfattige. På 300-tallet endrer funnsituasjonen seg og hovedvekten av våpengravene finnes da på Vestlandet. Arkeologene som hadde sitt virke i årene fra rundt 1900 til litt utpå 60-tallet var spesielt opptatt av spørsmål rundt kulturer og kulturfenomeners opprinnelse (Olsen 1997: 129). Forskningen på romertidens Norge handler derfor mye om hvor selve våpengravskikken, og de importerte gjenstandene kommer fra. Shetelig mener våpenformene, og våpengravsikikken var noe hjemvendte leiesoldater fra Markomannerkrigen hadde brakt med seg (1925: 140). Sigurd Grieg sier seg enig i at de nok hadde sin opprinnelse i utlandet, men mener de heller var resultat av innvandring av et fremmed folk (1926: 91). Både Shetelig, og Grieg benytter tidstypiske kulturarkeologiske forklaringer. Innenfor den kulturhistoriske arkeologien ble plutselig endring i arkeologisk materiale ofte forklart med å være resultat av enten diffusjon, eller migrasjon (Olsen 1997: 127ff).

Noen tiår senere utgis Asbjørn Edmund Herteigs undersøkelser fra Toten (1955). Han mener de nye utviklingene i romertiden sannsynligvis ble båret oppe av den gamle befolkningen, og at det ikke fant sted noen større samlet innvandring. Han utelukker likevel ikke helt at det kan ha vært et sparsomt innsig av nye folkeelementer (Herteig 1955: 109). Han mener Skandinavia ble gjenstand for en felles kulturpåvirkning fra sør, som gjorde at nordboerne plukket opp forskjellige elementer av fremmed gravskikk. Variasjonen i gravskikken i de forskjellige områdene sier han var *”..bettinget av brytningen mellom de nye ideer og den lokale tradisjon- og dette styrkeforholdet var selvsagt avhengig av en lang rekke faktorer, som det i dag vil være meget vanskelig å greie fra hverandre”* (Herteig 1955: 90). Dette forsøker likevel Anders Hagen i boken *”Vårt Folks Historie”* (Hagen og Joys 1962). Der tar han for seg forskjellige gravfelt og regioner, og prøver å avgjøre om våpengravene er anlagt av den gamle befolkningen eller innflyttere. Siden han mener å finne en kontinuitet i befolkningen på både Store-Dal og Hunngravfeltet i Østfold, mener han at våpengravene der er anlagt av den lokale befolkningen, om enn med sterk påvirkning sørfra. Våpengravene i Hadeland og Ringerike ser han derimot som resultat av innvandring fra sørligere germanske trakter. Dette begrunnes med at det før våpengravene dukker opp kun finnes spor etter spredte gårder, mens det deretter (i det 2., 3. og 4. århundre) anlegges hundrevis av nye bruk. Denne nye befolkningen kan i løpet av denne perioden ha blandet seg med den lokale, noe som også fører til en blandet gravskikk med både fremmed jordfesting og hjemlig likbrenning. Hagen tar også for seg noen områder der han ut fra gravskikken mener å finne to forskjellige typer lederslekter som holder til i samme område. Han mener at de konservative slektene er å finne på noen av de største gravfeltene fra de beste og mest sentrale storgårdene. Disse slektene kjennetegnes ved at de fortsatte å bruke den enkle branngravskikken som de hadde brukt i hundrevis av år. Den andre typen lederslekt kjennetegnes derimot ved å være åpen for nye kulturimpulser sørfra. Hagen mener for eksempel å finne dette i Østfold, der den konservative lederslekten begravde sine på gravplassen på Gunnarstorp, og de som var åpne for nye kulturimpulser sørfra begravde sine på gravplassen i Store-Dal. Den førstnevnte gravplassen har entonige, beskjedne branngraver med et tradisjonsbunnet uttrykk, mens den siste preges av store gravhauger og ofte rike importgjenstander (Hagen og Joys 1962: 164).

Spørsmålet om opprinnelse er også noe Thorleif Sjøvold er opptatt av i sin bok om den tidlige norrøne jernalderbosetningen i Nord-Norge (1962). På Sjøvolds tid fantes det enda ikke spor fra

førromersk jernalder etter en "norrøn" bosetning i Nord-Norge.⁵ Når rike graver som de fra Bø i Steigen og Føre i Bø dukker opp i tidlig yngre romertid, regner han det derfor som mer sannsynlig at de er spor etter immigrerende høvdinger fra sør enn at en eldre, anonym befolkning plutselig skal ha fått tak i slike rikdommer (Ibid.: 237). Han mener den nye materielle kulturen kom som en pakkeløsning: "*The comparatively large number of finds which appears rather suddenly with a fully evolved 'complex' of grave furniture, also indicates that the immigration was on a fairly large scale*" (Ibid.). For å få svar på hvor denne migrerende befolkningen kan ha kommet fra mener Sjøvold man må lete etter spor etter befolkningspress, noe han mener kan finnes i Rogaland (Ibid.: 238). Han sier likevel at uansett om det finnes en direkte forbindelse til akkurat Rogaland, så må den nordnorske materielle kulturen helt klart ha sin opprinnelse lenger sør (Ibid.: 233).

Utarbeidingen av kronologiske rekker er en annen ting som opptar kulturarkeologene. For kronologien innen norsk romertid, har spesielt Griegs utgivelse vært viktig (1926). Hans grundige gjennomgang av våpentyper, og -kombinasjoner, har ført til at hans våpenkronologi er blitt benyttet helt opp til 1980-tallet. I nordeuropeisk sammenheng er Hans Jürgen Eggers' undersøkelser av kronologien og spredningen av romerske importerte i det frie Germania et særdeles viktig kronologisk verk (1951). Selv om noen nyere tilføyelser er gjort, har Eggers' kronologi forblitt relativt uforandret frem til i dag. Hansen har videreutviklet Eggers kronologi, blant annet en underoppdeling av periode C1 i C1a og C1b (1987), noe som også er anvendt i denne undersøkelsen.

De tidlige kulturhistoriske undersøkelsene har det til felles at de er opptatt av folk og kulturers opprinnelse. De setter likhetstegn mellom materiell kultur og folk, og forklarer spredningen av materiell kultur enten som en diffusjon av ideer, eller som et resultat av migrasjoner. Endringer kom altså alltid utenfra. Et annet kjennetegn for denne tidlige arkeologien er utarbeidelsen av kronologier, som forståelig nok var viktig i mangel på moderne dateringsmetoder. Generelt kan det også sies at de kulturhistoriske undersøkelsene bærer preg av å være mer beskrivende, enn forklarende. Kulturarkeologenes subjektive, noe ukritiske forhold til sine kilder, den materielle kulturen, er noe av det som etter hvert blir reagert på. På 60- og 70- tallet blir objektivitet idealet, og med det skulle lov og orden opprettes i arkeologien.

⁵ Pollenundersøkelser har vist at kyststrøkene i Nord-Norge har vært sammenhengende bosatt av folk som holdt husdyr og dyrket korn helt siden sen-neolitisk tid (Solberg 2000: 55).

3.3 Prosessualisme- lover og strukturer

Med den prosessuelle arkeologien på 60- og 70-tallet tar studiet av graver en helt ny retning. De prosessuelle arkeologene kritiserer kulturarkeologiens *naive* empirisme for å være for subjektiv. Kulturarkeologene brukte nemlig den induktive slutningsmåten, og mente at svarene lå i materialet, bare det ble tolket *riktig*. Hva som ble ansett som riktig var likevel temmelig flytende, og subjektivt. Dette anser de prosessuelle arkeologene for å være en uvitenskapelig fremgangsmåte. Idealet er at vitenskapelig forskning, derunder arkeologi, skal produsere eksakt, objektiv og testbar kunnskap. Studier av fortidens ideologi er ansett for å være omtrentlig og subjektiv, og derfor utenfor vitenskapen (Olsen 1997: 47). De mener derfor at gravfunn bare kan brukes til å studere fortidig demografi, økonomi og samfunnsstrukturer. Uvitenskapelig synsing om ideologi og religiøs symbolikk, anser de derimot som bortkastet.

Den prosessuelle arkeologien er sterkt preget av Lewis Binford og hans midtnivå teori. Han mener at man gjennom å studere levende samfunn kan finne lovmessige forbindelser mellom materielle levninger, og handling. Disse lovene kan så brukes på det døde arkeologiske materialet for å gjenskape fortidige handlinger (Ibid.: 52f). Andre viktige teorier innenfor den prosessuelle arkeologien er økologisk funksjonalisme, og systemteori. Begge teoriene er basert på en lignende tankegang. De ser på samfunnet som en helhet, en organisme, eller et system, og mener at samfunnsendring skjer når systemet kommer i ubalanse (f.eks. ved klimaendring, befolkningsvekst), og menneskene, eller subsystemene, må tilpasse seg de nye forholdene (Ibid. 133ff). Dette synet på materiell kultur som et tilpassningsmessig redskap, og troen på lovmessige forbindelser, fører til at man mener at gravene er en ren refleksjon av de fortidige samfunnenes kompleksitet, og organisasjon. Tallmessige beregninger av mengde, antall og prosenter av graver og gravgods er viktige våpen i jakten på en nøytral målbar vitenskap. Beregninger av sammenhengen mellom antall oldsakstyper (AOT-analyse) og rikheten på gravgodset (om det inneholder gull og importer) er en måte å gjøre det på. Lotte Hedeager fant at det på dansk område var en sammenheng mellom et høyt AOT nummer og mange luksusgjenstander (1977). Det antas altså at evnen til å nedlegge gravgods har en direkte sammenheng med sosialt og økonomisk betingede forskjeller. Lyder Marstrander gjør i sin undersøkelse av romertidsgraver i Inn-Trøndelag samme type utregning, og finner at det også der er en slik sammenheng (1983: 142ff). Ut fra AOT nummer og gjenstandstyper rangeres så gravene inn i tre sosiale sjikt: et øvre, et midtre og et lavere. Både Hedeager og Marstrander konsentrerer seg kun om de sosiale, økonomiske og politiske aspektene ved gravene. Det å bringe inn religion er innenfor den prosessuelle arkeologien ansett for å være altfor usikkert og spekulativt.

Litt lengre ut på 1980-tallet henger den prosessuelle tankegangen fortsatt igjen hos noen forskere, og identifisering av sentre ut fra rike graver er ennå et viktig forskningsområde. Et eksempel er Bjørn Myhres studie av høvdingegraver, bygdeborger og territorier i Sørnorge i folkevandringstiden (1987). Dette er en ganske typisk prosessualistisk undersøkelse der politikk, territorier, økonomi og økologi blir gjort om til tabeller, systemer og kart. En annen forsker som virker å være helt upåvirket av 70- og 80-tallets nye post-prosessuelle teorier er dansken Jørgen Ilkjær. Hans mange utgivelser om krigsbytteofferfunnet i Illerup bærer for en stor del preg av å være nesten rent empiriske undersøkelser (Ilkjær 1984, 1990, 1994, 1997, 2000, 2001, 2003, Carnap-Bornheim og Ilkjær 1996, 1999). Fremgangsmåten kan derfor heller ikke sies å være prosessuell, men kan nesten minne om den de brukte innenfor kulturarkeologien. Han konsentrerer seg mest om de arkeologiske gjenstandene i seg selv, deres kronologi og herkomst. Det man kan kalle det prosessuelle innslaget i hans forskning er hans korte diskusjoner om hva gjenstandene kan fortelle oss om romertidig militær struktur. Tolkningene om materialets betydning, og hvem det har tilhørt tas uten videre teoretisk diskusjon. Han går med andre ord ut fra at det arkeologiske materialet direkte reflekterer de fortidige forholdene og handlingene. Når han en sjelden gang streifer innom temaet ofring og religion er fremstillingen kortfattet, og aldri en del av hovedproblemstillingen (Ilkjær 2000: 136ff).

Midten av 80-tallet er likevel en tid da nye post-prosessuelle impulser begynner å påvirke den norske arkeologien. En undersøkelse som kan sies å være prosessuell med noe post-prosessuell påvirkning er Heid Gjøstein Resis undersøkelse av gravplassen Hunn i Østfold fra romertid (1986). Her er hovedtemaet fortsatt politikk, økonomi og økologi, men i motsetning til tidligere undersøkelser blir religionens betydning for gravskikken i hvert fall anerkjent. Hun sier at graver og gravgods ikke nødvendigvis reflekterer den avdødes sosiale posisjon, og at *"en del slutninger om ulike sosiale sjikt ut fra graver forutsetter for eksempel at det rådet enhetlige forestillinger om gravskikk i området i den tid gravene ble til"* (Ibid.: 23). Problemet er anerkjent, men problematiseres ikke utover det. Resi sorterer i sin undersøkelse gravene fra Hunn og Store-Dal inn i kombinasjonsgrupper, som senere oversettes til sosiale grupper eller sjikt. Gravene diskuteres ut fra hva de kan fortelle oss om Østfolds politikk, økonomi og økologi i romertiden, men angående rituell liv sier Resi bare at hun har et for spinkelt grunnlag til omfattende slutninger (Ibid.: 42f.). Hennes undersøkelse kan derfor sies å være mest et produkt av den prosessuelle skolen.

Noen av de prosessuelle arkeologene som har sitt virke på 1960- og –70-tallet er så opptatt av at alt skal være vitenskapelig, objektivt og kvantifiserbart, at det virker som de til tider glemmer at de studerer etterlevninger av levende, tenkende mennesker. Misnøyen med de gamle teoriene bygger seg etter hvert opp, og det kommer en motreaksjon. Subjektivitet ønskes til en viss grad velkommen igjen, men denne gangen i form av *bevisst* subjektivitet.

3.4 Post-prosessualismen- forskeren og den fortidige aktør satt i kontekst

Mot slutten av 70-tallet begynner man å tvile på de prosessuelle lovenes allmenngyldighet. Man innser at mennesker ikke alltid følger et lovmessig mønster, at deres materielle levninger ikke er en ren refleksjon av deres handlinger, og at ikke alt kan settes i et ryddig vitenskapelig system. De nye teoretikerne kritiserer blant annet systemtenkningen for å redusere individet til en brikke i et spill utenfor dets kontroll (Johnson 1999: 77). Arkeologene begynner nå å fokusere mer på temaer som kontekst, ideologi, symbolikk, sosialt kjønn, aktør og maktlegitimering. De nye teoriene som nå gjør seg gjeldende kan til tider være temmelig ulike, men de har likevel alle blitt samlet under paraplybetegnelsen post-prosessualisme. En av de mest sentrale av de nye teoriene er Ian Hodders kontekstualisme. Hodder mener at man bare gjennom å studere den lokale kulturhistoriske sammenhengen (konteksten), kan forstå hvilken betydning materiell kultur hadde (1982). Inspirert av strukturalistisk teori og hermeneutikk, mener han at man bare gjennom å sette seg inn i forfatterens situasjon kan forstå meningen med teksten (den materielle kulturen). Han er uenig i prosessualistenes innbilt objektive fremgangsmåte, og mener at det å være subjektiv, men bevisst, er løsningen. Man må være bevisst sin egen rolle som fortolker, og innse at fortidige materielle levninger ikke nødvendigvis reflekterer den fortidige virkeligheten.

Det kan finnes mange forklaringer på hvorfor en grav inneholder det den gjør. Et viktig poeng innenfor Hodders kontekstuelle arkeologi er at materiell kultur brukes aktivt i sosiale sammenhenger. Materiell kultur kan brukes til å fremheve, eller skjule sosial identitet, som status, kjønn eller gruppetilhørighet. En gjenstand kan derfor ha både en praktisk, og en symbolsk funksjon (Ibid.: 65f). I motsetning til de prosessuelle spørsmålene hva og hvordan, stiller man seg innenfor den post-prosessuelle arkeologien spørsmålet hvorfor? Hvorfor får den gravlagte med seg så rike gravgaver? Hvorfor akkurat en gullring? Hvorfor bygger man storhauger? Innenfor de reglene skikk og tradisjon setter, så kan individer manipulere hva som kommuniseres gjennom gravleggelsen. Ritualer kan slik bli brukt til å legitimere makt (Hedeager 1992). I sin undersøkelse av graver i Inntrøndelag i eldre jernalder tolker Kristin Prestvold de

rike gravene fra yngre romertid som brukt av nye makteliter til å legitimere makt i en nyetableringsfase (1999). Etableringen av nye makt- og dominansrelasjoner har behov for å legitimeres, derfor kan symbolbruken i gravskikken være ”*spesielt aktiv i perioder hvor makt- og dominansrelasjonene i samfunnet er uetablerte, og hvor samfunnsstrukturene hviler på et ustabilt grunnlag*” (Ibid.: 181). Hun undersøker også den eventuelle sammenhengen mellom den lokale jernproduksjonen og tilgangen på importgjenstander. Det viser seg da at når jernproduksjonen begynner å minke i løpet av yngre romertid, så vedvarer likevel importen av romerske gjenstander. Det hersket altså ikke noen enkel, direkte sammenheng mellom lokal produksjon og intensitet i fjernhandelen (Ibid.: 197).

Mens de prosessuelle teoriene er strukturorienterte, så er Hodders kontekstualisme aktørorientert. Anthony Giddens benytter i sin *struktureringsteori* ideer fra både de aktørorienterte og de strukturorienterte teoriene, og forsøker å ta hensyn til betydningen av både det handlende individet og den overordnede strukturen (1984). Selv om Giddens’ struktureringsteori hovedsaklig omhandler moderne industrielle samfunn, så kan grunntanken også være nyttig i forståelsen av samfunn i forhistorien. Han sier at sosiale institusjoner og *samfunnet* ikke eksisterer isolert fra individers handlinger, men skapes, reproduseres og opprettholdes i den daglige sosiale interaksjonen (Giddens 1984, Johansson 2003: 424). Sosiale strukturer og individer påvirker hverandre gjensidig hele tiden, og samfunn er derfor aldri statiske. Individer står altså fritt til å tenke og handle, men er samtidig til en viss grad begrenset av de sosiale strukturene rundt seg (Se kap. 2.3) .

Det er sjelden man finner enkle og entydige svar innenfor arkeologi. Dette vises tydelig i Heinrich Härkes undersøkelse av angelsaksiske våpengraver fra det 5. til 7. århundre (1992). Der han, som nevnt, viser at det ikke er så enkelt som at våpengraver alltid er krigergraver. Härke mener likevel på grunnlag av gravgodset at man kan anta at det er et rikere og mer høytstående sjikt som står bak våpengravskikken (Ibid.: 218). En osteologisk undersøkelse av jernaldergraver er tidligere også gjennomført på dansk område (Sellevoid et.al.: 1984). Der undersøkte de skjelettgraver fra romertid og vikingtid, og fant blant annet ut at det er en tydelig sammenheng mellom markering av sosial posisjon og en høyde over gjennomsnittet (Ibid.: 231). Videre viste undersøkelsen at våpen i deres materiale aldri ble funnet i graver som sikkert kunne kjønnsbestemmes som kvinnegraver (Ibid.: 235). Her i landet har det hittil ikke vært gjennomført undersøkelser av skjelettmaterialet opp mot gravgods.

Forskningen på våpengravene fra romertid er også som tidligere nevnt begrenset av manglende funndokumentasjon. Mange av våpengravene ble funnet på slutten av 1800-tallet eller på begynnelsen av 1900-tallet, og selv når det var en vitenskapsmann/arkeolog, og ikke en bonde som gravde ut graven, er dokumentasjonen knapp. På grunn av dette er det et begrenset materiale man har å studere om man ønsker å undersøke den romertidige våpengravskikkens ritualer i sin helhet. En fordel med våpengravene er likevel at de ofte er urnebranngraver. Sannsynligheten for at noen av gjenstandene har gått tapt er dermed betraktelig forminsket, og de kan trolig regnes som sluttede funn. Graver er den typen fortidsminne som studeres mest, men de norske våpengravene fra romertiden har likevel fått relativt lite oppmerksomhet de siste tiårene. Vi har et eksempel i Prestvolds undersøkelse av hvordan våpengravene i Trøndelag kan ha blitt brukt som ideologisk maktmiddel (1999), men ellers har de norske våpengravene fra romertiden ikke vært spesielt populære objekter for post-prosessuelle studier.

De siste rundt hundre årene har det vært skiftende meninger om hva graver kan fortelle oss om fortiden. Fra tidligere å ha vært mer sikker i sin sak om at den materielle kulturen reflekterer virkeligheten, har arkeologer siden slutten av 1970-tallet blitt mer og mer klar over materialets mange tolkningsmuligheter. Post-prosessuell arkeologi utgjøres av et vidt spekter av tolkninger og teorier. Dette mangfoldet har gjort at vi har blitt klar over at det ikke finnes noen helt korrekte svar, og har også gjort at man i større grad setter pris på *"idémyldring"*. Dette har videre ført til en økning i samarbeidet på tvers av de tradisjonelle faginndelingene. Tverrfaglige studier kan bidra til en økt forståelse av fortiden, både teoretisk og empirisk.

4. MATERIALE OG METODER

4.1 Våpenggravsmaterialet

Våpenggravskikken finnes i store deler av Nord-Europa. Den oppsto trolig i de østlige delene av germansk område i yngre førromersk jernalder. Den opptrer først i Vistulaområdet, i Sør-Polen og Schlesien under keltisk innflytelse, for så å spre seg vestover til Nordvest-Tyskland, Danmark og Skandinavia (Steuer 1982: 186). Men innen våpenggravskikken var blitt vanlig i de nordlige områdene, så var den oppgitt i sørøst. Denne tendensen kan også ses i Skandinavia der våpenggravskikken ble oppgitt på dansk område rundt samme tid som den begynte å få fotfeste i Norge. Det må likevel sies at det finnes stor regional variasjon over hele utbredelsesområdet, både i prosentmessig antall våpengraver og skikkens varighet (Ibid.: 186ff.).

På norsk område opptrer de tidligste våpenggravene på Østlandet i sen førromersk jernalder (Bemmann & Hahne 1994). Våpenggravskikken får fra B2 en stor geografisk spredning, og finnes etter hvert helt nord til Sør-Troms. Den har sitt tyngdepunkt på Østlandet frem til rundt år 300 e.Kr., men det flyttes da gradvis over til Vestlandet (Ibid.). Trøndelag er relativt godt representert gjennom hele romertiden. Materialet i denne oppgaven utgjøres av 134 våpengraver fra perioden C1a til C2 (150/160 e.Kr.– 310/320 e.Kr.). Våpenutstyret som oftest finnes i gravene er kombinasjonen lanse og spyd, deretter kommer disse supplert av sverd og/eller skjoldbule. I løpet av eldre romertid ble våpnene influert av romerske våpen, og sverdene fikk en kort, tveegget form som minner om det romerske *gladius*. Enkelte av sverdene ser ut til å komme fra romerske våpensmier, noen har stempelmerker, mens andre har figurer smidd inn, som for eksempel seiersgudinnen *Viktoria* (Solberg 2000: 81). I yngre romertid er sverdene fortsatt tveeggete, men vanligvis lange og relativt smale. Skjoldbulene har fulgt moten og finnes i forskjellige former, i tillegg finner man ofte også skjoldhåndtak og randbeslag i gravene. Sporer hører også til krigerattributtene i våpengravene. De finnes både enkeltvis og i par, og settes ofte i forbindelse med det øverste sosiale sjiktet.

Fig. . Våpen fra Vennolum, Gran i Oppland (F 64). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Av de romerske og provinsialromerske gjenstandene er bronsekar de mest utbredte. Dette gjelder både for våpengravsmaterialet og romertiden generelt. Mange av disse er *Østlandskjeler* som er forholdsvis enkle bronsekar, og hvorav mange, som navnet tilsier, er funnet på Østlandet. På Østlandet finner vi også bronsekar av *Giletypen*, som er finere med riflete sider og støpte hanker. Den sjeldneste og mest unike typen er *Hemmoorkar* som er antatt å være produsert i de nedre Rhinområdene (Ibid.: 79f.). Et slikt kar er funnet i den rike graven på Avaldsnes på Karmøy, der det i tillegg ble funnet et bronsekar med løvehodedekor, en bronsesil, et forsølv et bronsespeil, en vektstang av bronse, et drikkehornbeslag av sølv og spillebrikker av glass. Glassbegre er sjeldne innen våpengravsinventaret, og finnes i mitt materiale kun i en grav. Gullhals- arm- og fingerring er forbeholdt det øvre samfunnssjiktet, og når de blir funnet i graver kan de trolig antyde noe om den avdødes status (Hansen 1995: 374ff.). I mitt våpengravsmateriale finnes en gullhalsring og en gullarmring i henholdsvis den rikeste, og en temmelig rik grav. Ellers finner vi noen gullfingerring, hvorav noen er ormehodefingerring. Ormehodearm- og fingerring var trolig spesielt eksklusive (Ibid.). I to tilfeller inneholder våpengravene gjenstander med runeinnskrifter. De tilhører dermed noen av de tidligste runefunnene. Til slutt er det funnet bjørneklør og/ eller dyrebein i noen få av gravene.

Mange av våpengravene i Norge er branngraver med en bronsekjel som urne. Våpnene som har fulgt den døde er vanligvis brent, for deretter å ødelegges ved bøyning og knekking. Noe som også kjennetegner våpnene i krigsbytteofferfunnene. Denne symbolske handlingen var tydeligvis en viktig del av det religiøse ritualet. Et nytt fenomen som dukker opp i på norsk område i tidlig romertid, er ubrente graver. Det ser ikke ut til at gravinventaret i de ubrente våpengravene skiller

seg merkbart fra det i kremasjonsgravene. Dette kan tyde på at det var andre ting enn likbehandlingen som var det viktigste innen våpengravskikken.

4.2 Representativitet og kildekritikk

Mange faktorer kan påvirke hvor representativt et arkeologisk materiale er. Om graver finnes igjen eller ikke, kan skyldes faktorer i tilblivelsessituasjonen, oppbevaringssituasjonen eller i gjenfinningssituasjonen (Dommasnes 2001: 24). Dommasnes har ikke forklart disse begrepene noe nærmere, men jeg forstår de på følgende måte: I tilblivelsessituasjonen kan det å gjenfinne en grav vanskeliggjøres gjennom at den for eksempel plasseres avsides i forhold til bebyggelsen, eller at den er anonym i utforming. Det er naturlig at flatmarksgraver med beskjedent gravinnhold i fjellet vil være vanskeligere å finne enn hauggraver i innmarka. Utformingen på graven har i tillegg med en uendelig mengde faktorer datidens ideologi og samfunn å gjøre. Hvilke faktorer som har spilt inn for utformingen kan til tider være svært vanskelig å finne ut av flere hundre, eller tusen år senere. Med oppbevaringssituasjon menes hva som kan påvirke graven etter selve begravelsen. Bevaringsforholdet inni graven vil påvirke hvor raskt alt brytes ned, og graven kan synke eller bryte sammen. Ytre forstyrrelser fra dyr eller mennesker vil også kunne påvirke graven. Gjenfinningssituasjonen har sammenheng med hvordan nåtidens forskningsaktivitet påvirker hva vi leter etter og finner, og hvordan vi tolker det. I tillegg kan arkeologisk aktivitet ofte påvirkes av utenforliggende faktorer i samfunnet. Veldig mange av de arkeologiske utgravningene og registreringene har i nyere tid blitt utført i forbindelse med industri- og veiutbygninger. Dette kan bety at undersøkelsene ikke alltid foregår i de mest interessante områdene sett fra et arkeologisk synspunkt. Moderne tolkninger påvirker også hvordan vi ser på fortiden. Det er for eksempel ikke alltid like lett å avgjøre om enkeltfunn er depot- eller gravfunn. Spydspissene fra romertiden som er funnet enkeltvis blir oftest tolket som spor etter graver, noe de også blir behandlet som i denne oppgaven.

Våpengravene finnes ofte i gravhauger i gode jordbruksområder, og det er nok grunnen til at vi har funnet såpass mange av dem. Det at de generelt er lette å finne, og finnes i tettbygde jordbruksstrøk, har likevel den bakdelen at noen har vært utsatt for gravrøveri, andre har blitt nedpløyd, og mange har blitt ufagmessig utgravd. De våpengravene som har blitt fagmessig utgravd, er igjen temmelig dårlig dokumentert, og dette kan gjøre det vanskelig å skulle si noe mer nøyaktig om hvordan gravritualet kan ha foregått. Fra de våpengravene som er ufagmessig utgravd sitter vi ofte kun igjen med gravgodset, og kanskje en vag beskrivelse av funnstedet. De

ufagmessige utgravningene kan dessuten være temmelig upålitelige siden de innebærer mange usikre faktorer, som for eksempel om de tok med seg alt som var i graven, eller bare de fineste funnene. De tok gjerne med seg det *de* syntes var relevant, mens en arkeolog ville vurdert det annerledes. Moderne arkeologer prøver gjerne å få med seg alle detaljene i et funn, men også dette innebærer en subjektiv vurdering av relevans. Hva vi i dag oppfatter som det vesentlige med en begravelse er ikke nødvendigvis slik de så det da begravelsen fant sted.

4.3 Typologi, terminologi og datering

En av de beste arkeologiske kildene til militær organisasjon og ideologi i Skandinavia i romertiden er våpenofferfunnet fra Illerup funnplass A, datert til rundt 200 e.Kr. Dette funnet har blitt grundig bearbeidet av Ilkjær. For å kunne datere materialet fra Illerup har Ilkjær studert samtlige våpengraver fra Skandinavia, Finland, Polen og Nord-Tyskland (1990, 1993, 2001b, Carnap-Bornheim & Ilkjær 1996). Ilkjær har gjennom kryssdatering utarbeidet sine egne typologier og dateringer der typene stort sett avløste hverandre med en generasjons mellomrom (1990). Det vil si at funn kan plasseres innenfor et tidsrom på omkring 30 år (Ilkjær 2000: 45). Hans typologi, terminologi og dateringer danner hovedgrunnlaget for denne oppgaven.

Tidsmessig tar denne oppgaven for seg våpengravene i Norge fra perioden litt før, og litt etter ofringen i Illerupmyren fant sted. Det vil si periodene C1a til C2 (150/160 e.Kr.- 310/320 e.Kr.). Denne periodeinndelingen er basert på Hansens videreutvikling av Eggers' periodeinndeling (Eggers 1955, Hansen 1987, 1988). Grunnen til at periode C2 (250/260 e.Kr.- 310/320 e.Kr.) er tatt med, er at det kun er snakk om et par generasjoner mellom de aktuelle begivenhetene. Dateringene av våpengravene er dessuten ikke alltid nøyaktige nok til å kunne utelukke at funn enkelte mener tilhører C2, kan være av tidligere dato. Dette problemet viser seg for eksempel i den usikre dateringen av et så viktig funn som den rike våpengraven på Avaldsnes. Mens Ilkjær plasserer graven løst i perioden C1- C2 (1990: 342, Nr. 16), mener Bemann & Hahne den tilhører C2 (By- Gruppen) (1994: 526, Nr. 208). Siden det er viktig å være klar over når dateringene er mer usikre, bruker jeg Bemann og Hahnes (1994) dateringer som supplement til Ilkjærs (1990). De to kildene opererer imidlertid med forskjellige betegnelser på periodene. Ilkjær kaller periodene Gruppe 4 (C1a), Gruppe 5 (tidlig C1b), Gruppe 6 (sen C1b), Gruppe 7 (overgangsperioden C1b- C2) og Gruppe 8 (C2). Bemann & Hahne på den andre siden kaller periodene for Gutteberg-gruppe (C1a), Venolum-gruppe (C1b), Skiaker-gruppe (kortvarig

periode mellom C1b og C2) og By-gruppe (C2). Jeg kommer i denne oppgaven i hovedsak til å holde meg til betegnelsene C1a, C1b, og C2.

4.4 Kombinasjonsanalyser

Kombinasjonsanalyser av et gravmateriale kan belyse anvendelsen av statussymboler samt betydningen av lokale og regionale tradisjoner (Hedeager 1992: 103). Ved å sammenligne sammensetningen av et utvalgt gravmateriale kan man finne ut hvilke gjenstandskombinasjoner som opptrer innenfor materialet. Ved bruk av denne metoden kan man få svar på spørsmål som hvilke gjenstander som oftest finnes sammen, eller om noen gjenstander eller gjenstandskombinasjoner kun finnes i de rikeste eller fattigste gravene. *”Kombinationsanalyserne kan anvendes både på sluttede gravfund og på gravfund, hvor usikre eller manglende fundoplysninger åbner mulighed for, at ikke alle genstander er blevet registreret”* (Ibid.: 102). De norske våpengravene er nettopp en kombinasjon av sluttede og mer usikre funn. Selv om mange av våpengravene har blitt usakkyndig utgravd kan mange av gravene likevel regnes som sluttede funn. Dette er fordi våpengravene ofte er urnegraver.

Hvilke gjenstander og kombinasjoner som er de mest interessante er avhengig av hvilken problemstilling man ønsker å belyse, og avgjørelsen må tas på grunnlag av en blanding av kunnskap og skjønn. Kombinasjonsanalyser kan i kraft av å være kvalitative metoder kritiseres for å være for unøyaktige og subjektive. En annen fallgrube kan være en tendens til å bruke a betyr b argumenter. Som tidligere nevnt i teorikapittelet, så kan mange faktorer spille inn i hvordan en grav ser ut, og a betyr derfor ikke nødvendigvis b. For å få en mer helhetlig forståelse for fortidige samfunn og hendelser, må vi lete etter tendenser og mønster i det arkeologiske materialet. For å få oversikten over et arkeologisk materiale må det til en viss grad klassifiseres og kvantifiseres. De forskjellige grupperingene og kombinasjonene kan så gjøres om til distribusjonskart som viser deres fordeling i landskapet. Slik kan man få et inntrykk av spredningen av ulike gravtyper og gravgoods.

4.5 Geografisk distribusjon

De norske våpengravene fra perioden C1a til C2 har stor geografisk utbredelse, men hovedvekten finnes på Østlandet, spesielt på Hadeland, Toten og Valdres. Trøndelag er også godt representert. Jeg kommer til å benytte meg av distribusjonskart delt inn i de tre periodene (C1a, C1b, C2). Da vil det være mulig å se hvordan spredningen av våpengravene i de ulike

regionene opptrer. Kartene dekker hele Norge, så jeg kommer ikke til å se på spredningen på det lokale plan, men vi vet at våpengravene ofte finnes i det som i dag, og trolig også tidligere, har vært gode jordbruksstrøk. Ved en opptelling av bronsekjelene fra norsk romertid sett i forhold til jordbruksforholdene fant Grieg ut at 26 av i alt 37 kjeler skrev seg fra bygder som i 1926 ble betegnet som gode jordbruksbygder (Grieg 1926: 37). På mer lokalt plan så han at av de 34 våpenfunnene som var gjort fra 200-tallet på Hadeland, var 26 fra bygder med høy dyrkningsprosent (Ibid.: 84). På grunnlag av dette mente han at jordbruket må ha hatt stor betydning for romertidens bosetning og kultur, og at disse funnene hovedsaklig kommer fra de 'mere rummelige' bygdene (Ibid.: 37, 85). Siden det er svært få spor etter selve bebyggelsen går han altså ut fra at gravene er å finne rett i nærheten av der gårdene en gang har vært. Basert på gravfunnenes spredning mener Grieg at romertidens befolkning på Hadeland var utpregede innlandsfolk som foretrakk å bosette seg på det han kaller *midtligårder*. Det er gårder som ligger temmelig høyt (i Gran omkring 300 m o.h.), langt fra fjorden, solvendt og på steder med naturlig drenering (Ibid.: 15). Herteig bekrefter senere at dette også er tilfelle for gravfunnene fra romertiden på Toten (1955). Funnene i Trøndelag ser også ut til å konsentrere seg i de gode jordbruksområdene i Inn-Trøndelag (Marstrander 1983).

4.6 Rangeringsgrunlaget

Rangeringen av de norske våpengravene kommer i denne oppgaven til å gjøres på grunnlag av til hvilken grad våpengravene inneholder fullt våpensett (sverd, spyd/lanse, skjold), sporer, edelmetaller og/eller romerske importerte. Hovedkilden til hvordan skandinaviske hærer materielt markerte militær rang i romertiden, er det nevnte krigsbytteofferfunnet fra Illerup. Selv om bare rundt 40 % av myren er utgravd, så utgjør funnet et enormt materiale på over 15.000 gjenstander (Ilkjær 2000: 29).

Ilkjær mener ut fra hærutrustningen på Illerup A å kunne identifisere hærstyrkens interne struktur (Ilkjær 1997). De som hørte til det øverste sjiktet i hærhierarkiet, var de som var privilegerte nok til å få ri. De rundt 10 settene av hesteutstyr er rikt utsmykket med bronse og sølv, og et hierarki kan anes ut fra mengden edelmetall. Flere hester har også blitt opphugget og ofret i innsjøen. Den spesielle posisjonen til hesten som sakralt dyr, og den høye statusen forbundet med hesten og ridning er kjent fra flere andre sammenhenger (Oma 2004, Solberg 2000, Tacitus *Germania* Kap. 10). Et eksempel er ofringene av sele- og saltøy på svensk område i første halvdel av 400-tallet, som har paralleller i en rekke praktutrustninger fra det sørøstlige Mellom-Europa (Fabech

1989: 112f.). I våpengravene fra Gile, Østre Toten, er det funnet ubrente hestebein som antas å være en rituell ofring utført i forbindelse med begravelsen (Herteig 1955: 78). Når vi også finner sporer i noen av de norske våpengravene, tyder det på at de symboliserer, ikke nødvendigvis ryttere, men menn av høyeste sosiale status. En annen viktig kilde er skjoldbulene. Ilkjær mener at de øverste lederne hadde skjoldbuler av sølv og gull (5 stk, 2 %), de midterste lederne av bronse (ca. 30 stk, 10 %), og den mer jevne soldat av jern (minst 300 stk, 88 %) (Ilkjær 1997, 2000). Siden skjoldbuler ofte også finnes i de norske våpengravene danner de et bra rangeringsgrunnlag. Solberg har funnet at skjoldbulene, i hvert fall i de østnorske våpengravene i perioden 180- 300 e.Kr., viser en lignende prosentmessig fordeling som på Illerup A (2000: 103).

Ilkjær mener at hærstrukturen også kan anes ut fra de 60 sverdskjedebelegene som er funnet. Av disse er 44 germanske og 16 romerske, og må ses i sammenheng med de rundt 100 sverdene som er funnet. Syv av sverdskjedene har beslag (alle av germansk type) laget av sølv, mens resten er av bronse. Sverdbeltene er dels germanske, dels romerske. En viktig forskjell mellom de to typene er at de romerske kunne åpnes og tilpasses forskjellige kroppsstørrelser, mens de germanske var tilpasset enkeltindivider (Ilkjær 1997). Ilkjær tolker dette som at de romerske sverdbeltene kommer fra kongens/ høvdingens arsenal som han hadde for å utstyre krigerne i sitt følge. De som ikke hadde utstyr selv, kunne altså få låne det hos kongen/ høvdingen, og måtte da nøye seg med det som var av lavest status, nemlig romerske, importerte belter. Det at romerske sverd ofte ble omformet i germanske områder ser Ilkjær som nok et tegn på at hærutstyret til de mest fornemme germanske krigerne ikke ble kjennetegnet ved romersk import, men ved germansk ferdarbeid av gull og sølv (Ibid.).

Det er mulig dette gjaldt for våpenutstyret, men det er tydelig at endel andre romerske varer var ettertraktet som statussymboler i Skandinavia i romertiden. Importene er en blanding av romerske bruksting som bronsekar og våpen og spesielt utvalgte gjenstandstyper, som for eksempel glass. Det er samtidig påfallende at man aldri finner helt vanlige bruksting som vanlig udekorert Terra Sigillata og annen romersk keramikk, seriefremstilte udekorerte glass, romerske smykker, romersk drakt eller jordbruksredskaper (Hansen 1987: 262). Germanerne kjente nok godt til romerske skikker, men valgte altså kun å importere enkelte for dem spesielle gjenstander. Spesielt viktig for våpengravskikken var importen av provinsialromerske bronsekar som gjennom sin bruk som gravurne er noe av det som kjennetegner denne gravskikken. Importen av glass må ses i sammenheng med hvor viktig drikking og gjestebud var i de norrøne samfunnene i jernalderen. De importerte glassene var svært eksklusive og forbeholdt det øvre sosiale sjiktet.

Importgjenstandene vi finner i Norge kom trolig hit via dansk område hvor de danske stormennene bestemte hva som skulle importeres og redistribueres. De hadde kontroll over en administrert handel, men gaveutveksling med både importerte og hjemlige gjenstander var fortsatt en viktig del av samfunnet (Ibid.). Importene var forbeholdt eliten i Skandinavia, og var et tegn på deres eksklusive kontakter sørover på kontinentet.

Graver med høy status blir ikke bare markert gjennom importgjenstander, men også mengden, og spesielt kvaliteten og råmaterialet på de hjemlig produserte gjenstandene (Hansen 1988: 156). Gullarmringer og gullfingerring er to viktige statusindikerende tegn. Ut fra at frankerkongen Childerick ble gravlagt med en kolbeformet gullarmring mener Joachim Werner at gullarmringer kan anses for å være et tegn på militære ledere av høyeste rang (1983: 34). Med utgangspunkt i Werners rangering av gullringer, og fordelingen av enkelte romerske importerte i de danske gravene, mener Ulla Lund Hansen å kunne dele Danmarks graver inn i tre ranggrupper (1995: 374ff). Grovt sett mener hun at kolbeformede gullarmringer hører til det absolutt høyeste militære sjiktet (*comites*), ormehodearmringer til nestledene (*princeps*), og ormehodefingerring til lederne av tredje rang (*pedites*). Gullarmringer og gullfingerring var altså kun forbeholdt de ledene slektene i romertidssamfunnet. I en senere artikkel nyanserer hun denne noe kategoriske rangeringen, og sier at funnbildet av gullringer i Nord-Europa er såpass komplisert at man ikke kan operere med en absolutt rangering (Hansen 2001). Hun mener likevel at gullarmringer og gullfingerring ut fra sine funnomstendigheter kan anses for å være statusindikerende symboler tilhørende et øvre sosialt og/ eller militært sjikt. Det er viktig å vektlegge at disse smykkene ikke indikerte høy status kun fordi de er av gull, men fordi de var maktsymboler forbeholdt en eksklusiv elite.

Fig. . Ormehodefingering av gull fra Bringsvær, Fjære i Aust-Agder (F 87). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

4.7 Analogier og analogislutninger

En *analogi* er bruken av informasjon fra en kontekst, for å forklare data funnet i en annen kontekst (Johnson 1999: 48). Hodder skiller mellom *form-* og *relasjonsanalogier* (1982). Formanalogier er når man antar at ”.. *if two objects or situations have some common properties, they probably also have other similarities*” (Ibid.: 16). Han anser denne typen analogi for å være svak siden de observerte fellestrekkene kan være tilfeldige. Denne typen analogi kan likevel bli sterkere jo flere likhetstrekk som kan finnes mellom de to kontekstene. Det beste er om man kan bruke relasjonsanalogier som forsøker å danne en naturlig eller kulturell forbindelse mellom de forskjellige aspektene ved analogiene. Den sterkeste typen relasjonsanalogi er den *direkte historiske metoden* der forbindelser basert på kulturell kontinuitet kan antas (Ibid.: 18). Hodder sier likevel at overgangene er glidende, og at det er ikke noe klart skille mellom form- og relasjonsanalogier. Siden våpengravene viser mange fellestrekk over et stort område, kan vi bruke analogier fra andre områder til å bedre forstå våpengravskikken på norsk område. De fleste analogiene vil i disse tilfellene være relasjonsanalogier.

Med unntak av noen korte runeinnskrifter finnes det ingen skriftlige kilder fra Skandinavia i romertiden. Vi må derfor ty til analogier fra skriftlige kilder som beskriver lignende samfunn som befinner seg andre steder i tid og/eller rom. Brukt antydningssvis, og i sammenheng med det arkeologiske materialet, er dette en god fremgangsmåte for å få økt forståelse av fortidige samfunn. Flere klassiske skriftlige kilder beskriver forskjellige germanske grupper lenger sør på kontinentet. I min oppgave kommer jeg hovedsaklig til å bruke Tacitus' *Germania* fra 100 e.Kr.. Det er en etnografi om germanernes område, folk og levevis som er nær i tid og til en viss grad også rom, i hvert fall til Sør-Skandinavia.

De norrøne skriftlige kildene fra middelalderen er langt fra Skandinavia er derimot fjerne i tid, da de er skrevet nesten tusen år etter romertiden, og omhandler norrøne samfunn og myter fra vikingtiden. Analogiene kan imidlertid basere seg på den direkte historiske metoden. Deres kildeverdi har vært omdiskutert, og det er forskjellige oppfatninger av både hvor historisk korrekte sagaene er, og hvor langt tilbake i tid man kan bruke de som kilder. Morten Hanisch mener for eksempel at det norrøne æressystemet kan oppfattes som en historisk, langsomt endrende struktur, og at sagaene derfor kan brukes som kilde til å forstå gravfunn fra romertid og folkevandringstid (2002). Alle de nevnte skriftlige kildene byr på noen problemer siden de er fjernt fra området enten i tid eller rom. I tillegg kommer spørsmål om hvor nøyaktige og pålitelige kildene er, og hvordan vi tolker kildene sett fra et moderne ståsted. Brukt

antydningvis gir likevel disse kildene unike muligheter til å bedre forstå fortidige samfunn. De har muligheten til å gi det arkeologiske skjelettet litt kjøtt på beinene.

5. MATERIALBEHANDLING

5.1 Utgangspunktet

Materialet består av 134 våpengraver fra norsk område i perioden C1a til C2. De har stor geografisk spredning, men hovedvekten finnes på Østlandet. De fleste er kremasjonsgraver, men det finnes også noen våpengraver med inhumasjon. Jeg kommer derfor først til se på disse ulike måtene å behandle liket på, og fordelingen av disse gravene i tid og rom, før jeg tar for meg selve gravgodset. Noen våpengraver er rikere enn andre, men hva inneholder de og hvordan fordeler de seg i landskapet? Jeg kommer her til å se nærmere på de enkelte statusindikerende gjenstandene og undersøke hvor mange som finnes i antall og prosenter, hvordan de fordeler seg ut over landet, og til hvilken grad de finnes sammen med de andre gjenstandene. De gjenstandskategoriene jeg her skal ta for meg er fullt våpenutstyr, skjoldbuler, sverd, sporer, gullringer, bronsekjeler, glassgjenstander, gjenstander med runer, bjørneklør og dyrebein. Til slutt skal jeg se litt nærmere på den overlegent rikeste graven på Avaldsnes.

5.2 Kremasjon og inhumasjon

De fleste våpengravene er branngraver, men ubrente våpengraver forekommer også. Behandlingen av den døde henger i de fleste kulturer sammen med deres syn på døden og livet etter. Det finnes flere teorier om hvilke religiøse ideer som kan ligge bak skikken å kremere den døde (Kaliff 1992: 61ff). En teori går på at skikken har med soldyrking å gjøre. Der tingen, som årstidene, skifter eksistens gjennom solen/ ilden. En annen hevder det har med frykten for at den døde skal gå igjen å gjøre, og en tredje at kroppen brennes av hygieniske grunner. En siste teori går ut på at sjelen først frigjøres ved ødeleggelsen av kroppen (Ibid.). Branngraver oppfattes dermed som å ha et mer åndelig syn på døden. Dette kan ses som en kontrast til ubrente graver som kan oppfattes som å vise et mer konkret og kroppslig syn. Det er likevel mulig at noen ubrente graver kan være anlagt med bakgrunn i samme ideologi som branngravene. Om skjelettering forekom er det mulig at det ble ansett for å ha samme effekt som kremasjonen, det å fri sjelen fra kroppen. I noen kulturer har nemlig kremasjon og skjelettering blitt ansett for å være ekvivalent (Kaliff 1992: 124).

Inhumasjonsgraver er en ny skikk som dukker opp i tiden like etter Kristi fødsel. De opptrer omtrent samtidig over store deler av de germanske områdene (Solberg 2000: 77). I mitt materiale kunne 16 graver bestemmes som inhumasjonsgraver. Geografisk fordeler de seg med tre i

Hedmark, to i henholdsvis Buskerud, Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag. I Nordland er alle fire gravene ubrente. Disse inhumasjonsgravene er imidlertid få i forhold til de 60 våpengravene som kan bestemmes som kremasjonsgraver. Det finnes ingen ubrente våpengraver fra C1a i mitt materiale, det vil si at alle hører til perioden C1b-C2. Basert på innholdet av gravgods er det ikke mulig å skille de ubrente våpengravene fra de brente. De ubrente gravene regnes derfor vanligvis som å tilhøre den samme gravskikken og ideologien som de brente. Om dette var tilfellet tyder det på at det ikke var behandlingen av den avdøde som var det avgjørende, men at gravgodset, og trolig også ritualer vi ikke kan spore arkeologisk, var viktigst for rett utførelse av begravelsesseremonien. Dette betyr ikke at behandlingen av den døde var uten symbolsk betydning, men at det ser ut til at behandlingen av den døde kunne endres uten å bryte med hovedtankene bak ideologien.

5.3 Gravgodset

5.3.1 Full våpenutrustning

I yngre romertid besto en skandinavisk krigers fulle våpenutrustning av sverd, lanse, (kaste)spyd og skjold (Hansen 2002: 35, Herteig 1955: 30). Det å bli gravlagt med full våpenutrustning ser ut til å være forbeholdt de få, og kan derfor indikere at vi har med menn av høyere status å gjøre. Man måtte trolig være en fullverdig kriger for å kunne gravlegges med fullt våpenutstyr. Hva som kvalifiserte til å gravlegges som en fullverdig kriger kan ha vært flere ting som alder, byrd og erfaring. Økonomi kommer i andre rekke, men har nok en sammenheng med de ovenfor nevnte faktorene.

I den her aktuelle perioden finner vi disse mennene spredt utover hele landet. Det finnes 32 våpengraver med fullt våpenutstyr, de utgjør dermed 24 % av gravene. I Oppland, hvor vi finner særdeles mange våpengraver, utgjør gravene med fullt våpenutstyr rundt 17 % av fylkets graver. Andre konsentrasjoner finnes i Østfold og Nordland hvor henholdsvis alle 3, og alle 4 gravene er fullt utstyrte.

5.3.2 Skjold og skjoldbuler

Skjoldbulene utgjør hovedgrunnlaget for Ilkjærs rangering av hærutstyret i Illerup A. Ut fra metallet på skjoldbulene mener han å kunne identifisere hærens tredelte ranginndeling: de øverste lederne hadde skjoldbuler av sølv/ forgyllt sølv (5 stk, 2 %), de midterste lederne av

bronse (ca. 30 stk, 10 %), og den mer jevne soldat av jern (minst 300 stk, 88 %) (1997, 2000). Det finnes temmelig mange skjoldbuler i de norske våpengravene, og de kan kanskje fortelle oss om det på denne tiden fantes en lignende tredelt rangering på norsk område. Det andre spørsmålet er hvordan de fordeler seg geografisk.

På norsk område er det kun en våpengrav fra perioden C1a til C2 som inneholder en skjoldbule i sølv. Det er ikke uventet den rike graven på Avaldsnes på Karmøy (F 90). Bronseskjoldbulene er 8 i antall, og finnes dermed i rundt 6 % av våpengravene. De fordeler seg ganske jevnt utover i landet, med unntak av Trøndelag der det ikke er funnet noen. Omtrent alle våpengravene som inneholder skjoldbuler av bronse er graver med full våpenutrustning.⁶ En av gravene med bronseskjoldbule inneholder en gullarmring, nemlig Rutli i Sogn (F 103). To graver inneholder gullfingerringe (Vestad i Vestfold, F 80, og Bø i Nordland, F 131), og to andre har bronsekjeler (Hunn, Haug 17 i Østfold, F 1, og Vennolum i Oppland, F 64). I graven fra Jevnaker i Oppland (F 37) er det funnet et Viktoriasverd, og på Møistad i Hedmark (F 13) et par bronsesporer. Kun en av gravene har bronseskjoldbule som eneste prestisjegenstand, nemlig graven på Prestegården, Aurland i Sogn (F 102). Skjoldbulene i jern utgjør helt klart det største antallet og finnes i 57 graver, hvorav to av gravene inneholder to skjoldbuler. De finnes altså i rundt 44 % av våpengravene. Ut fra dette ser vi også at rundt halvparten av våpengravene ikke inneholder skjoldbuler i det hele tatt.

Det må likevel nevnes to våpengraver fra Sunnhordland som ikke har blitt tatt med i min undersøkelse. Den ene er fra Innbjøa i Ølen, den andre fra Sjø på Halsnøy, der begge er fra C1b, og inneholder bronseskjoldbuler (Solberg 2000: 109).⁷

Krigerne i romertiden utsmykket ikke bare skjoldet sitt med edelmetall, men også med maling. I gravene på Bø (F 131) og Føre (F 132) i Nordland er det funnet skjoldbrettrestre med rød maling på den ene siden og blå på den andre. På Bjørkli av Bostad (F 113) i Sør-Trøndelag var skjoldrestene blå. Undersøkelser av skjoldbrettrestene fra Bø har vist at den røde fargen er *sinober* (Rosenqvist 1959). Dette var et kostbart pigment som Plinius kjente til og som er funnet i veggmalier i Roma og Pompei. Sinober er også funnet på flere skjold fra Illerup A (Ilkjær

⁶ De tre gravene som ikke har full våpenutrustning mangler kun en lanse eller et spyd.

⁷ Grunnen til at de ikke er tatt med i min undersøkelse er at jeg har basert min funnliste på Ilkjær (1990) og Bemmann og Hahnes (1994) arbeider der ingen av disse gravene blir nevnt.

2000: 100). Den blå fargen ble identifisert som egyptisk blått, som er et syntetisk pigment som var kjent i Egypt og Assyria flere tusen år før vår tidsregning (Rosenqvist 1959). Det at fargene kan ha fortalt omverdenen noe om personens status kan også ses i fargene på tekstilrestene som er funnet i rike graver. Det ser ut som spesielt røde klær hører til det øverste sosiale sjiktet. Fra C3 har vi den rike graven fra Sætrang i Buskerud som inneholdt røde tøyrester (Jørgensen 1986: 243). Mennene som er gravlagt i de rike folkevandringstidsgravene på Veien i Buserud, på Enebø i Nordfjord, og to fra Snartemo i Vest-Agder, har alle klær med rødfarge (Ibid.: 247, 250, 255). Når vi finner røde skjold som i de i Nordland må vi kunne regne med at de signaliserte en høy status.

5.3.3 Sverd

Sverdets spesielle symbolverdi i de germanske og norrøne samfunnene er kjent fra utallige skriftlige kilder og avbildninger fra jernalderen og senere. Det var et våpen som ofte sto sentralt innen ritualer og seremonier. Kildene forteller hvordan sverdet over store deler av det germanske området har vært en sentral del av maktsymbolikken de øvre sosiale sjiktene omgav seg med (Idsøe 2004, Jakobsson 1992). Det er det våpenet som ble tettest assosiert med lederne i samfunnet, og konger og makthavere ble ofte avbildet og assosiert med sverd. Ved overgangsritualer som overgangen fra gutt til mann, eller ved initieringsriter inn i krigerfølger, var ofte sverdet det sentrale symbolet. I mitt materiale inneholder 67 av gravene sverd, hvorav seks av gravene har to sverd. Dette betyr at litt over halvparten av våpengravene inneholder sverd. Disse gravene fordeler seg jevnt ut over landet, med unntak av Telemark, Vest-Agder og Møre og Romsdal der det ikke er funnet noen sverd.

Sverdet de brukte i tidlig romertid var enegget og av østgermansk opprinnelse, men i løpet av eldre romertid ble de stadig mer påvirket av romerske våpen. De gikk over til å bruke et kort, tveegget sverd som minner om det romerske *gladius* (Solberg 2000: 81). Hvor mange av sverdene som er importert fra provinsialromerske områder er noe usikkert, men noen sverd er ganske sikkert importert. Disse kjennetegnes ved at de har stempelmarkeringer fra romerske våpensmier, eller inkrusterte figurer som forestiller den romerske seiersgudinnen Viktoria. Av sverd med stempelmarkering finnes det fire stykker fra henholdsvis Arnelund, Vestre Slidre, Oppland (C2) , Einang, Slidre, Oppland (C2), Røllang, Nord-Aurdal, Oppland (C1b) og By, Hole, Buskerud (C2). To av innskriftene er *RANVICI* (Einang) og *ACIRONIO* (Røllang). Viktoriasverdene er også til sammen fire i antall, men det fra Egge, Steinkjer, Nord-Trøndelag er datert til B2, altså perioden før det her aktuelle tidsrommet. De tre andre Viktoriasverdene ble

funnet i henholdsvis Rør, Ringsaker, Hedmark (C1b), Jevnaker, Oppland (C1b) og Øvre Stabu, Østre Toten, Oppland (C1a-C1b). Det sistnevnte har i tillegg til Viktoriafiguren en stempelmarkering med bokstavene *SF*. Herteig mener dette er en forkortelse av '*den kjente signaturformel med håndverkerens navn i nominativ og F for fecit*' (1955: 18). Om vi ser på den geografiske fordelingen er alle sverdene med stempel og/ eller Viktoriafigur (med unntak av det ene sverdet fra Egge fra B2) funnet på Indre Østlandet.

Fig. . Sverd med stempel *RANVICI* fra Einang, Vestre Slidre i Oppland (F 20). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Fig. . Sverd med *Viktoriafigur* fra Øvre Stabu, Østre Toten i Oppland. Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Claus von Carnap-Bornheim og Jørgen Ilkjær har sett nærmere på importen av romersk militærutstyr til Norge i yngre romertid (1999). De mener at siden det ikke kan ses noen typologisk forskjell på de stemplede og inkrusterte sverdene i forhold til andre, så må vi anta at også ustemplede og ikke inkrusterte tveeggede sverd fra C1 må være provinsialromerske importert (Ibid.: 136). De mener altså at hjemlig skandinavisk produksjon av slike *gladiuslignende* sverd ikke begynte før i C2. Når det kommer til sverdskjedebeleg finnes det kun fire som er sikre romerske importert: tre sverdremsere i bronse med ringformet avslutning fra Hunn, Haug 17, Borre, Østfold (C1b) og Hilden, Gran, Oppland (C1b), og til slutt det tidlige funnet fra B2 av en inkrustert sverdremsere fra Solberg, Tingelstad, Oppland. Av doppskoene er det foreløpig ikke mulig å påvise noen romerske importert, og vi må derfor gå ut fra at de er av hjemlig produksjon (Ibid.).

Til slutt skal det nevnes et sverd fra Bø, Steigen, Nordland som utmerker seg på en annen måte. Det har et sverdgrep med innlagte hestehår. Vi vet at hester ofte forbindes med høy status. Det å ha hestehår innlagt i sverdgrepet som det fra Bø kan ha vært både en form for lykkebringer eller amulett, og et symbol på høy status. Som tidligere nevnt var det ganske utbredt i de germanske samfunnene at hesten hadde en fremtredende rolle innen ritualer og religiøs kult (Se også 5.2.8).

5.3.4 Sporer

De gravlagtes forbindelse til ryttersjiktet ser her til lands ut til å ha blitt symbolisert gjennom sporene. Det er nemlig ikke funnet hesteutstyr i våpengravene fra yngre romertid. Ut fra hesteutstyret i Illerup A, anslår Ilkjær at 25 av en hær på rundt 1000 mann var ryttere (2000: 102). Dette betyr at det ikke kun var det absolutte toppnivået, definert av skjold med forgylt sølvpressblikk og beslag av massivt sølv, som var til hest. Også den øvre del av mellomnivået, kjennetegnet blant annet av skjold med forgylt sølvpressblikk på beslag av bronse eller jern, ser ut til å tilhørt ryttersjiktet (Ibid.: 113). Finner vi sporer i gravene på norsk område, kan vi derfor gå ut fra at vi har med menn av spesielt høy militær/sosial rang å gjøre.

Fig. . Spore fra Røllang, Nord-Aurdal i Oppland (F 48). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

I mitt materiale finner vi sporer i 10 graver, og de utgjør 7,5 % av gravene. Sporene opptrer kun på Østlandet: i Østfold, Oslo, Hedmark og Oppland. Tre av gravene inneholder sporepar: to par av bronse og ett av jern. Av sporene funnet enkeltvis er fire av bronse, og tre av jern. Omtrent like mange graver har skjoldbule av bronse som de med sporer, men kun Møistad, Hamar, Hedmark, har begge deler. Litt over halvparten av gravene med sporer har full våpenutrustning, men alle har sverd. Fire av gravene har bronsekjeler, og alle disse er i kombinasjon med bronsesporer. Ingen av gravene med sporer inneholder fingerringen av gull.

5.3.5 Gullringer

Bruken av hals- og armringer som statussymbol er kjent fra både frankisk og gotisk sammenheng (Solberg 2000: 93). I Romerriket utviklet bruken av gullfingerringe seg fra først å være forbeholdt kongen og høyere prester, til i senrepublikken og keisertiden å bli riddernes fremste tegn, og så til slutt fra år 197 å kunne brukes av alle soldater (Andersson 1993: 27). Skandinavia ser ut til å ha vært temmelig upåvirket av denne romerske devalueringen av gullfingerringenes symbolverdi. I nord var fortsatt gullhals- arm- og fingerringe viktige og eksklusive statussymboler. Som tidligere nevnt, mener Hansen at de danske gravene til en viss grad kunne rangeres i form av at kolbeformede gullarmringer hører til det absolutt høyeste militære sjiktet, ormehodearmringer til nestlederne, og ormehodefingerringe til lederne av tredje rang (1995: 374ff). Hun sier at dette ikke er ment som en absolutt rangering, men at gullarmringer og gullfingerringe likevel ut fra sine funnomstendigheter må anses for å være statusindikerende symboler tilhørende et øvre sosialt og/ eller militært sjikt (2001a, Se kap. 4.6).

Typeinndelingen av fingerringene er utviklet av Christamaria Beckmann (1969), og både Ilkjær (1990) og Bemmann og Hahne (1994) baserer seg på denne. Kent Andersson har også basert seg på blant annet Beckmann i sine analyser av gullringer fra romertiden i Norden (1993a, b, 1995). Hansen har funnet at man på dansk område kan ane en tredelt rangering av gravene basert på hvilken type gullarm- eller -fingerring de inneholder (1995, Se 4.6). Hvordan ser det så ut på norsk område?

Den graven som tydelig også i denne sammenheng rager over alle andre er graven på Avaldsnes (F 90). Den inneholder en gullhalsring (R 301), og en gullfingerring (type 18, fingerring med rygget skjold) (Andersson 1995). Det finnes kun en gullarmring i mitt materiale. Den er funnet i Rutli i Sogn (F 103), og er ifølge Andersson av en egen type (1995: 93). Av andre statusindikerende gjenstander inneholder graven i Rutli en bronseskjoldbule med sølvrand, to skjoldrandbeslag i bronse og en sølvplate. Gullfingerringene er til sammen 11 i antall, og finnes i 8 % av gravene. Graver som inneholder ormehodefingerringe i gull (39c) hører ifølge Hansen til ranggruppe 3 (1995). De er i mitt materiale to i antall og er funnet på Efteløt i Buskerud (F 74) og Bringsvær i Aust-Agder (F 87). Ingen av disse to gravene utmerker seg med noen rikdom på andre prestisjegjenstander. Den på Efteløt har et trekar med bronsebeslag, og den på Bringsvær en doppsko i bronse. Ringen fra Erga i Rogaland (F 92) er også spesiell. Den er av typen 17b var.III (fingerring med tre innfatninger) som ofte finnes i rike graver, og er trolig en provinsialromersk import (Anderson 1993b: 63). Videre er det funnet to gullringer av type 12a

(båndformet, firerygget fingerring) i Ringsaker i Oppland (F 47) og Vestad i Vestfold (F 80), og to av type 30 (spiralfingerring av rund tein og dekorerte ender) i Rømme i Sør-Trøndelag (F 118) og Dalem i Nord-Trøndelag (F 122). Resten av ringene er alle av forskjellige typer: 3 (sluttet fingerring med konkavkonveks gjennomskjæring) fra Bø i Nordland (F 131), 5 (sluttet fingerring av platt tein med svakt rundede eller rake kanter) fra Kvello i Nord-Trøndelag (F 127) og en usikker fra Sukkestad i Oppland (F 58). Gullfingerringene fordeler seg temmelig jevnt ut over hele landet, og er tidsmessig oftest å finne i de litt senere gravene (C1b-C2). Av de 10 gravene som kun inneholder gullfingerring (det vil si at Avaldsnes ikke er tatt med) har to graver bronseskjoldbuler (hvorav en med forgylt sølvrand), og en har en jernskjoldbule med bronsekant. Utenom graven på Avaldsnes er det kun en som inneholder en bronsekjel. Fem av gravene med gullfingerring har fullt våpenutstyr, og som tidligere nevnt inneholder ingen av disse gravene sporer.

Fig. . Ormehodefingerring av gull (39c) fra Efteløt, Kongsberg i Buskerud (F 74). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Fig. . Gullfingerring (18) fra Avaldsnes, Karmøy i Rogaland (F 90). Foto: Bergen Museum.

5.3.6 Bronsekjeler

Bronsekjelene utgjør den største gruppen av importgjenstander fra romertiden i Norge. De ser ut til å ha spilt en sentral rolle i elitens gavebyttesystem, ved drikkeseremonier, gjestebud og ikke minst begravelser. Den tradisjonelle oppfattelsen har vært at bronsekjelene, som gravgodset, ble lagt i graven for å brukes i det neste liv, og for å symbolisere den gravlagtes høye status til omverdenen. Dette er kanskje en del av sannheten, men det finnes også flere aspekter ved bronsekjelenes bruk. Ingegerd Holand har i sin artikkel *"Burying artefacts or ideas?"* tatt for seg importerte kjelers symbolske betydning i norske gravfunn fra jernalderen (1999). Hun mener kjelenes betydning primært må forstås ut fra konseptet regenerasjon, og at deres rolle som prestisjeobjekter må regnes som sekundær. Hun anerkjenner at det ikke var alle forunt å bli gravlagt i en bronsekjele, og at de derfor kan regnes som prestisjeobjekter, men mener at

grunnen til at de ble brukt som gravurner må søkes i deres symbolske betydning. De må forstås som materielle manifestasjoner av ideer rundt liv og død, og ikke kun som praktiske objekter i dette og det neste livet (Ibid.: 150). Den symbolske betydningen til bronsekjelenes kan forstås ut fra ideen om regenerasjon, som trolig innbefattet relaterte ideer om familiekontinuitet, fertilitet og velstand (Ibid.: 159). Fra norrøne sagaer vet vi at de ikke oppfattet døden som slutten på et menneskets eksistens, og det at ideer rundt regenerasjon fremheves ved begravelser er kjent fra utallige samfunn gjennom tidene (Ibid.).

Fra tidlig i romertiden finner vi i Skandinavia deler av det seremonielle romerske utstyret for vinservering. Det besto av et større blandekar for vin og vann, og øse og sil av bronse. I mitt materiale finnes det 22 graver som inneholder bronsekjeler, de utgjør rundt 16 % av det totale antallet graver. Nok en gang er det en stor geografisk spredning, men Oppland og Østfold utmerker seg med henholdsvis ni og tre kjeler. En viss konsentrasjon er også å finne på Sør-Vestlandet (Rogaland og Lista, Vest-Agder) hvor det er funnet 4 kjeler. Langs kysten nordover finner vi så en i Tryti i Sogn, en i Grødal i Møre og Romsdal og en i Alstadhaug i Nord-Trøndelag. De importerte bronsekjelenes er av ulike typer, og inndelingen er basert på Eggers (1951). Av alle kjelenes er 17 stykker østlandskjeler, nærmere bestemt syv av typen E 40, syv E 41 og tre E 37-43. De finnes hovedsaklig på Østlandet, og i mitt materiale er kun fire Østlandskjeler funnet i andre områder: To i Vest-Agder (E 40, E 37-43), en i Rogaland (E 41) og en i Sogn (E 40). Det finnes tre kjeler av Giletypen (E 44) hvorav en er funnet i Gran, og to i Østre Toten. Kun en grav inneholder en bronsekjel av typen E 110, nemlig Alstadhaug i Nord-Trøndelag (F 121). Graven på Avaldsnes (F 90) inneholder også i denne sammenheng unike gjenstander, nemlig et Hemmoorkar (E 59), et bronsekar med løvehodedekor (E 86) og en bronsesil (E 161).

Utenom graven på Avaldsnes som har en sølvskjoldbule, inneholder kun to av gravene bronseskjoldbuler. Rundt halvparten av gravene har fullt våpenutstyr, og fire av gravene inneholder sporer (to i Oppland og to i Østfold), alle er av bronse. Når det gjelder gullhals- -arm- og -fingerring er det lite sammenfall mellom gravene med ringer og de med bronsekjel: kun Avaldsnes (hals- og fingerring) og Sukkestad i Oppland (fingerring, F 58) inneholder begge deler. Tidsmessig hører kun fire av gravene med bronsekjel til C2, resten er tidligere.

Fig. . Østlandskjel (E 41)
fra Sau i Oppland (F 50).
Foto: Universitetets
Oldsaksamling.

Fig. . Bronsekjel av
Giletypen (E 44) fra Gullen i
Oppland (F 26). Foto:
Universitetets Oldsak-
samling.

Fig. . Hemmoorkar (E
59) fra Avaldsnes i
Rogaland (F 90). Foto:
Bergen Museum.

5.3.7 Glassgjenstander

I likhet med bronsekjelene forbindes også glassbegre og -skåler med gjestebud og drikkeseremonier i de øverste sosiale sjiktene. De var sjeldnere enn bronsekjelene og trolig mer kostbare (Solberg 2000: 80). Glassbegre finnes både i kvinne- og mannsgraver, men på grunn av blant annet kvinnenens mulige rolle som sjenkere ved drikkeseremonier, assosieres kvinnene ofte tettere med drikkebegre (Se Hanisch 2002).

Våpengravskikken ser ut til å ha vært forbeholdt menn, og i mitt materiale finner vi kun ett glassbeger. Det er et glassbeger med sølvblykk (E 198) fra Ringsaker, Nord-Aurdal, Oppland. Denne graven er fra C1a og inneholder i tillegg en gullfingerring (12a). I graven på Avaldsnes er det funnet 32 spillebrikker av glass (hvorav 14 er svarte og 14 blå) noe som i mitt materiale igjen er unikt for denne graven. I denne sammenheng kan nevnes at det i en annen grav fra Tåsen, Vestre Aker, Oslo er funnet spillebrikker og terninger av bein. Dette forteller oss at spill i romertiden trolig var mer vanlig enn vi tror, vi finner bare ikke alltid brikkene igjen. Til slutt er det funnet noen smeltede glassbiter i en grav i Frøyhov i Akershus (F 7), men det er usikkert hvilken type gjenstand glassbitene stammer fra. Som vi skal se nedenfor inneholder denne temmelig rike graven et annet ganske spesielt funn.

5.3.8 Gjenstander med runer

I graven fra Frøyhov, Nes, Akershus gjorde man et interessant funn. Der ble det funnet en støpt menneskestatuett i bronse med runer. Figuren er 7,5 cm lang, barhodet og iført en kort kjortel. Den har fire skriftegn innrisset som minner om runer, men som også kan være av fremmed

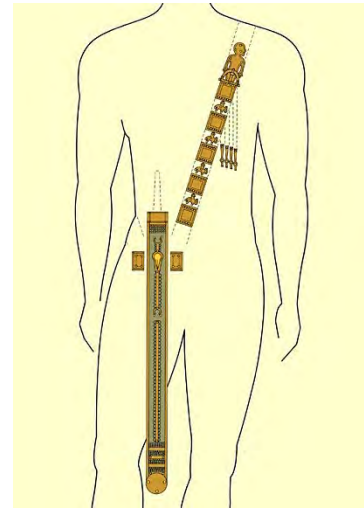
opphav. Figuren er trolig et bandolærbeslag som har sittet øverst på sverdopphenget slik vi ser det i Illerup A (Ilkjær 2000: 90). Der er det funnet hele bandolærer og ett er pyntet med en mannsfigur utskåret av en bronseplate. Dette samme bandolæret ligner også i konstruksjon på bandolæret som er funnet i Bø i Nordland (F 131). Dette funnet inneholder i tillegg en bronseskjoldbule med sølvpressblikk som Ilkjær mener er fullstendig tilsvarende de fra Illerup A (Ibid.).

Fig. . Menneskestatuett av bronse fra Frøyhov i Akershus (F 7). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Fig. . Mannsfigur av bronse fra Illerup. Etter Ilkjær, 2000.

bandolær med mannsfigur. Etter Ilkjær, 2000.

En runeinnskrift er også funnet på en lansespiss fra Øvre Stabu i Oppland (F 71) datert til C1a-C1b. Innskriften er en av de eldste vi kjenner og lyder: *raunijaR*. Dette er trolig et urnordisk ord som svarer til det gammelnorske ordet *reynir* som betyr en som røyner eller prøver (Høst 1976: 108). Dette er tiden da runene så smått begynner å spre seg i de germanske samfunn. Foruten hos skandinaverna kom runene i bruk også hos tyskerne og friserne i Sør- og Mellom-Europa, hos englenderne i vest og hos goterne ved Svartehavet (Ibid.: 17). Den eldste runeinnskriften som hittil er funnet er fra en tolagskam fra Vimose fra det andre århundre e.Kr. og lyder *HARJA*, som er et personnavn (Ilkjær 2000: 115). Flere runeinnskrifter kjennes også fra Illerupfunnet hvor det ofte er personnavn som er innristet, de fleste av disse på rikt hærutstyr tilhørende menn fra de øvre sjiktene. Ilkjær mener mangelen på magiske ord i runeinnskriftene gjør at de kun var simple praktiske meddelelser (Ibid.: 116). Denne funksjonalistiske tolkningen virker temmelig

usannsynlig, og hovedgrunnen til at runene ble ristet må nok heller søkes i den religiøse sfæren. ”Alle gamle skrift- og alfabettyper tillegges i den hjemlige tradisjon et mytisk opphav, som hos egyptere, babylonere, indere, kinesere, grekere, romere, jøder og armenere. Skriften er skapt av en guddom eller formidlet til mennesket av en gud” (Høst 1976: 15). Kunnskapen om runer var forbeholdt de innvidde, og ble i løpet av sin over tusenårige brukshistorie aldri noe for ”mannen i gata”. Runene ble trolig ansett for å ha en form for magiske krefter, og en måte å kommunisere med gudene på. De ble trolig brukt til å bringe lykke og fruktbarhet, og til å verne mot onde krefter. Runers magiske krefter er kjent fra norrøn mytologi hvor det blant annet fortelles at det var Odin som først ervervet kunnskapen om runeristing (Ibid.: 18f). Spørsmålet om runenes opprinnelse er fortsatt uavklart. Det som virker sikkert er at de kan settes i forbindelse med en kulturpåvirkning sørfra, men i form av en selvstendig utvikling (Solberg 2000: 91). Nøyaktig hvor vi finner inspirasjonskilden er fortsatt usikkert, men romerne og det latinske alfabetet er en mulig kandidat (Ilkjær 2000: 116).

5.3.9 Bjørneklør og dyrebein

Det er ikke uvanlig å finne dyrebein sammen med menneskebein i skandinaviske graver fra jernalderen. I gravene fra romertiden er det vanligst å finne bjørneklør. Disse settes oftest i forbindelse med skikken å gravlegge den døde med et bjørneskinn under. Det finnes eksempler fra både Norge og Sverige der man har funnet spor etter selve skinnet. Bo Petré mener skikken å gravlegge personer (både kvinner og menn) av høyere status på bjørneskinn under ulike tider av jernalderen, kan indikere en betydelig fjernhandel med pels og skinn (1980). Bjørneklør er vanligst i branngraver, men Petré mener at man ut fra det som har blitt observert i de ubrente gravene kan anta at bjørneskinnet også ved kremasjoner fungerte som underlag for den døde. Gjennomborede bjørneklør og –tenner kjennes fra graver både i Skandinavia og på kontinentet, og deres tolkning som amuletter er sannsynlig. Også bjørneklør og –tenner uten opphengingshull kan ha vært brukt som amuletter, enten ved å henge dem opp på andre måter eller ved at de bare legges ned i graven. Bruken av amuletter kan ses i sammenheng med troen på magi, og det at dyrets styrke eller andre positive egenskaper overføres til bæreren av amuletten (Mansrud 2004: 91). Gravene med bjørneklør inneholder temmelig sjelden alle 20 klørne som tilsvarer et helt bjørneskinn. Gjennomsnittet i de svenske gravene ligger på 6-7 bjørneklør (Petré 1980), og i østnorske graver fra eldre jernalder er det oftest mellom en og fem (Mansrud 2004). Bjørnen ser ut til å ha hatt en viktig symbolsk betydning, og det var nok at bare en liten del av den var til stede i graven. I mitt materiale inneholder to graver bjørneklør. Graven i Vennolum i Oppland

har to (F 64), og den i Føre i Nordland (F 132) har fire bjørneklør. Den sistnevnte inneholder i tillegg en hund (se nedenfor). Begge gravene har fullt våpenutstyr, og den fra Vennolum inneholder blant annet en bronseskjoldbule og en bronsekjel. Skikken med å få med bjørneskinn eller -klør i graven er altså ikke spesielt vanlig innenfor våpengravskikken i Norge i tidlig yngre romertid.

Dyrebein forekommer også i våpengravene, men er heller ikke spesielt vanlig. Som nevnt ovenfor inneholder graven i Føre i Nordland et hundeskjelett. Ulven var det dyret som først ble domestisert for rundt 12.000 år siden. Den levde tett på menneskene og fungerte som vakthund, gjeter, jakt deltager og selskapshund. I Skandinavia er det gjort funn av hundeknokler i graver fra helt tilbake til eldre steinalder (Ibid.: 99f). Hunden er ikke så ofte å finne i de norrøne kildene, men det kan se ut til at den i mytologien hadde en tvetydig rolle som både dødbringer og livgiver (Ibid.). Hestens fremtredende rolle innen kulten i jernalderen har allerede blitt nevnt i forbindelse med det rike rideutstyret i Illerup og symbolikken rundt sporene i våpengravene (Se kap. 5.3.4). I tillegg har vi sverdet fra Bø i Nordland som har hestehår innlagt i grepet. Hesten er det vanligste dyret i offerfunn og graver, men spor etter hesteknokler i forbindelse med boplasser er derimot sjelden (Ibid.: 98). I krigsbytteofferfunnet i Illerup er det funnet knokler etter flere ofrede hester, men i de norske våpengravene er dette mer uvanlig. I mitt materiale finner vi kun to eksempler på at hester har blitt ofret og lagt i graven med den avdøde. I graven på Snipstad, Østre Toten, Oppland er det funnet ikke bare en, men to hester i graven. Dette er en grav fra C2 som trolig er en dobbeltbegravelse. Det er nemlig funnet to sverd, to lanser og trolig to skjoldbuler (den ene er forsvunnet) i graven. Den ene skjoldbulen er av jern, og utenom hestene er det ingenting som tyder på at disse mennene var av høyeste rang. I graven i Erga, Klepp, Rogaland er det funnet noen bein som sannsynligvis også er fra en hest. Denne graven ble også funnet i en gravhaug, og er fra C2. I tillegg er det funnet en gullfingerring (17b), et beslag fra en doppsko av forgylt sølvpressblikk og et forgylt sølvpressblikkbeslag.

5.4 Graven på Avaldsnes

Den rike graven på Avaldsnes er unik i norsk romertid. Som nevnt ovenfor inneholder den både sølvskjoldbule, full våpenutrustning, sverd med sølvknapp, sverdskjede med beslag av sølvpressblikk, doppsko belagt med sølv- og gullpressblikk, gullhals- og -fingerring, Hemmoorkar, bronsekar med løvehodedekor, bronsesil og spillebrikker av glass. Ikke nok med dette, den inneholder også flere kategorier som ikke inngår i min kildebehandling. Den har et

drikkehornbeslag i sølv, et forsølvet bronsespeil, en sølvnål og en vektstang i bronse. Graven inneholder mye importert drikkeutstyr, noe som kanskje kan tolkes som et stort behov for knytting av lojalitetsbånd. Som allerede nevnt var drikkeritualer og gjestebud trolig av stor sosiopolitisk betydning i romertiden. Speilet er unikt i norsk sammenheng, og dets symbolske betydning er noe mer vanskelig å få tak på. Nåler finnes vanligvis i kvinnegravene fra jernalderen, men de kan også opptre i mannsgraver. Det at nålen her er i sølv er det som gjør den mer eksklusiv. Vektstangen i bronse er også eksklusiv, og kan settes i forbindelse med handel og veiing av betalingssølv og -gull.

Fig. . Graven på Avaldsnes er den rikeste våpengraven i Skandinavia i romertiden (F 90). Fra bakerst til venstre et Hemmoorkar, en bronsesil, et bronsekar med løvehodedekor og framfor spillebrikker av glass. Foto: Bergen Museum.

6. KRIGERNE PÅ KONTINENTET

6.1 Den romerske hæren langs Limes-grensen, 1-400 e.Kr.

I tiden rundt Kristi fødsel er det Augustus som sitter på makten i Roma. Under hans ledelse hadde romerne i årene 12 til 5 f.Kr. erobret Germania helt fram til Elben. Romernes plan var å fortsette erobringen nord- og østover, men de møtte mer motstand enn de hadde regnet med. Romerne fikk seg trolig en overraskelse i år 9 e.Kr. da tre legioner ble slaktet ned av en gruppe germanske krigere i Teutoburgerskogen. Germanernes knusende seier kan ha hatt noe å gjøre med at germanernes leder, Arminius, tidligere hadde vært offiser i kavaleriet i den romerske hæren (Cunliffe 2001: 430). Erobringen av disse områdene oppgis til slutt i 16 e.Kr., og romerne trekker seg tilbake til Rhinen. Fra dette tidspunktet ble grensen til de germanske områdene satt langs Rhinen og Donau, og de romerske styrkene ble satt til å bevokte denne grensen. Hovedgrunnen til slutten på den romerske ekspansjonen var likevel ikke selve nederlaget, men at keiseren fryktet at de romerske militære lederne gjennom erobringstoktene kunne bli for mektige og dermed farlige rivaler. Det var nemlig de store militære lederne som i det sene prinsipatet hadde startet borgerkrigene som førte til oppgivelsen av det republikanske styringssystemet (Goldsworthy 2000: 115).

I løpet av det første århundret e.Kr. var den romerske hæren blitt en profesjonell hær med soldater. Soldatene var blitt keiserens hær, og sverget nå et troskapsløfte til keiseren i motsetning til tidligere da det var til senatet og Romas befolkning. Ved avsluttet tjeneste fikk soldatene en lønn og stykke jord finansiert av et militært skattkammer som ble opprettet av Augustus, og siden da ble kontrollert av keiseren (Ibid.: 117). Helt fra begynnelsen av den romerske republikken hadde det vært tette bånd mellom krig og religion. Før romerne kunne gå til krig måtte blant annet egne krigsprester, basert på ulike seremonier og påkalling av Jupiter og andre guder, erklære en krig for berettiget. I tillegg innebar alle romernes krigskampanjer og slag de sedvanlige ofringer, bønner og varsler. Romernes guderekke besto av en uvanlig stor mengde med krigsguder, hvorav den viktigste var Mars. I det tredje århundret f.Kr. da romerne ekspanderte riket sitt som mest, oppsto det en unik kult av gudinnen Victoria som skulle vare i flere hundre år. Vi finner som kjent flere fremstillinger av Victoria på sverd funnet i Skandinavia i vår yngre romertid. Utenom triumftogene som ble holdt med ujevne mellomrom i Roma, besto romernes kalender av en rekke militære festivaler fra begynnelsen av kampanjesesongen i mars til avslutningen i oktober (Dawson 1996: 114f).

Grunnenheten i den romerske hæren var fortsatt legionene, som hovedsaklig besto av et tungt infanteri inndelt i 10 kohorter. Hver legion inkluderte også et stort antall håndverkere og andre spesialister. Soldatene i legionene var alle romerske borgere, men fremmede hjelpetropper, kalt *auxilia*, ble også tatt i bruk. Disse hjelpetroppene ble uniformert og betalt av Roma, og de ble trent til den samme standarden av disiplin som legionene. De var profesjonelle soldater med lang avtjeningstid akkurat som legionærene. Soldatene i *auxiliaene* kom ofte fra forskjellige folkegrupper, men siden kommandospråket alltid var latin kunne de forskjellige folkegruppene temmelig lett absorberes. *Auxiliaene* besto av et infanteri inndelt i kohorter, og et omtrent like stort kavaleri inndelt i *alae*. Enhetene i *auxiliaene* var aldri like store som de i legionene. Utstyret til den typiske infanterisoldaten i *auxiliaen* besto av en lett rustning (brynje eller lignende), bronsehjelm, skjold (flatt, ovalt), gladius, og et spyd eller kastespyd. Alle soldatene vervet seg til 25 års tjeneste, hvorav de siste fem ble tilbrakt som veteran med lettere oppgaver. Betalingen var en regelmessig, men ikke spesielt stor, sum utbetalt i mynter. Ved avsluttet tjeneste fikk alle soldatene romersk borgerskap (Ibid.: 118ff). Det ser ut til at de fleste soldatene i *auxiliaene* vervet seg frivillig, og at romerne temmelig sjelden påtvang verneplikt. Andelen av frivillige soldater økte trolig over tid frem til de på slutten av det andre århundre utgjorde majoriteten i *auxiliaen*. Det er likevel en viss mulighet for at dette synet kan reflektere kildematerialet vårt, heller enn de faktiske forholdene (Haynes 2001: 65).

I de to første århundrene etter Kristus (heretter er alle årstallene e.Kr.) ble legionærene stort sett rekruttert fra de lavere klassene av de romerske borgerne, mens ledelsen kom fra eliten i Roma. Tendensen var likevel mot å rekruttere flere og flere soldater fra provinsene der befolkningen i veteranenes kolonier stadig økte. Romersk borgerrett hadde gjennom disse to hundre årene blitt tildelt flere og flere enkeltpersoner, landsbyer og områder, men i år 212 gav et keiserlig edikt borgerrett til alle rikets frie menn (Christiansen 1995: 141). Utviklingen gikk også mot en mer profesjonell hær der man kunne stige i gradene mer uavhengig av opprinnelig stand. Severus (197-211) åpnet først muligheten for at centurioner kunne avansere til de lavere offisersgrader, og Gallienus (enehersker 260-268) tok skrittet helt ut og hentet de høyere offiserene fra hæren, og ikke lenger fra senatets medlemmer. Dette bidro til å framskynde prosessen med å fjerne den reelle makten fra eliten i senatet i Roma. Muligheten for at en menig soldat kunne stige i gradene helt til toppen av rikets ledelse begynte nå å bli mer reell (Ibid.: 140).

Det at soldatene tilbrakte 25 år eller mer i den romerske hæren gjorde at legionene ble som egne samfunn. Soldatene bodde i baser i utkanten av riket, omringet av en sivil bosetning som sørget for det meste av deres behov. Etter avtjent tjeneste var det mange av legionærene som bosatte seg i kolonier med andre soldater (Goldsworthy 2000: 121). Når de tilbrakte så mange år borte fra det sivile liv var det etter hvert de militære verdiene som ble normen. De levde etter militære regler og idealer, og det var deres medsoldater som kunne bekrefte og sette pris på deres militære utmerkelser og modige bragder. Det var et sterkt samhold, spesielt innenfor hver kohort, der soldatene levde og kjempet sammen (MacMullen 1990: 227). Det var nettopp dette samholdet i enhetene som gjorde at vervede germanere kunne kjempe på romernes side mot sine egne, og at auxiliaer av blandet etnisitet kunne kjempe som en. Stolthet av seg selv og sin enhet var også en viktig faktor til at soldatene var villige til å risikere livet eller forferdelige skader (Goldsworthy 2000: 122). Grunnen til at germanerne kunne kjempe på romernes side har trolig også noe å gjøre med at de folkegruppene vi kaller germanere nok ikke oppfattet seg som del av noen felles gruppe. De oppfattet med andre ord ikke sin tids Nord-Europa, som vi i dag tenderer mot, som delt mellom barbariske germanere og siviliserte romere. De germanske folkegruppene begrep om *oss* innbefattet trolig kun ens egen klan eller stamme. De ville dermed definere alle andre folkegrupper eller stammer som *dem*. For en germanske kriger var det å kjempe for den romerske keiseren dermed ikke så veldig annerledes fra å kjempe for en krigshøvding fra en hvilken som helst annen folkegruppe. Ønsket om ære, utmerkelser og økonomiske belønninger var en stor motivasjon for en soldat, men på den andre siden kunne frykten for vanære og fysisk og/eller økonomisk straff også være en drivkraft. Det han visste var at etter slaget ville all belønning eller eventuell straff foregå i full offentlighet (MacMullen 1990). Innenfor den romerske hæren ble individuell innsats og modighet sterkt oppfordret til på alle nivåer, og belønningen kunne være svært stor for de som utmerket seg (Goldsworthy 2000: 125).

I løpet av et par hundre år hadde Romerriket klart å erobre enorme områder både i øst, vest og sør. Opprør mot romerne forekom, men skjedde oftest innen en generasjon etter områdets erobring. Om opprøret ble slått ned, ble de fleste områdene gradvis assimilert inn i den romerske kulturen. En av grunnene til den relativt lette erobringen lå i at de lokale aristokratiene ofte så store fordeler med å samarbeide med Romerriket. Ikke bare var handelen viktig, men også det at romerne klarte å sikre fred og ro. I tillegg tilpasset romerne ofte også administrasjonen til de lokale tradisjonene. For selv om de lokale religionene ble forsøkt tilpasset romersk tankegang, ble deres utøvelse sjelden slått ned på. Befolkningene i Vest-Europa ble romanisert gjennom blant annet dannelsen av byer og gjennom den romerske hærens tilstedeværelse. Språket var også

et maktmiddel, og latin bredte om seg i Vest-Europa som det gjeldende språket innen administrasjon og filosofisk litteratur og lære (Christiansen 1995: 124 ff).

Forsvarsverkene som ble bygget langs Rhinen og Donau var ikke en statisk grense, men fungerte mer som baser for romersk diplomati og militær aktivitet videre inn i Germania. Centurioner deltok på klansmøter, og menn fra den germanske eliten som man mente var vennligsinnede, ble betalt store summer i underhold for å kunne øke sitt krigerfølge og bygge opp sin status. Dette ble gjort for å forhindre plyndring inne på romersk område, som var den vanlige formen for angrep fra germanernes side. Blant germanerne ble status oppnådd gjennom suksess i krig, og angrep på Romerriket brakte stor prestisje og muligheten for et stort utbytte. Disse gruppene av plyndrere var trolig for det meste på noen hundre mann, men ved større angrep var de oppe i flere tusen. De romerske troppene hadde ikke mulighet til å stoppe alle raidene, men forsøkte å avverge dem gjennom diplomati og militær makt. Når de ikke klarte å forhindre den germanske plyndringen, ville de ofte komme med avstraffelser i etterkant av angrepet. Da ville de romerske troppene se seg ut de skyldige og i et overraskelsesangrep brenne ned landsbyene, ødelegge avlingene og stjele krøtterne. Dette var mindre angrep som var ment til å statuere eksempler til skrekk og advarsel for eventuelle andre stammer som planla å plyndre romerske områder. Mindre grupper av germanske plyndrere var ingen trussel mot stabiliteten i Romerriket, men de måtte holdes under kontroll slik at plyndringen ikke eskalerte i størrelse og antall (Goldsworthy 2000: 146 ff). Forsvarsverkene og vakttårnene som ble bygget langs Rhinen og Donau de første to århundrene e.Kr. var temmelig effektive hindringer mot slike plyndringstokter. Ikke bare forhindret de adgang fysisk, men gjennom å se uinntagelige ut kunne forsvarsverkene også virke demoraliserende på de som hadde tenkt å ta seg ulovlig over grensen (Ibid.: 153ff).

Begynnelsen av Marcus Aurelius' styre i år 161 regnes også som slutten på det som har blitt kalt romerfreden (*pax romana*), en periode fra 70 til 161 der eneveldige keisere regjerte og klarte å holde en viss ro og orden. Dette tar så slutt i 166/67 da markomannerne og kvaderne trengte inn over Donau-grensen ved Pannonia og dro herjende helt ned til Nord-Italia. Der ødela de byen Opitergium (nåværende Odzero) og begynte en beleiring av Aquileia. Keiser Marcus Aurelius måtte derfor tilbringe de neste årene i felten for å gjenopprette freden og sikre grensen mot nye angrep (Christiansen 1995: 133). Når Marcus Aurelius dør av pest i 180, slutter etterfølgeren hans Commodus fred med germanerne. Dette skulle likevel ikke vare, og i de følgende hundre år var ulike germanske grupper nærmest i konstant bevegelse mot Romerrikets grenser. Det kan se ut som det var et oppbrudd på germansk område. Grunnen til at germanerne klarte å krysse

Limes-grensen og ta seg inn i Romerriket, var likevel ikke at germanerne var blitt så mye bedre organisert og slagkraftig, men fordi Romerriket var blitt svekket av borgerkrig. Det var likevel sjelden at de angripende germanerne hadde intensjoner om å erobre territorium, så målet var fortsatt å plyndre for ære og utbytte (Goldsworthy 2000: 181 f). De romerske troppene som vokter grensene ble på 200-tallet betraktelig redusert siden de måtte kjempe i de forskjellige borgerkrigene som foregikk innad i riket. I år 235 myrdes Severus Alexander og hans mor under et soldatmytter, og Romerriket herjes de neste 50 år av borgerkriger. Hærfører etter hærfører lot seg utrope til keiser, og tapte eller vant kampen om stillingen. I løpet av perioden med soldatkeisere fra 235 til 284 var det 23 anerkjente keisere, hvorav de fleste ble myrdet eller falt i kamp. I tillegg kommer alle de som ikke nådde offisiell anerkjennelse, eller som kun hersket over deler av riket (Christiansen 1995: 137).

I år 269 vant Claudius II en stor seier over noen gotiske stammer ved Naissus, og i de neste hundre årene skulle de germanske stammene holde seg temmelig rolig. Innen år 273 hadde Aurelian klart å samle hele Romerriket til ett igjen, men bestemte seg for å gi opp Dakia og hjørnet ved Rhin-Donau-grensen. Når vi kommer inn på 300-tallet, preges tiden blant annet av keiser Konstantin som gjør kristendommen til Romerrikets offisielle religion, og senere av hunnernes herjinger og med det goternes inntog i Europa.

6.2 Germanske krigere

Folkene som bodde nord for Limes-grensen, kjent under fellesbetegnelsen germanere, ser ikke ut til å ha samlet seg i noen permanente sammenslutninger for å stå mot romerne. Flere stammer kunne tidvis samles under en karismatisk leder, men samlingen varte sjelden lenger enn til vedkommendes død. De fleste stammesamfunn i Europa ser ut til å ha levd i en kontinuerlig syklus av samling og splittelse (Goldsworthy 2000: 180). Kriging var mennenes vei til status, rikdom og ære, og om det ble fred var den sjelden langvarig. Tacitus beretter om hvordan germanske unge menn ved fredstid i hjemområdet aktivt oppsøkte stammer som var i krig. Dette er *".. dels fordi germanerne ikke setter pris på fredelige tilstander, dels fordi det er lettere for ungdommen å vinne ære under ærefulle forhold og man ikke kan underholde et stort krigerskifte uten hjelp av krig og vold"* (Germania: Kap. 14). Han forteller videre at om det så var fred ville de tidligere så stolte og modige krigerne, bortsett fra å dra på jakt nå og da, tilbringe tiden med å sove og spise. Spesielt de tapreste og mest krigerske ville ikke gjøre noe. Alt ansvar for hus, hjem og jordbruk ville de overlate til kvinnene, oldingene og de fysisk svakeste i familien (Ibid.:

Kap. 15). Dette forteller oss noe om hvorfor germanske stammer nesten hele tiden plyndret og kriget mot hverandre og Romerriket.

Det vanligste våpenet blant germanerne var lansens, som hovedsaklig ble brukt i nærkamp.⁸ Sverd var ikke fullt så vanlig, og ser ut til å ha vært forbeholdt eliten. Tacitus nevner også dette: *”Bare få av dem bruker sverd og lange lanser; de bærer spyd, eller som de selv kaller det framea”* (Ibid.: Kap. 6). Germanerne brukte også pil og bue, men det var trolig bare noen få i et krigerfølge som brukte det. Økser og kniver kunne brukes både som redskap og som våpen. Det defensive utstyret besto for det meste kun av et skjold. Brynjer og hjelmer er sjeldne, både i de arkeologiske og de litterære kildene. En germaner med fullt våpensett ville altså være utstyrt med et sverd, skjold, lanse og (kaste)speyd (Elton 1997: 60ff). Våpen ble ikke bare brukt i krigføring, men spilte også en sentral rolle innen germanernes rituelle liv. *”Ingen germaner utfører noe offentlig eller privat verv uten å bære sine egne våpen på seg; men det er ikke skikk og bruk at noen anlegger våpen før samfunnet har kjent ham dugelig til det. Da blir den unge mann prydet med skjold og speyd på selve tinget, enten av en av høvdingene eller av faren eller av en slektning”* (Tacitus, Germania: Kap. 13). Våpen ble også brukt i andre overgangsritualer, som gaver mellom brudeparet ved giftermål, og som gravgods ved begravelser (Ibid.: Kap. 18, 27). Ved møter på tinget var også våpnene med, og om et forslag vekket bifall ville krigerne slå spydene sammen, noe som ble betraktet som den mest hedrende måte å gi sitt samtykke på (Ibid.: Kap. 11). Det å bære våpen var det som definerte den voksne frie mann, og det å kunne håndtere dem gjorde han til en mann av ære.

Det ser ut til at det ikke alltid var høvdingen som ledet de germanske krigerfølgene. *”Sine konger velger de under hensyn til vedkommendes edle byrd, sine hærførere på grunn av deres tapperhet”* (Ibid.: Kap. 7). Denne påstanden kan tolkes dit hen at det krevdes forskjellige kvalifikasjoner for å bli valgt til konge og det å bli valgt til hærfører. Det er likevel mer sannsynlig at vektleggingen av de forskjellige kvalitetene har med alder å gjøre. For å bli valgt til konge måtte man trolig være, eller i det minste ha vært en stor hærfører. På den andre siden ville nok alle de som ble hærførere være av edel byrd. Tacitus sier videre at hærførernes autoritet var basert på deres personlige eksempel, den beundring de vakte, om de var beslutsomme, utmerket seg foran andre og om de kjempet i fronten (Ibid.). Når en mann var kjent for å inneha disse kvalitetene kunne han så aspirere til å bli konge.

⁸ Det har vært en del forvirring rundt begrepene lanse og speyd. Lanse tilsvarer her speyd uten mothaker. Disse våpnene ble som oftest brukt i nærkamp. Dette er i motsetning til spydene med mothaker som ble brukt som kastespeyd.

Germanernes krigføring var stort sett basert på overraskelsesangrep og rask tilbaketrekning. Angrepene ville gjerne komme når fienden var svak, som når de romerske troppene langs Limes ble svekket under borgerkrigene på 200-tallet. Dette tyder på at de brukte speidere til en viss grad. Målet var oftest kun å herje og plyndre, og erobring av områder var mer sjeldent, spesielt innenfor Romerrikets grenser. Når germanske krigerfølger dro ut, ville de ta med seg det de kunne bære av matforsyninger, og etter hvert være avhengige av de naturressursene de måtte finne på veien. Dette er i motsetning til de romerske troppene som hadde en høyt utviklet logistikk med kontinuerlig tilførsel av varer til fronten (Elton 1997: 72ff). Etter hvert som romerne befestet byene og grensene sine ble beleiring noe germanerne måtte forsøke seg på. Selv om det finnes noen unntak, viste det seg temmelig vanskelig for germanerne å innta romernes festningsverk. Dette var ikke bare på grunn av den nevnte mangelen på logistikk, men også fordi de manglet teknologisk ekspertise. Germanerne unngikk i det lengste å møte romerne i kamp på steder der romerne kunne utnytte sin velutviklede taktikk, som for eksempel på åpne sletter. Erfaring hadde nemlig vist germanerne at de da nesten garantert kom til å tape. Et mer ulendt terreng var mer til germanernes fordel. Der kunne de utnytte sin kjennskap til geografien, og de romerske legionene ble svekket gjennom å måtte bryte sin formasjon. De germanske krigerne ville stille seg på linje, gjerne på et beleilig høydedrag, med kavaleriet på hver side av infanteriet. De ville så angripe i trekantformasjon med et høyt krigsbrøl for sjokkeeffekten (Ibid.: 80f). Plyndring foregikk ikke bare til lands, men også til vanns. Taktikken var da den samme, overraskelsesangrep med rask tilbaketrekning. Germanske krigerfølger plyndret flere steder langs kysten av både Romerriket og Germania (Ibid.: 86f). De tydeligste arkeologiske eksemplene på de mange krigertoktene er krigsbytteofferfunnene som er funnet i Sør-Sverige, Danmark og Sør-Schlesvig.

I likhet med romerne søkte også germanerne støtte fra sine guder når de var i kamp. Til slagene tok germanerne ifølge Tacitus med seg en rekke gudebilder og symboler fra sine hellige lunder, og de hadde en gud som bisto de stridende ved å være til stede under kampen (Germania: Kap.7). Den guden som ble mest dyrket er Mercurius, og i tillegg kommer Herkules og Mars (Ibid.: Kap. 9). Om man skulle gi disse romerske gudene tilsvarende norrøne navn ville de trolig bli Odin, Tor og Tyr.⁹ Innenfor norrøn mytologi var Odin den allvitende herskergud, visdommens, poesiens og stridens gud. Både Tor og Tyr er kjent som krigsguder, men Tor settes også i

⁹ Widt, T. (overs.) Fotnote nr.1, side 69. I: Tacitus, *C. Agricola og Germania*. 1997.

forbindelse med torden, og med det regn og fruktbarhet (Ström 1985). De mektige krigsgudene ser altså ut til å ha stått sentralt hos germanerne i det første århundret e.Kr..

7. IDEOLOGISK ENDRING

7.1 Endring av gravskikk- endring av ideologi?

Våpengravene var et klart brudd på en århundrelang gravskikk. I førromersk jernalder hadde skikken stort sett vært å gravlegge sine døde i branngraver under flat mark uten gravgaver. Gravgaver var sjeldne, og kun unntaksvis har man funnet en synlig markering av gravene, og da som lave steinsettinger (Solberg 2000). Når så de første våpengravene dukker opp i slutten av førromersk jernalder, er det tydelig at de tilhører en helt annen gravskikk. De er etter forholdene prangende både i utforming og innhold: de er hauggraver med våpen, de er generelt temmelig rike, er forbeholdt menn og har ofte en romersk bronsekjel som urne. I løpet av eldre romertid har de så firdoblet seg i antall, og antallet skyter ytterligere fart i yngre romertid. Samtidig fortsetter den gamle gravskikken med funnfattige flatmarksgraver. Det var tydeligvis noen familier eller klaner som ikke ville, eller ikke fikk lov til å ta del i våpengravskikken og ideologien bak den. Deres ideologi ser ut til å ha gått ut på at alle, uansett stand i livet, skulle være lik i døden. Siden det i førromersk jernalder trolig også fantes statusforskjeller var dette en gravskikk man kan si tilslørte virkeligheten. Uansett om det var bevisst eller ubevisst, så var det datidens skikk. Dette er den rake motsetning til våpengravskikken som ser ut til å fremheve mannens posisjon i livet i måten han ble gravlagt. Dette kan likevel heller ikke anses som en refleksjon av virkeligheten, sannheten kan alltid pyntes på. Det vi ser i våpengravskikken i motsetning til tidligere er en tydelig forskjell i rikdom i gravene. Forskjellen på den gamle og den nye gravskikken er så betydelig at de ser ut til å være resultat av to forskjellige typer ideologi. Ut fra økningen i antall våpengraver ser det ut til at lokale konvertitter har kommet til denne nye ideologien gjennom hele romertiden. Som Agneta Lagerlöf sier kan plutselige endringer i den rituelle tradisjonen tolkes som et mulig religionsskifte eller ”*en stark väckelsesrörelse*” (1991: 207). Om vi tenker på endringen i gravskikken i Norge i romertiden som resultat av en sterk vekkellesbevegelse kommer vi trolig nærmere en forståelse av hvordan en slik endring i den rituelle tradisjonen kunne finne sted.

Samfunn er alltid i en konstant utviklingsprosess. Ifølge Giddens påvirker de sosiale strukturene¹⁰ og individene hverandre gjensidig, og samfunn er derfor ikke statiske (1984). Samfunn skapes, reproduseres og opprettholdes hver dag når mennesker samhandler. Siden

¹⁰ Eksisterende mønster av regler og ressurser i et samfunn (Giddens 1984).

hverdagslivet stort sett preges av rutinisering¹¹ virker dette tilbake på de sosiale institusjonene som dermed virker konserverende og opprettholdende. Dette virker igjen tilbake på individene som kan oppfatte disse samme institusjonene som konstante, evige og som en del av den naturlige verden. Selv om det ikke alltid virker slik i samtiden, så endres også de mest konservative sosiale institusjonene. Nettopp gjennom samspillet mellom sosiale strukturer og individer. Det kan likevel oppstå det Giddens kaller kritiske situasjoner som truer eller ødelegger hverdagslige institusjoner. Disse situasjonene påvirker mange individer og endrer hverdagslivet radikalt (Ibid.). For mange mennesker i Germania ble nok Markomannerkrigene en slik kritisk situasjon. Mange menn fra områdene utenfor selve konfliktområdet ble vervet til både germansk og romersk side. I disse områdene ville mange ressurssterke menn være ute i krig i mange år, om så i tiår i strekk, og normaltstanden hjemme ville opphøre. Her må det ha blitt en overvekt av likeså ressurssterke kvinner som måtte styre gård og gods. Selv om det kanskje ikke var fullt så utbredt på norsk område, så var det trolig også noen herfra som kjempet i Markomannerkrigen. De som bodde på norsk område kan uansett ikke ha forblitt upåvirket av hendelsene lenger sør. Romertiden ser ut til å ha vært en tid der krigerske idealer var fremherskende over store deler av Nord-Europa.

Gjennom tidene har det alltid vært tette forbindelser mellom Norge og Danmark. Mange av de kontinentale kulturelle impulsene har kommet til Norge via dansk område. Det er derfor interessant å se på utviklingen i de ideologiske uttrykkene i Danmark i romertiden. Våpengravskikken kommer også til Danmark i yngre førromersk jernalder og fortsetter inn i eldre romertid. Ved overgangen til yngre romertid tar gravskikken en ny vending og våpengravskikken opphører. Det som nå kjennetegner de rike gravene er romerske importgjenstander og arm- og fingerringe av gull (Hedeager 1992). Samtidig skjer det endringer i offerskikken; der de tidligere stort sett hadde ofret bronse- og gullgjenstander¹² går de nå over til å ofre hele hærutrustninger. Dette kan tolkes som et skifte fra fruktbarhetsofringer til krigsofringer (Fabech 1989). Disse endringene i de religiøse ritualene må ses i sammenheng med flere andre samfunnsendringer som inntreffer på dansk område rundt denne tiden. Bosetningsmønsteret ble omorganisert til større gårder, jordbruksproduksjonen økte og ny teknologi ble introdusert. Videre ble relasjonene til Romerriket intensivert, militær organisasjon endret og nye sentraliserte maktstrukturer begynte å opptre (Jensen 2003, Storgaard 2001). Mange av de nye kulturelle impulsene kom fra kontinentet i romertiden, og Danmark hadde

¹¹ Den vanemessige, tatt for gitte karakteren av de aller fleste aktivitetene i det daglige livet (Ibid.).

¹² Bronse- og gullgjenstander (kar og smykker), leirkar, mat, husdyr. Matofringene fortsatte inn i romertiden. Moselikene opphører samtidig med starten på krigsbytteofferskikken på slutten av 100-tallet.

fordelen av å være sentralt plassert for denne flyten av både mennesker, ideer og gjenstander. Allerede fra sen førromersk jernalder er Danmark det området i Skandinavia med mest romerske import. Dette fortsetter gjennom hele romertiden, men dominansen blir i løpet av yngre romertid gradvis mer svekket. Spredningen av importerte og andre verdifulle gjenstander tyder på at Danmark spesielt i eldre-, og tidlig yngre romertid, utøver en *filterfunksjon* overfor resten av Skandinavia. Dette kan ses gjennom at importgjenstandene til tider kommer senere til Norge og Sverige, og at noen av de mest eksklusive varene blir holdt igjen på dansk område (Hansen 1987). Kontakt forekom trolig mellom de ulike folkegruppene i Skandinavia temmelig ofte, enten den var av fiendtlig eller fredelig karakter. Vi kan derfor regne med at de var rimelig godt informert om hverandres levemåter. Sannsynligvis var dette spesielt gjeldende for menn tilhørende eliten som hadde kontakt med hverandre enten gjennom gaveutveksling, gjestebud eller kanskje de gjorde tjeneste i samme hær. Selv om de religiøse ritualene tok forskjellig form i eldre og yngre romertid var våpen noen av de mest sentrale religiøse symbolene gjennom hele Danmarks romertid. Det ser ut til at det kan ha vært noen lignende ideer bak våpengravene og krigsbytteofferfunnene. Det disse veldig ulike ideologiske uttrykkene har til felles, er at de har våpen som hovedsymbol og at de fremhever krigerske idealer.

Fig. . Våpengraven på Einang i Oppland inneholdt blant annet et sverd med romersk fabrikkstempel (F 20). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Våpengravskikken oppsto opprinnelig på kontinentet. Når den dukker opp på norsk område ser det ut som at den kom som en ferdig pakked løsning med sine ritualer, gravskikk og ideologi. Dette kan ses ut fra at våpengravene er et klart brudd med den lokale tradisjonelle gravskikken, og at de stort sett følger mønsteret fra kontinentet. Det har lenge vært diskutert om den ytre påvirkningen kom til Norge gjennom diffusjon eller migrasjon, men løsningen ligger trolig ikke i

ytterpunktene. For å forstå samfunnsendringer er det sjelden fruktbart å tenke i absolutter. Det er mer meningsfullt å se samfunn som en prosess der alle elementene (ytre påvirkning, hjemlig utvikling, innovasjon, diffusjon, migrasjon) har sin plass (Dommasnes 1994). Det viser seg ofte vanskelig å skulle tolke slike forløp kun ut fra det arkeologiske materialet. Det vi kan si er at vi vet at mange forskjellige germanere deltok på begge sider i Markomannerkrigen (166 e.Kr.- 180 e.Kr.), og at det trolig også fantes krigere fra norsk område blant dem. Etter denne krigen kan vi se at våpengravskikken virkelig øker i omfang på norsk område. Det kan se ut som at Shetelig, i hvert fall delvis, hadde rett i sin teori om at gravskikken kan ha spredt seg med hjemvendte krigere som hadde gjort tjeneste i germanske og romerske hærer (1925). Dette kan være tilfellet om vi modererer hypotesen til å gjelde *etter* Markomannerkrigen, og omhandle mindre elementer av hjemvendte krigere. Mesteparten av våpengravene fra romertiden er nok heller resultat av at menn fra den lokale sosiale eliten fant denne nye ideologien appellerende, og da kanskje spesielt unge menn med maktambisjoner. Slike ideer ble sannsynligvis formidlet gjennom gjestebud og gaveutveksling mellom eliten i Nord-Europa.

Våpengravskikken, slik den ses på norsk område, ser altså ut til å ha oppstått og utviklet seg gjennom en vekselvirkning mellom ytre påvirkning og indre utvikling. Selv om gravskikken hadde sin opprinnelse lenger sør, så tilpasset de trolig den nye skikken og ideologien til sine hjemlige forhold. For de som etter hvert konverterte til ideologien forbundet med våpengravskikken, var bruddet med den tradisjonelle ideologien kanskje ikke fullt så dramatisk. I alle fall om man hypotetisk tenker seg at de beholdt det samme galleriet av guder, men hvor fokus skiftet over fra fruktbarhetsgudene til krigsgudene slik som i dansk offerskikk (Fabech 1989). Menneskers identitet og tilhørighet er tett knyttet til deres ideologi. Folk må kunne identifisere seg med den nye ideologien for at den skal få gjennomslag. Men hva var det med denne nye ideologien som var så attraktivt, og for hvem?

7.2 Hvilken ideologi ligger bak våpengravene?

I samfunn uten en øvre maktinstans til å opprettholde lov og orden er det de sosiale normene som styrer individenes adferd. Som vi kjenner det norrøne samfunnet fra sagalitteraturen, så sto opprettholdelsen av ens personlige, så vel som ættens ære sentralt (Sørensen 1995). Normene og reglene rundt hvordan man opprettholdt sin ære var på den ene siden en sterk oppfordring fra samfunnet rundt, og de kunne derfor virke begrensende og styrende for individenes oppførsel. Men på den andre siden ble de også opplevd av den enkelte som verdt å strebe etter. De sosiale

normene utgjorde ikke absolutte påbud som ble fulgt slavisk, men som sannsynligvis likevel ble fulgt mesteparten av tiden siden brudd på reglene ville sanksjoneres og lojalitet belønnes. Den dømmende instans var samfunnet rundt. I forhold til hvor alvorlig bruddet på normene var, kunne sanksjonene variere fra latterliggjøring til drap. Motsatt ville det å følge normer og regler bli belønnet gjennom ulike former for ros og belønning. Alt foregikk offentlig med tap eller vinning av både ens personlige og ættens ære som resultat (Ibid.). Det fantes normer for hvordan alle i samfunnet var forventet å skulle oppføre seg, men de varierte i forhold til kjønn, alder og sosial status. En stormann hadde andre rettigheter og plikter enn en mann av lavere status. Straffen var også mye mildere om en stormann drepte en mann av lavere status enn om det var omvendt. Gjentatte brudd på reglene bidro likevel til å omforme reglene og samfunnet. Individene kunne slik være med på å forme, og omforme det sosiale systemet (Ibid.). Denne typen æressystem er ikke unikt for de norrøne samfunnene og kan gjenfinnes i forskjellige former i mange andre samfunn opp gjennom tidene¹³.

Denne beskrivelsen av det norrøne æressystemet er først og fremst basert på islendingesagaene, og er derfor fjernet et godt stykke fra romertiden i tid. Morten Hanisch har sett på denne problematikken og mener på grunnlag av analogier fra mer samtidige skriftlige kilder som Tacitus' *Germania* og det angelsaksiske helteediktet *Beowulf*, at et felles norrønt æressystem kan trekkes helt tilbake til romertiden (2002). Han sier at disse kildene omhandler samfunn som ligger innenfor det kulturelle komplekset vi sterkt forenklet kaller en "germansk" tradisjon (Ibid.: 28). Det at nordeuropeiske samfunnsgrupper har vært sterkt knyttet til hverandre kan ses i at lignende handlingsmønstre kan spores i både skriftlige og arkeologiske kilder gjennom mer enn 1000 år. Basert på Jacques LeGoff sier Hanisch at mentaliteten¹⁴ er uttrykt som det mest stabile nivået i en kultur (LeGoff 1978 i Hanisch 2002). Det norrøne æressystemet kan i så fall oppfattes som en historisk, langsomt endrende struktur (seig struktur), og vi kan derfor med ytterste forsiktighet bruke de norrøne kildene i tolkninger av materiale fra eldre jernalder (Hanisch 2002). Om vi sammenligner det vi vet om det norrøne normsystemet med det vi vet fra skriftlige kilder om romertidens germanere, så viser det seg en temmelig stor likhet i hvordan de vektla ære som det viktigste samfunnsidealet.

Så vidt vi vet ut fra både arkeologiske og skriftlige kilder så var germanernes samfunn preget av krig og krigerske idealer. Den eneste måten for en stormann å opprettholde sin ære og sitt

¹³ Se for eksempel Evans 1997 for et innblikk i æressystemet i krigerfølgene i England i perioden 600-900 e.Kr..

¹⁴ "De kollektive tenke- og handlingsmønstre i en kultur" (Tryti 1990 i Hanisch 2002: 28).

krigerfølge var gjennom krig og plyndring. Dette fokuset på krig preget hele samfunnet, og våpen var sentrale symboler i omtrent alt de foretok seg. De skilte trolig ikke mellom politikk, økonomi og religion som vi gjør i dag. Derfor oppfattet de trolig støtte fra guder og makter som avgjørende for omtrent alle gjøremål i livet. Spesielt viktig var nok denne støtten om de skulle ut på farefulle oppdrag som krig og raiding, eller utføre avgjørende ritualer som begravelser. Den germanske elitens fokus på krig som noe av det viktigste for en manns ære og samfunnets opprettholdelse ser ut til å kunne finnes igjen i deres religiøse ritualer. Våpengravskikken og krigsbytteofferskikken var to forskjellige typer ritualer som begge antyder hva som var viktig for Skandinavene i romertiden. Om krigerske ferdigheter var det største en mann kunne besitte og kriging det mest ærefulle han kunne gjøre, så ville han trolig også ønske nettopp krigsgudenes anerkjennelse og støtte. Dette var en elitistisk ideologi som trolig ble innført til Norge av og for eliten.

Fig. . Detalj av sverd med Viktoriafigur fra Rør i Hedmark (F 14). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Måten de valgte å gravlegge sine døde på og gjenstandene de fikk med seg hadde først og fremst sin rot i deres forestillinger om døden, det hinsidige og det guddommelige. Begravelser i tradisjonelle samfunn tar ofte form som overgangsritualer for å sikre den døde en trygg ferd inn i det nye stadium/ det neste liv. Ved begravelser er liminalfasen oftest den fasen som involverer de fleste og mest komplekse ritualene (Gennep 1965). I forbindelse med kremasjoner er brenningen av den døde en spesielt kritisk del av liminalfasen. Etter kremeringen kan man enten velge å begrave den døde på selve bålplassen, eller som det er vanlig å gjøre innenfor våpengravskikken, å samle beinrestene og begrave de, gjerne i en urne, et annet sted. Det er heller ikke uvanlig at beinene i tillegg blir rensert før de gravlegges. Vanligvis er våpnene også med på bålet, for så å bøyes og knekkes i stykker. I våpengravene, som i de fleste andre branngraver, er det kun en mindre del av beinene som faktisk har blitt plassert i selve graven. Det er mulig at resten av

beinene har blitt ofret på et eller flere av de etterlattes hellige steder, men det er fortsatt usikkert hva de gjorde med de resterende beinene (Holck 1986, Kaliff 1992, Se kap. 2.3).

Det er enklere å forestille seg liminalfasen i forbindelse med branngraver enn med ubrente graver. Likevel involverte nok liminalfasen like mange ritualer også når den døde skulle bli gravlagt ubrent. Det er derfor ikke usannsynlig at overgangsritualene i de ulike fasene hadde temmelig likt meningsinnhold både ved kremasjons- og skjelettbegravelser. Innenfor våpengravskikken ville kanskje ubrente gravers ritualer i liminalfasen erstatte kremeringen med andre ritualer med tilsvarende symbolsk funksjon. Det kan se ut til at behandlingen av den døde kunne endres uten at ideologien bak gravskikken ble noe merkbart endret. Det var fortsatt det samme gravgodset som vektla et ideal om den avdøde mannen som kriger.

8. MILITÆR STRUKTUR OG ORGANISASJON

8.1 Graver, status og makt

Graver forteller oss primært om fortidig religion og ritualer. Men siden de er kulturelle produkter har de også en sammenheng med det samtidige samfunns politikk og økonomi. Dette betyr ikke at graver direkte reflekterer den samtidige realiteten, men at ideologi og gravskikk ikke kan betraktes som løsrevet fra den sosiale samtiden. Religionens idégrunnlag må derimot trolig oppfattes som uatskillelig fra selve samfunnets idégrunnlag (Fabech 1989). Det ser ut til at samfunnet bak våpengravene hadde et idégrunnlag basert på et ærssystem, og en religion basert på en krigerideologi. Siden dette må ha vært et temmelig konkurransepreget miljø er det sannsynlig at det de døde mennene fikk med seg i gaven hadde en sammenheng med deres sosiale status i livet.

Fra våpenofferfunnene som er funnet i Sør-Skandinavia vet vi at de nordiske hærene i romertiden til tider var ganske store og velorganiserte (Ilkjær 1997, 2000, Jensen et al. 2003). Ut fra hærutstyret som ble funnet på Illerup funnplass A mener Ilkjær å kunne dele den beseirede hæren inn i tre rangnivåer. Som tidligere nevnt så hæren ut til å ha vært organisert slik at de øverste lederne utgjorde 2 %, de midterste 10 % og den mer jevne soldat 88 % av styrken (Ilkjær 1997, 2000). En slik ranginndeling var viktig for å kunne organisere og kontrollere en så stor hær som den i Illerup. For å hindre at kaos oppstår når en hær på over 1000 menn skal angripe et felles mål, må alle ha en viss militær disiplin, vite sin rang og tilhørende oppgaver. For at forvirring ikke skulle oppstå kan det være at germanerne, som romerne, brukte hærutstyret til å tydeliggjøre hvem som tilhørte hvilken rang. I den romerske hæren ble spesielt dekoren på skjoldet brukt til å signalisere en soldats rang og tilhørighet (MacMullen 1990: 229). Rang kunne også signaliseres med fargen på klærne. Som nevnt ser rødfargen ut til å være den som signaliserte høyest rang (Se kap. 5.3.1). Mennene tok stolthet i å være krigere, og når de hadde kriging som liv og ideologi ønsket de trolig også å gravlegges som krigere.

En høy militær rang ble trolig oppnådd gjennom en kombinasjon av en ærverdig ættetilhørighet, og utvisning av dyktighet og modighet i kamp. For de som ikke deltok i kamphandlinger, men tilhørte krigerideologien, ville trolig sosial rang oversettes i militær rang når de skulle gravlegges som krigere. Samfunnet var selvsagt ikke delt inn like rigid som hærene, men grovt sett visste vel de fleste omtrent hvor alle befant seg på rangstigen. De aller fleste tilhørte uansett den tredje

rangen. De som fikk med seg attributter tilhørende andre rang har trolig enten deltatt som nestledere i en hær, eller vært stormenn i sitt lokalområde. På norsk område finner vi kun en våpengrav med utstyr som tilsvarer en mann av øverste rang, nemlig graven på Avaldsnes. Den er til gjengjeld den rikeste fra denne tiden, ikke bare i Norge, men i hele i Skandinavia. Generelt kan man si at alle våpengravene trolig tilhørte menn fra det øvre samfunnssjiktet, ikke bare fordi gravgodset jevnt over er rikt, men fordi den bakenforliggende ideologien trolig var en elitistisk krigerideologi som var forbeholdt det øvre samfunnssjiktet. Bare det at du tilhørte denne ideologien og ble gravlagt i en våpengrav ville bety, eventuelt gi et inntrykk av, at du tilhørte det øvre sjiktet av menn med ære. Poenget for de som tilhørte denne ideologien var ikke nødvendigvis at den avdøde personlig måtte ha vært med i krigshandlinger, men mer at han tilhørte dette ærefulle samfunnssjiktet basert på krigeridealer.

Det å gravlegge sine døde menn i hauggraver med rikt gravgods kan ses på som en måte å bruke graven og gravritualet til å forsøke å legitimere ættens makt (Hedeager 1992). Romertiden var en tid med skiftende maktforhold og det kan hende at de etterlatte gjennom slike store rituelle og materielle investeringer ønsket å legitimere sin makt. Ideologi kan til tider ha blitt manipulert til egen fordel, men den må ikke betraktes kun som elitens verktøy for å kunne dominere de lavere samfunnssklassene. Når menneskene i romertiden trolig ikke skilte mellom politikk, økonomi og religion, så må grunnen til det ideologiske skiftet nok heller oppfattes som en del av en samfunnsmessig endringsprosess. Gjennom økt kontakt med hendelser og utviklinger på kontinentet kan det hende at deler av den norske eliten begynte å identifisere seg mer med ideologien til eliten lenger sør enn sin gamle ideologi hjemme. Norske leiesoldater returnerte med informasjon om både de sørlige germanernes og romernes tradisjoner. Grunnen til at frie menn på norsk område begynte å bli gravlagt i våpengraver var trolig mer ut fra et ønske om å markere en tilhørighet til den kontinentale eliten, heller enn en ren maktstrategi. Selv om disse kanskje kan sies å være to sider av samme sak, så er de likevel to forskjellige grunner til å skifte ideologi og gravskikk. Det var en ny eksklusiv og elitistisk ideologi som nok appellerte til mange frie menn med ønske om ære og makt. Kanskje så den norske eliten på denne nye ideologien som en gudegitt gave. Om ideologien og makten ble ansett for å være bestemt av gudene, gav det denne eliten en gudegitt grunn, og dermed også ideologisk legitimitet, til deres makt og posisjon. Den nye ideologien var elitistisk, og der gravritualene og gravhaugene kunne brukes til å legitimere makt. Men uansett var det nok ut fra ideologisk overbevisning at de valgte å konvertere til den nye ideologien bak våpengravskikken. Ideologi og gravskikk var nok ikke noe man byttet kun for å få og utøve makt.

8.2 Kan vi finne en militær rangering i våpengravene?

Det finnes tydelige forskjeller i rikdom i de norske våpengravene. Krigsbytteofferfunnene og ulike skriftlige kilder tyder på at de germanske hærene i romertiden var delt inn i tre rangnivåer (Ilkjær 1997, 2000, Jensen et al. 2003). Krigsbytteofferfunnet på Illerup A danner mitt hovedgrunnlag for å undersøke om vi kan finne en lignende tredelt rangering i våpengravene fra C1a til C2 på norsk område. Jeg har tidligere i materialbehandlingen sett på hvordan de ulike gjenstandsgruppene¹⁵ fordeler seg i antall, tid og rom. Her skal jeg se på det mer generelle bildet, og om det er mulig å gjenkjenne en lignende tredelt ranginndeling som i hærutstyret funnet i Illerup A.

Det at en mann blir gravlagt med fullt våpenutstyr anses som et tegn på at den avdøde har vært en fullverdig kriger. Ut fra mitt materiale ser det ut til at disse utgjorde den øverste fjerdedelen av de frie mennene. Om vi ser på skjoldbulene fra Illerup som danner hovedgrunnlaget for Ilkjærs rangering, så utgjør skjoldbulene i sølv/ forgylt sølv 2 %, de av bronse 10 % og de av jern 88 % (Ilkjær 1997, 2000). Fordelingen i de norske våpengravene er henholdsvis 0,75 %, 6 % og 44 % (Se kap. 5.3.1). Det er med andre ord et tilsvarende forhold mellom skjoldbulene av sølv, bronse og jern i det norske gravmaterialet og i Illerup. Forskjellen består i at bare om lag halvparten av de norske våpengravene har skjoldbuler. Det ser altså ut til at metallet på skjoldbulen kan fortelle noe om den gravlagtes rang. Resten av funnbildet bekrefter også dette: Avaldsnesgraven med sølvskjoldbulen er den rikeste i Skandinavia, og av de med bronseskjoldbuler har omtrent alle fullt våpenutstyr. Alle, utenom en, inneholder andre rikdommer. Blant skjoldbeslagene i våpengravene med bronseskjoldbuler finnes det noen temmelig klare paralleller til materialet fra Illerup. Det dreier seg om skjoldbeslagene fra Bø, Steigen, Nordland (F 131), Jevnaker, Oppland (F 37) og Vestad, Larvik, Vestfold (F 80). I alle tre gravene er det funnet stangskjoldbuler av bronse, og den best bevarte fra Bø, som i tillegg er dekket med forgylt sølvpressbikk, ligner på skjoldbuler funnet i Illerup og Vimose (Carnap-Bornheim & Ilkjær 1996: 296). Graven på Bø utviser videre likheter med materialet fra Illerup i typene skjoldfestebeslag (5b) og skjoldrandbeslag, begge i bronse. Den på Jevnaker har også samme type skjoldfestebeslag av bronse. Til slutt er det i gravene fra Jevnaker og Vestad funnet to kjegleformede skjoldbeslag med forgylt sølvpressbikk og profilerte sølvnagler. Disse

¹⁵ Fullt våpenutstyr, skjoldbuler, sverd, sporer, gullringer, bronsekjeler, glassgjenstander, gjenstander med runer, bjørneklør og dyrebein.

beslagene er de to i Skandinavia som best tilsvarer de som er funnet i Illerup og Vimose (Ibid.). Utstyret i disse våpengravene viser stor likhet i stil med det funnet i Illerup, det er derfor nærliggende å tro at det også representerer den samme rangen i det militære hierarkiet. Om de tre mennene også deltok i slaget på Jylland er umulig å si, men det at alle tre gravene er datert til C1b er med på å sannsynliggjøre en slik hypotese.

Fig. . Skjoldbeslag og gullfingerring fra Vestad i Vestfold (F 80). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Fig. . Skjoldbeslag fra Illerup. Etter Ilkjær, 2000.

Sverd settes ofte i forbindelse med ledende menn, men de ser ikke ut til å ha vært forbeholdt den absolutte eliten siden de finnes i rundt halvparten av våpengravene. Det er mulig at Viktoriasverdene ble ansett som spesielle status tegn, men av de tre som finnes i mitt materiale er bare ett fra en ellers rik grav.

Basert på hesteutstyret som er funnet i Illerup A anslår Ilkjær at av hæren på 1000 mann var omkring 25 ryttere (2000: 102). Rytterne tilhører da toppsjiktet, og den øvre del av mellomsjiktet (Ibid.: 113). Siden det ikke er funnet hesteutstyr i de norske våpengravene ser det ut til at de gravlagtes forbindelse til ryttersjiktet har blitt symbolisert gjennom sporer. De finnes kun på Østlandet og utgjør 7,5 % av det samlede antall våpengraver. Av disse 10 gravene har litt over halvparten fullt våpenutstyr, men alle har sverd. Likevel er det kun en av disse som inneholder en bronseskjoldbule. Fire av gravene har bronsekjeler, alle i kombinasjon med bronsesporer. Ingen av gravene med sporer inneholder gullringer. Ut fra sporenes kombinasjon med andre prestisjegjenstander ser det altså ikke ut til at sporegravene tilhører det absolutte toppsjiktet. Det er mulig disse mennene ikke nødvendigvis tilhørte det øverste samfunnsjiktet, men at de hadde en spesiell posisjon eller funksjon som ble symbolisert gjennom sporene.

Det ser ut til å være bred enighet om gullhals- arm- og fingerringers betydning som statusmarkører (Se kap. 5.2.5). Den ene våpengraven med gullhalsring (og gullfingerring) er den rikeste graven i mitt materiale, nemlig graven på Avaldsnes. Også den ene graven med gullarmring i Rutli i Sogn er en temmelig rik grav. Den inneholdt blant annet en bronseskjoldbule med sølvrand. Like tydelig er det ikke når det gjelder de ti gravene med gullringer. Ingen av de to gravene med ormehodefingerring i gull (39c) utmerker seg med noen rikdom i forhold til andre prestisjegjenstander, men den ene inneholder et trekar med bronsekant og den andre en doppsko av bronse. Selv om det ikke alltid er like mye, så inneholder våpengravene med gullfingerring nesten alltid noe ekstra. Den ene har et glassbeger, den andre en bronseskjoldbule og den tredje en bronsekjel. Generelt ser man også at gravene med gullringer ofte har beslag i bronse både med og uten sølvpressblikk. Den tredelte rangeringen av gravene basert på gullringer som Hansen (1995) mener å finne på dansk område kan ikke gjenfinnes i Norge. Rangering av de norske gravene på grunnlag av gullringstype ser dermed ikke ut til å gjennomføres etter nøyaktig de samme prinsippene som i Danmark. Vi ser at de på norsk område fulgte systemet hvor gullhalsringer var forbeholdt menn av øverste rang, og gullarmring de av andre rang. Ormehoderinger er likevel mye sjeldnere å finne i Norge sammenlignet med Danmark, og vi må derfor regne med at de også her tilhørte det øvre samfunnsjiktet. Som Hansen også sier, er funnbildet når det gjelder arm- og fingerring av gull i Nord-Europa såpass komplisert at man ikke kan operere med en absolutt rangering (2001a). Gullringene var nok statusindikerende symboler, men det kan hende at man på norsk område tillå gullringene verdi mer uavhengig av type. Det kan se ut til at selv enkle gullfingerring i norske graver kan antyde at den avdøde hadde en høy status, om enn ikke av den høyeste.

Fig. . Gullarmring fra Rutli i Sogn (F 103). Foto: Bergen Museum.

Det å bli gravlagt i eller med en bronsekjel var heller ikke alle forunt. De ser likevel ut til å være mer utbredt enn mange av de andre prestisjegjenstandene. Bronsekjeler i mitt materiale er

representert i rundt 16 % av gravene, der halvparten av disse har full våpenutrustning. Utenom graven på Avaldsnes som har en sølvskjoldbule, inneholder kun to av gravene bronseskjoldbuler. Fire graver inneholder bronsekjøl kombinert med bronsesporer, og to er kombinert med gullringer¹⁶. Mange av gravene med bronsekjøl inneholder også forskjellige beslag i bronse. Generelt sett er altså gravene med bronsekjøl ikke spesielt rike på andre prestisjegjenstander. Unntaket er graven på Avaldsnes med flere drikkerelaterte bronsegjenstander.¹⁷ Det ser ut til at alliansebygging og drikkeritualer kan ha vært spesielt viktige for høvdingen ved Karmsundet. Utenom bronsekjølene er det innenfor den norske våpengravskikken i perioden C1a til C2 lite som antyder at drikkeritualer var av betydning. I mitt materiale er det er nemlig bare funnet ett enkelt glassbeger i en av de til sammen 134 våpengravene. Dette er graven på Ringsaker, Nord-Aurdal i Oppland (F 47) fra C1a som i tillegg inneholder en gullfingerring (12a). Det er usikkert hvorfor det finnes så få glassbegre i våpengravene. Kanskje har våpenmakt vært viktigere enn gjestebud og alliansebygging for disse mennene?

Vi finner noen av de tidligste runeinnskriftene på norsk område. I mitt materiale er de to i antall og er datert til C1a og C1a-C1b. Den ene innskriften er på en liten støpt bronsestatuet funnet i Akershus og den andre på en lansespiss fra Østre Toten. Begge runeinnskriftene er å finne i ellers rike graver. Kjennskap til runeristing var nok forbeholdt et eksklusivt miljø, og når vi finner slike tidlige runeinnskrifter i graver fra romertiden kan vi anta at den avdøde tilhørte dette miljøet.

Bjørneklør kan trolig settes i forbindelse med det øvre samfunnssjikt. De finnes oftest i rike graver og er trolig resultat av at den døde har blitt gravlagt, og eventuelt brent, på en bjørnefell (Petré 1980). Det er også mulig at bjørneklør har blitt brukt som amuletter (Mansrud 2004). De to våpengravene i mitt materiale som inneholder slike er begge graver med fullt våpenutstyr. Den ene er en også ellers rik grav, den andre inneholder i tillegg en hund. Funn av dyrebein er heller ikke så vanlig i mitt materiale, der det utenom denne hunden er funnet hester i to graver (Se kap. 5.3.8). Alle disse dyrene som bjørn, hund/ulv og hest ble trolig ansett for å ha spesielle egenskaper som gjorde at de ble brukt som religiøse symboler ved begravelser. Hesten er et viktig symbolsk dyr i jernalderen og er det dyret som oftest finnes i offerfunn og graver (Mansrud 2004). Ryttere og hester forbindes ofte med det øvre samfunnssjiktet og bjørneklør er ofte funnet i rike graver.

¹⁶ Avaldsnes med gullhals- og -fingerring og Sukkestad med gullfingerring.

¹⁷ Et Hemmoorkar (E 59), et bronsekar med løvehodedekor (E 86) og en bronsesil (E 161).

Sist, men ikke minst har vi graven på Avaldsnes som er den eneste våpengraven i mitt materiale som helt klart tilhører en mann av øverste rang. Denne mannen fikk med seg omtrent alt man kan tenke seg av eksklusivt utstyr (Se kap. 5.4). Det er tydelig at dette var en mann man måtte regne med om man ville reise langs kysten på Sørvestlandet. Geografisk er Karmøy et veldig strategisk sted å slå seg ned for en høvding med intensjon om å kontrollere ferdselen langs Sør- og Vestlandskysten. Her er nemlig sundet mellom Karmøya og fastlandet på noe av sitt smaleste. Grunnen til at akkurat denne høvdingen ble så uvanlig rik er trolig en kombinasjon av handel med, og skattlegging av de forbifarende (Hagen 1967: 177). Høvdingen på Avaldsnes kontrollerte nok store deler av Sørvestlandet, og hadde trolig flere stormenn under seg.

Ut fra denne gjennomgangen ser vi at det finnes stor variasjon i gjenstandskombinasjonene. Jeg skal nå se om det på grunnlag av disse er mulig å rangere gravene. Utgangspunktet var Ilkjærs rangering basert på hærutstyret i Illerup (1997, 2000). Vi så at skjoldbulene av ulikt metall i våpengravene viste en veldig lik forholdsmessig fordeling som de fra Illerup. Et annet tydelig resultat var at det var en klar sammenheng med rikdom i graven og metallet på skjoldbullen. Gravene med bronseskjoldbuler var rike graver og den med sølvskjoldbule var den klart rikeste. Likhetene som finnes mellom skjoldene i Illerup og de i gravene fra Vestad i Vestfold, Bø i Nordland og Jevnaker i Oppland styrker også sammenligningen av funnene (Carnap-Bornheim & Ilkjær 1996).

Gravene med prestisjegjenstander inneholder ofte flere andre slike gjenstander, men det er stor variasjon i hvilke som kombineres med hverandre. Det har likevel vist seg to gjenstander som aldri finnes i samme våpengrav, nemlig sporer og gullringer. Et annet mønster er at de med gullringer generelt er en god del rikere enn de med sporer. Dette kan tyde på at de som ble gravlagt med gullringer var av høyere sosial/ militær rang enn de med sporer. En annen mulig grunnen kan være at disse mennene representerte ulike sosiale eller militære funksjoner i samfunnet.

Våpengravene med bronsekjeler og/ eller gullringer har heller ikke vist en klar sammenheng med fullt våpenutstyr. Generelt inneholder rundt halvparten av de fullt våpenutstyr. Våpengravene med bronsekjeler og gullringer kombineres sjelden med hverandre, kun i to tilfeller finnes de i samme grav. Gullringene dannet også et grovt mønster der våpengraven med gullhalstring var rikest, den med gullarmring var en grav med bronseskjoldbule med sølvrand, og de med

gullfingerringe var også temmelig rike. Det er interessant å se at det her også er sammenfall i metallet på skjoldbullen og type gullring. Ut fra dette kan det se ut som om disse to gjenstandstypene er de som best kan antyde den avdødes status.

Hvorfor det ellers er såpass lite sammenfall mellom prestisjeobjektene i våpengravene kan være av mange grunner. Hedeager har funnet lignende tendenser i de danske gravene (1992). Blant annet har hun sett at gullgjenstander ikke alltid finnes i de samme gravene som de med importgjenstander. Hun sier dette kan skyldes en tilfeldighet eller for eksempel at *”.. gullet er knyttet til bestemte sociale-, alders- eller kønsspesifikke grupper, som ikke er helt sammenfaldende med de grupper, der får import med i gravene”* (Ibid.: 111). Andre grunner til denne typen variasjoner kan være forskjeller i lokale tradisjoner. For eksempel at et statussymbol kan erstatte et annet, eller at ett tydelig symbol (som gullringer) var nok til å markere den høye statusen eller det kan være at vi i vår tid feiltolker symbolikken i materialet.

På tross av de mange forklaringene som kan finnes på hvorfor våpengravene inneholder det de gjør, og de mange variasjonene i gjenstandskombinasjonene, har det likevel vært mulig å påvise et visst hierarki i våpengravene. I noen tilfeller ser det ut til å finnes tendenser til en tredelt rangering av våpengravene, men det har vist seg vanskeligere å finndele våpengravene i et system tilsvarende den militære rangeringen Ilkjær har funnet i Illerup (1997, 2000). Omstendighetene som fører til en krigsbytteofring og en våpengrav er likevel såpass forskjellige at et nøyaktig samsvar ikke kan forventes. På den andre siden er det nettopp denne forskjellen i funntyper som gjør det interessant å se at de på tross av sine mange ulikheter utviser såpass mange likheter i sammensetningen av materialet.

9. REGIONALE VARIASJONER

9.1 Østlandet

Østlandet¹⁸ er det området som har klart flest våpengraver gjennom hele perioden fra C1a til C2. Det ser ut som at de som levde i Søndre Østfold hadde tette kontakter sørover siden de ofte har vært tidlig ute med å ta til seg nye skikker fra kontinentet. Der finnes blant annet noen av de tidligste våpengravene fra førromersk jernalder, og noen av de tidligste skjelettgravene fra eldre romertid (Solberg 2000: 94). På gravfeltet på Hunn er det funnet en ubrent våpengrav fra B2 som trolig tilhørte en stormann. Utenom våpen inneholdt graven diverse bronsebeslag, gullfingerring, sporer og drikkehorn (Resi 1986: Pl.104). Det finnes ingen våpengraver fra dette området fra C1a og C2, men vi finner tre rike graver med fullt våpenutstyr og bronsekjeler fra C1b. To av dem er fra Hunn-gravfeltet, hvorav den ene inneholdt en bronseskjoldbule (F 1), og den andre en bronsespore (F 2). Den tredje fra Vesten, også i Borge kommune, inneholdt en bronsespore (F 3). På gravfeltet på Hunn finnes de rike våpengravene i hauger side om side med funnfattige flatmarksgraver (Hagen 1967: 166). Dette kan bero på sosiale ulikheter, men det er også mulig at det er snakk om ulik praksis innenfor ulike ideologier. Det delvis samtidige gravfeltet på Gunnarstorp i Skjeberg ser i motsetning til Hunn-gravfeltet ut til å preges av konservatisme. Her fortsetter den tradisjonelle funnfattige flatmarksgravskikken tilsynelatende upåvirket av naboene noen kilometer lenger vest (Ibid.: 166).

På den andre siden av Oslofjorden, i Vestfold og de sørlige delene av Telemark og Buskerud, ser det litt annerledes ut. Her ser det ikke ut til at det etableres noe klart senter før i C2-C3 (Solberg 2000: 98). Tre våpengraver fra dette området er likevel verd å nevne. Den første er en grav fra Hvannes i Sør-Telemark (F 83). Den er den eneste graven i området som har en bronsekjel, og er datert til C1a. Den andre er den ubrente graven på Vestad i Vestfold fra C1b (F 80). Utenom en bronseskjoldbule og en gullfingerring, inneholdt den et skjoldbeslag med forgylt sølvpressblikk som har paralleller i Illerupfunnet (Se kap. 6.3.2). Om denne mannen ikke hadde deltatt i slaget på Jylland, ser det i hvert fall ut som han har hatt en rang tilsvarende midtsjiktet i Illerupfunnet. Den tredje våpengraven som utmerker seg i dette området er den fra Efteløt, Kongsberg i det sørlige Buskerud (F 74). Den er datert til C2 og inneholder en ormehodefingerring. De rike gravfunnene på begge sider av Oslofjorden har det til felles at de ofte er å finne langs, eller ved

¹⁸ Østfold, Vestfold, Oslo, Akershus, Hedmark, Oppland, Buskerud og Telemark.

munningen av, de store vassdragene som Glomma ved Sarpsborg, Numedalslågen ved Tjølling og vassdraget som renner via Norsjø og ut i Skiensfjorden. Grunnen til at vi finner de rike gravene/ sentrene akkurat ved elvemunningene har trolig sammenheng med deres strategiske plassering i forhold til vareutveksling mellom kyst og innland, og kyst og utland (Ibid.: 99).

Om vi beveger oss nordover, finner vi våpenggravene tett i tett på østsiden av Randsfjorden og begge sidene av Mjøsa. Her finner vi tre våpengraver med bronseskjoldbuler, alle fra C1b. Den første er graven på Jevnaker som i tillegg har et Viktoria-sverd og en doppsko av bronse med emaljededekor (F 37). Den inneholdt også et skjoldbeslag med forgylt sølvpressblikk og profilerte sølvnagler, og skjoldfestebeslag som begge har paralleller i Illerup (Se kap. 6.3.2). Som tilfellet var med mannen på Vestad, kan vi lure på om denne mannen deltok i slaget på Jylland. Den andre graven med bronseskjoldbule finner vi på Vennolum i Gran (F 64). Der fikk den avdøde blant annet med seg fullt våpenutstyr med ulike bronsebeslag, en bronsekjel og to bjørneklør. Drar vi fra Gran mot nordøst, finner vi den siste rikmannsgraven på Møistad i Hamar (F 13). Den har full våpenutrustning og en bronsespore. Ut fra skjoldbulene aner vi at det her i C1b har vært snakk om tre stormenn som har styrt i hvert sitt område. Om vi ser på distribusjonen av våpengravene med jernskjoldbule og andre prestisjegenstander, ser det ut til at vi kan finne menn av samme status som det øvre sjiktet av Illeruphærens tredje rang. På Hilden i Gran ble det i C1b gravlagt en mann med fullt våpenutstyr, jernskjoldbule, et sporepar i bronse og en bronsekjel (F 30). På Østre Toten er det også mange våpengraver, og de to rikeste våpengravene i dette området er begge fra C1b. Den første er graven på Sukkestad som har fullt våpenutstyr, en gullfingerring og en bronsekjel (F 58), og den andre finner vi på Brunsberg og har en bronsekjel, et par bronsesporer og en bronsfibel (F 19). På Øvre Stabu er det funnet to våpengraver fra C1a-C1b (F 71). Gravene er temmelig omrotet, men tilsynelatende inneholdt den ene graven to sverd, hvorav ett av de hadde en Viktoria-figur og en stempelmarkering med bokstavene *SF*, og den andre full våpenutrustning, doppsko av bronse og et spyd med en runeinnskrift (*raunijaR*). Innholdet i disse gravene tyder på at disse mennene kan ha vært av en rang tilsvarende den øvre del av Illerupfunnets tredje rang. Det finnes også en del graver fra C1a og C2, men ingen av dem utmerker seg med spesielt stor rikdom. En rik grav fra C1a som kan nevnes i forbindelse med Mjøstraktene, er våpengraven på Frøyhov, Nes i Akershus (F 7). Mannen som er gravlagt her fikk med seg fullt våpenutstyr, et sverd med edelmetall, en bronsekjel, noen glassbiter og en mannsfigur av bronse som trolig var del av bandolæret. Denne graven ligger i området der Vorma, som renner sørover fra Mjøsa, møter Glomma, som renner ut ved senteret i søndre

Østfold. Det kan tenkes at denne mannen hadde etablert seg som mellommann i vareutvekslingen mellom kyst og innland.

Fig. . Våpengraven på Øvre Stabu i Oppland inneholdt blant annet et *Viktoriasverd* (F 71). Foto: Universitetets Oldsaksamling.

De rikeste gravene ved Randsfjorden og Mjøsa er fra C1b, og finnes temmelig tett. Det kan tyde på at dette var en periode med stort markeringsbehov hos eliten i området. Det er også fristende å se dette i sammenheng med krigsbytteofferfunnet i Illerup som er datert til tidlig C1b. Tettheten på våpengravene ved Randsfjorden, og muligens også de ved Mjøsa, kan kanskje tyde på at våpengravene fra C1b i dette området er, som Shetelig en gang foreslo (1925), er spor etter et hjemvendt krigerfølge som har overlevd slaget på Jylland.

Forøvrig har ingen av våpengravene i Oppland fra periodene C1a til C2 kunnet bestemmes som inhumasjonsgraver. Dog finnes det tre ubrente graver i nabofylket Hedmark. Alle tre er fra sen C1b og alle er fra området rundt Mjøsa. Ingen av de to som er fra Ringsaker er rikt utstyrt (F 8 og F 17), men den fra Hverven i Stange inneholdt en bronsespore (F 10).

Følger vi dalførene vestover fra nord i Randsfjorden, kommer vi til Valdres. Her ser det ut til at våpengravskikken først bredte om seg i C2. En som var tidlig ute var mannen som i C1a ble begravd på Ringsaker i Ulnes i Nord-Aurdal (F 47). Dette er den eneste norske våpengraven fra perioden C1a til C2 som inneholder et glassbeger, i tillegg har den en gullfingerring. Fra perioden etter har vi tre graver på Røllang, også de i Ulnes (F 48). To av dem har fullt våpenutstyr, hvorav den ene har et sverd med stempel (*ACIRONIO*). Fra C2 finner vi ytterligere to graver med stempel på sverdene, begge fra Vestre Slidre. Den ene er graven på Einang

(*RANVICI*) som har fullt våpenutstyr (F 20), den andre er på Arnelund uten andre status tegn (F 18). Det er tydelig at mennene i Valdres hadde gode kontakter med kysten i sør, og eventuelt utlandet. Samfunnene i Valdres ser likevel også ut til å ha hatt kontakt med folk i Sogn. Om man følger elvene fra Vangsmjøsi i Vestre Slidre videre vestover er det ikke lenge før man kommer til Årdalsfjorden og Sognefjorden hvor det finnes flere samtidige våpengraver.

I de indre østlandsområdene finner vi spor etter hvilke varer som kan ha vært grunnlaget for handel mellom både kyst og innland, og kyst og utland. I Hedmark og Oppland er det funnet flere fangstgroper og fangstgrav-systemer for elg som er datert til eldre jernalder (Solberg 2000: 100). Annen fangst av pelsdyr har trolig også funnet sted selv om vi sjelden finner det igjen arkeologisk. Et hint får vi gjennom bjørneklørne som finnes i enkelte graver fra romertiden. En annen handelsvare var trolig jern, det er for eksempel funnet en mengde jernbarrer i det indre Østlandet (Resi 1995). Selv om mange av disse viste seg å være vanskelige å datere, så finnes det enkelte dateringer av barrer fra eldre jernalder. Om flere viser seg å komme fra eldre jernalder så er det interessant å observere at jernbarrerne har et påfallende likt distribusjonsmønster med våpengravene fra romertiden (Ibid.: 136, 143). Det er også funnet spor etter jernproduksjon i de indre østlandsområdene. Der er dateringene mer sikre. Blant annet fra Dokkfløy har det vist seg at høydepunktene i produksjonsperioden som varte fra 100 til 1400 e.Kr., var i yngre romertid og høymiddelalderen (Ibid.: 134). Ut fra dette kan vi ane hvorfor det kunne være attraktivt å bo langs vassdrag og elvemunninger der disse varene måtte fraktes forbi før de kunne eksporteres til andre områder i Norge eller utlandet.

Det er trolig kontroll over ressurser og landområder som ligger til grunn for stormennene på Østlandets makt og maktkamp. Ut fra antall våpengraver ser det i hvert fall ut som krigerideologien har stått sterkt, og at det var mange som konkurrerte om makt i dette området. De mange bygdeborgene tyder også på at det har vært et høyt konfliktnivå. De finnes også i mange av de samme områdene som vi finner våpengraver. Særlig finner vi mange bygdeborger i det sørlige Østfold, ved Frierfjorden i Grenland, og på begge sidene av Mjøsa (Solberg 2000: 103ff). Selv om bygdeborgene har vist seg vanskelige å datere, og dermed ikke sikkert kan sies å være fra før 300 e.Kr., forteller de oss at konfliktnivået til tider har vært høyt på Østlandet i eldre jernalder. Den høye tettheten av våpengraver på Hadeland, Mjøstraktene og Valdres kan tyde på at det i perioden 150 til 300 e.Kr. var stor konkurranse om å kontrollere land- og naturressursene i disse områdene.

9.2 Sør- og Sørvestlandet

Det finnes ikke spesielt mange våpengraver fra Sør- og Sørvestlandet¹⁹ fra perioden C1a til C2. Fra Agderfylkene har vi tre stykker, hvorav den rikeste er å finne på Bringsvær i Øst-Agder (F 87). Mannen her har blitt gravlagt i C1b-C2 med fullt våpenutstyr og en ormehodefingerring av gull. De andre to gravene er å finne på Lista i Vest-Agder, og inneholdt begge bronsekjeler (F 88, F 89). På Klepp i Rogaland er det funnet to våpengraver. Den ene er en temmelig rik grav fra C2 med en et beslag til en doppsko og et beslag, begge med forgylt sølvpressblikk, en gullfingerring med innlagte steiner, og det som trolig er en hest (F 92). Litt lenger sør på Jæren er det funnet en grav på prestegården i Hå som inneholdt blant annet et sverd med bronseknapp og en bronsekjel (F 93). Disse gravene ligger altså godt spredt langs kysten på Sørvestlandet. På Jæren er det forøvrig en høy tetthet av båthus (Grimm 2002), og det er funnet flere kretstun (Grimm & Stylegar 2004). Tolkningene av hva kretstun egentlig har vært brukt til er mange, men sannsynligvis må de oppfattes som multifunksjonelle. De tjente trolig så vel sosiale/kulturelle, juridiske, rituelle og militære formål, og i kan i tillegg ha vært brukt i handels- og produksjonssammenheng (Ibid.: 123).

Fig. . Praktsverdet fra Avaldsnes. Foto: Bergen Museum.

Litt lenger nord ved Karmsundet finner vi datidens klart rikeste grav i Skandinavia. Graven som er omtalt i kap. 5.4. er unik i både innhold og rikdom (F 90). Dette førte i sin tid til at Shetelig foreslo at det kunne handle om en delvis innvandring av fremmede germanske folk (1912: 58). Det kan likevel også handle om en lokal stormann som ble rik på skattlegging og handel med de forbifarende (Hagen 1967: 177). Basert på ansamlingen av bronsekjeler i området rundt Karmsundet, og spredningen av andre importvarer nord og sør for området, mener Shetelig at Avaldsnesfunnet også må oppfattes som et spredningssentrum (1912: 58). Som allerede nevnt inneholdt graven mye drikkeutstyr, både av romerske importgjenstander, og det mer hjemlige drikkehornet. Dette kan tyde på at høvdingen la stor vekt på alliansebygging (Solberg 2000: 120). Drikkeritualer og gjestebud var som tidligere nevnt en måte å skape ikke-slektsbaserte

¹⁹ Aust-Agder, Vest-Agder og Rogaland.

lojalitetsbånd. Høvdingen hadde trolig behov for å knytte bånd både med de lokale stormennene under seg, med andre stormenn som måtte komme forbi, og kanskje også med høvdinger på kontinentet.

7.3 Vestlandet

Det finnes ikke spesielt mange graver på Vestlandet²⁰ i perioden C1a til C2. Helt sør i Hordaland finner vi fire våpengraver som trolig tilhører miljøet på Sør-Vestlandet. I mine undersøkelser har jeg funnet at den noe usikre våpengraven fra Gjerdesjøen i Etne merker seg særlig ut (F 96). Den inneholdt nemlig sverdskjedemunnblikk av bronse med forgylt sølvpressblikk som har store likheter med det som er funnet i graven på Avaldsnes (Shetelig 1912: 61). Dateringen av dette funnet er noe usikker, og det har bare blitt plassert innenfor yngre romertid, men på grunnlag av likheten med sverdet i Avaldsnes kan vi kanskje plassere den i C2. De andre tre gravene er alle beskjedne og datert til C1b. Det må likevel nevnes to våpengraver fra Sunnhordland som ikke har blitt tatt med i min undersøkelse. Den ene er fra Innbjøa i Ølen, den andre fra Sjø på Halsnøy, begge er fra C1b og inneholdt bronseskjoldbuler (Ibid.: 109)²¹. Kanskje kan disse to våpengravene være spor etter to stormenn som i C1b utnyttet sin strategiske plassering i leia til å skattlegge de forbifarende. De kan slik ses på som mulige forløpere til høvdingen på Avaldsnes. De mange båthusene fra romertid og folkevandringstid på Vest- og Sør-Vestlandet kan gi en ytterligere pekepinn på hvor både stormennene og deres menn kan ha holdt til (Grimm 2002).

Sogn er et område med flere temmelig rike våpengraver. Spesielt graven på Rutli i Sogndal utmerker seg med å være den eneste våpengraven i mitt materiale med gullarmring (F 103). Den er datert til C1b og inneholdt i tillegg en bronseskjoldbule med sølvrand. Vi har her trolig med en lokal høvding å gjøre. Gravene på Tryti er også verd å nevne (F 105). De er fra C1b og inneholdt begge doppsko av bronse, den ene inneholdt i tillegg en bronsekjel. Graven på Tryti har også blitt trukket inn i diskusjonen om hvor hæren i Illerup kan ha kommet fra (Ilkjær 1994: 24). Her er nemlig funnet en hornkam som er av samme type som en fra Illerup. Dette mener Ilkjær støtter opp om sin hypotese om at Illeruphæren kom fra Sør- og Vest-Norge og det vestlige Sverige (Ibid.). Med unntak av våpengraven fra Øvre Voll i Lærdal (F 107) som er fra C2, er alle våpengravene i Sogn fra C1b.

²⁰ Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal.

²¹ Grunnen til at de ikke er tatt med i min undersøkelse er at de ikke er nevnt i verken Ilkjærs (1990) eller Bemmann og Hahnes (1994) funnlistene. Disse to kildene danner grunnlaget for min funnliste og oppgave.

Om vi reiser nordover finner vi også noen spredte våpengraver. Begge våpengravene fra Stryn i Nordfjord og de fire fra Møre og Romsdal er alle fra C2. To av gravene er inhumasjonsgraver, og begge er fra Giske. Ingen av de inneholder noen prestisjevarer, men i den ene fra Kongshaugen (F 110) er det funnet rester av en båt som er datert til rundt 250- 300 e.Kr. (Solberg 2000: 121). Lenger nord finner vi en grav i Grødal i Sunndal som inneholder en bronsekjel (F 109). Mørkysten var kanskje ikke så rik på prestisjevarer på 200-tallet, men fra slutten av 300-tallet finnes det herfra noen graver som er veldig rike på gull (Hagen 1967: 178ff).

9.4 Midt-Norge

Våpengravene i Trøndelag kjennetegnes stort sett ikke av rikdom. Det øvre sjiktet i Trøndelag ser i romertiden ut til å ha markert seg gjennom romerske importgjenstander, ikke våpen. Marstrander mener derfor at våpengravene må ha tilhørt det midtre samfunnsjiktet (1983: 143f). Et spesielt trekk ved Trøndelags våpengravskikk er at alle de fire inhumasjonsgravene fra perioden C1a til C2 også er de fire rikeste. Den første er graven på Bjørkli av Bostad, Malvik i Sør-Trøndelag (F 113). Den er datert til C1b-C2 og har fullt våpenutstyr og et skjoldrandbeslag med blåmaling på. Sørvest for denne er det en rik ubrent våpengrav på Rømme i Orkdal fra C2 (F 118). Der hadde den avdøde blant annet fått med seg et sverd med beslag av forgylt sølvpressblikk, en doppsko av bronse og en gullfingerring. Lenger nord finner vi graven på Dalem, Steinkjer i Nord-Trøndelag datert til C1b (F 122). Den inneholdt fullt våpenutstyr, en jernskjoldbule med bronsekant, et bronsebeslag og en gullfingerring. Litt sør for denne er det funnet en ubrent våpengrav med en gullfingerring fra C2 på Kvello i Verdal (F 127). Vi ser at på tross av forekomsten av våpen og edelmetall, så inneholder ingen av disse gravene importgjenstander. Til sist kan likevel graven på Alstadhaug i Nord-Trøndelag nevnes (F 121). Den har en noe usikker datering til C, men om den er fra før C3 er denne graven den eneste i mitt materiale fra Trøndelag som inneholder en bronsekjel. Bronsekjelen er i tillegg den eneste av sin type i mitt materiale (E 110).

Kristin Prestvold har i sin undersøkelse av gravskikken i Inntrøndelag i eldre jernalder funnet at den største og geografisk mest utbredte nedleggelsen av romerske importgjenstander er sammenfallende med produksjonshøydepunktet for jernfremstillingen i området (1999: 177). Dette mener hun har sammenheng med at den interne sosiale konflikten når et høydepunkt i overgangen mellom eldre og yngre romertid. I likhet med de tidligere nevnte områdene på Østlandet så er det høy tetthet av bygdeborger innerst i Trondheimsfjorden (Solberg 2000: 113).

Det kan se ut som om det også i Trøndelag har vært interne konflikter om kontroll over land og naturressurser. Vi ser altså at eliten i Trøndelag ikke markerte seg gjennom våpen, men gjennom importgjenstander. Når mennene som ble begravd i våpengraver ikke fikk noe særlig del i importen, kan det i så fall bety at disse mennene tilhørte krigerfølgene til de lokale handelshøvdingene?

9.5 Nord-Norge

Kyststrøkene i Nord-Norge har vært bosatt av folk som holdt husdyr og dyrket korn helt siden sen-neolitisk tid (Solberg 2000: 55). Om vi skal stole på gravmaterialet kan det virke som det fra yngre romertid fant sted en viss befolkningsøkning. Antall gravfunn øker i hvert fall i yngre romertid, for så å virkelig bre om seg i C3 og folkevandringstid (Sjøvold 1962: 216).

Alle de nord-norske våpengravene i mitt materiale er funnet i Nordland. Allerede i C1b utmerker Steigen seg som et område med et mulig senter. Her er det funnet en ubrent våpengrav med fullt våpenutstyr, en gullfingerring og skjoldbrettresten med rødmalning på den ene siden og blå på den andre (F 131). Som tidligere nevnt, viser våpenutstyret klare likheter med det fra Illerup (Se kap. 6.3.2). Like i nærheten av denne gravhaugen er det funnet et kretsformet tun som kan være fra samme tid (Grimm & Stylegar 2004: 122, Storli 2000: 96). Kretsformede tun var som tidligere nevnt trolig multifunksjonelle samlingsplasser (Se kap. 7.3). I samme område har vi enda en ubrent våpengrav fra C2. Den ble funnet på Steigen kirkegård og har fullt våpenutstyr og et sverdskjedebeslag i bronse og sølv (F 134). Den sterke økningen i funnene fra Steigen i de følgende to århundrene tyder på at området fikk en betydelig vekst (Sjøvold 1962: 218ff). Det hele kan ha startet med høvdingen og hans følge som slo seg ned her på begynnelsen av 200-tallet. Ved sin ankomst møtte de sannsynligvis på den samiske befolkningen som var i området. Det er ikke umulig at handel med samene kan ha vært en av grunnene til at de slo seg ned så langt oppi nord. Huder og pels nevnes ofte som noen av de mulige varene Skandinaverne kan ha byttet mot de romerske importvarene (Ibid.: 227).

Fig. . Våpenutstyret fra Bø i Steigen (F 131) viser mange likheter med funn gjort i Illerup. Foto: Universitetets Oldsaksamling.

Samtidig med høvdingen i Steigen var en annen mann som ble gravlagt på Føre, Bø i Vesterålen (F 132). Han ble også gravlagt ubrent med fullt våpenutstyr og et skjold med rød- og blåfarge. I tillegg fikk han med seg en hund, fire bjørneklør, og en doppsko og sverdskjedebeleg, begge av hvalbein. Bø er et område som har mange funn fra romertiden, og kan ha vært et eget lite senter (Ibid.: 220). Sannsynligvis var det likevel underordnet høvdingen i Steigen. Den siste våpengraven fra tidlig yngre romertid tilhørte en mann som ble begravd ubrent i C2 i Kalvhagen, Bertnes i Bodø (F 133). Han fikk med seg fullt våpenutstyr og skjoldbeleg av bronse.

Den nord-norske "*norrøne*" befolkningen var trolig avhengig av å ha kontakter lenger sør for å få avsetning på varene sine. Uansett hvilke varer som var involvert forutsetter handel en viss organisasjon og ledelse. De områdene som peker seg ut som de sannsynlige sentrene for handelen i romertiden er Steigen og Bø i Vesterålen (Ibid.: 231). Ikke bare på grunn av de to rike våpengravene fra C1b, men fordi bosetningene der viste seg å være svært levedyktige og ekspanderte etter grunnleggernes død.

10. KONKLUSJON

Målsetningen for denne oppgaven har vært å undersøke om, og eventuelt til hvilken grad våpengravene i Norge i perioden 150/60- 310/20 e.Kr. kan fortelle om ideologi og militær organisasjon.

Det aktuelle tidsrommet er en turbulent periode i Europa. Under Markomannerkrigen (166-180) sto romerske hæravdelinger mot germanske styrker. Germanere fra ulike områder deltok på begge sider. Utover på 200-tallet økte andelen av germanere som gikk i romersk hærtjeneste, hvor soldatene tilbrakte hele 25 år. Disse leiesoldatene tilegnet seg naturlig nok kunnskap om romerske skikker og romersk samfunn generelt, men fremfor alt lærte de romersk militærvesen å kjenne. Det samme gjorde nok også de germanerne som kjempet mot romerne. Trolig tok de etter romerne med hensyn til militær organisasjon, selv om de neppe oppnådde samme profesjonalitet. Livet som kriger eller soldat, og alt det innebar, vil trolig ha påvirket mennenes verdier og oppfatning av verden. Vi ser i de arkeologiske og skriftlige kildene, at både romerske og germanske krigere hadde den modige og ærefulle krigeren som ideal.

Det er på denne bakgrunn vi trolig skal forstå sammensetningen av den hæravdelingen som en gang ble nedkjempet i Jylland, og hvis utstyr ble ofret til krigsguden i Illerup. Jørgen Ilkjær mener å kunne vise at utstyret har tilhørt en angripende hær fra Sør-Norge og Vest-Sverige, og at denne hæren hadde en klar militær rangering, der hærledere utgjorde et lite mindretall (2 %), mellomledere (10 %) og menige soldater ca. 88 %. Denne rangeringen var gitt materielle uttrykk i form av farge på skjoldene og metall på skjoldbulene. Den avspeilet seg også i sverd og sverdutstyr og utstyr for ryttere.

Min analyse av 134 norske våpengraver viser at også her i landet har menn vært utstyrt med skjold av ulik farge og ulikt metall på skjoldbulene. Enkelte har også fått rytterutstyr. Dersom en baserer seg på de gravene som inneholder skjoldbuler (ca. halvparten av våpengravene), er den prosentmessige fordelingen av sølv-, bronse- og jernskjoldbuler temmelig lik i de norske våpengravene og i Illeruphæren. Det kan tyde på at en også her i landet har hatt en militær organisasjon med tydelig rangering.

Metallet på skjoldbulene ser også ut til å ha en sammenheng med hvor mye annen rikdom som var å finne i våpengravene. Hals- arm- og –fingerringene av gull viste seg også å grovt kunne deles inn i tre rangnivåer, med graven på Avaldsnes som den ubestridt rikeste. Denne mannen

fikk nemlig med seg omtrent alt som kan tenkes å finne i en grav av høyeste rang. Ellers inneholder våpengravene med prestisjegjenstander ofte flere andre slike gjenstander, men det er stor variasjon i hvilke som kombineres. Det er derfor ikke noe klart mønster i gjenstandskombinasjonene. Et eksempel på dette er at sporer og gullfingerringe aldri finnes i samme våpengrav. Våpengravene med gullringer viser seg å være en god del rikere enn de med sporer. Kanskje tyder det på at de mennene som ble gravlagt med gullringer var av høyere sosial/militær rang enn de med sporer, eller de kan ha representert ulike sosiale eller militære funksjoner i samfunnet.

Samlet kan en ane en tredeling av våpengravene, men ikke en like streng ranginndeling som den vi finner i Illeruphæren. Det tyder på at de som stod bak våpengravene hadde krigere og deres rangtegn som modell og ideal, men at de hadde mer slingringsmonn med hensyn til hvordan status og rikdom kunne markeres i gravene.

Det er bare påvist en mann på norsk område av første rang, men det betyr ikke at det ikke fantes flere høvdinge enn høvdingen på Avaldsnes i Rogaland. Det kan se ut som det særlig på det indre Østlandet fantes en ansamling stormenn med markeringsbehov. En mulig grunn til dette kan være konkurranse om kontroll over land- og naturressurser. Varene fra disse områdene kunne føres ned langs vassdragene som ledet ut til kysten, og videre sør til kontinentet. Tilbake ville de få både varer fra kystsamfunnene og eksklusive romerske importere fra kontinentet.

Våpengravene representerer en markant endring i gravskikk i romertiden. Denne endringen på norsk område er i tråd med utviklingene lenger sør. Derimot har vi her i landet ikke spor etter slike ofringer som kjennes fra dansk område. Der tar offerskikken en ny vending om lag 200 e.Kr.. Mens folk tidligere stort sett hadde ofret bronse- og gullgjenstander, går de nå over til å ofre utrustninger til hele hærer. Det vil si at det rundt år 200 e.Kr. finner sted mange endringer i de skandinaviske samfunnene. Disse endringene er ikke bare endringer i materielle uttrykk, men representerer en ideologisk endring. Våpengravene må ses i et slikt lys. De tyder på at det særlig var deler av eliten som tok til seg den nye ideologien. Og at disse hadde våpen og krigerattributter som noen av sine viktigste ideologiske symboler. Denne nye ideologien ser ut til å ha vært basert på et ideal om mannen som den ærefulle krigeren.

Samtidig er våpengravene spor etter fortidige religiøse ritualer. Hvordan begravelsesritualene ble utført og hvilket gravgods de la i gravene, hang derfor i hovedsak sammen med deres oppfatning

av døden og livet etter. De fleste våpengravene er kremasjonsgraver, men vi finner også noen ubrente våpengraver. Den ulike behandlingen av de døde ser likevel ikke ut til å ha påvirket hvilken type gravgods de fikk med seg. Det kan tyde på at det ikke var likbehandlingen, men typen og mengden gravgods som var avgjørende innenfor våpengravskikken. Begravelser tar ofte form som overgangsritualer som har til hensikt å løse både den døde, og de etterlatte trygt gjennom de farefulle fasene fra en persons fysiske til sosiale død. Det ser ut til at også våpnene måtte gjennom en form for overgangsritualer. Vi kan se at de er brent, og intensjonelt bøyd og knekt. I likhet med det ødelagte hærutstyret i krigsbytteofferfunnene blir dette tolket som en form for helliggjørelse før ofringen finner sted.

Selv om begravelseritualene måtte utføres i tråd med religionen, stod de ikke i veien for å kunne markere slektens posisjon og rikdom på samme tid. Det kan se ut som det har vært et poeng å markere den avdødes tilhørighet til den militære eller samfunnseliten, og dermed ættens makt, til hele omverdenen. Graver er imidlertid ikke et speilbilde av fortidige sosiale forhold, men kan ha blitt brukt bevisst i sosiopolitiske spill, som for eksempel til å legitimere makt.

De norske våpengravene må tolkes på bakgrunn av samtidige utviklinger både hjemme og ute. De er del av en samfunnsmessig endringsprosess som innbefattet mer enn en endring av rituell tradisjon. Endring skjer ofte gjennom dynamikken som oppstår i samspillet mellom sosiale strukturer og individer. Sosiale strukturer, som politiske og økonomiske systemer, og religion, eksisterer ikke isolert fra individers handlinger, men skapes, reproduseres og opprettholdes i den daglige sosiale interaksjonen. Samtidig representerer de sosiale strukturene både begrensninger og muligheter for sosial handling. Siden de sosiale strukturene og individene hele tiden påvirker hverandre gjensidig, er samfunn ikke statiske, men i en konstant utviklingsprosess. Hverdagslivet kjennetegnes likevel stort sett av *rutinisering* som er den vanemessige, tatt for gitt karakteren av de aller fleste aktivitetene i det daglige sosiale livet. Det kan likevel oppstå *kritiske situasjoner* som truer eller ødelegger hverdagslige institusjoner. De endringene som finner sted i Skandinavia i romertiden, kan karakteriseres som en kritisk situasjon, der økt uro og kriging ser ut til å være del av de mange samfunnsendringene som finner sted. Innen ideologien kan dette observeres ut fra det nye og sterke fokuset på krigeratributter og våpen. Våpnene i gravene vitner om at de avdøde tilhørte den elitistiske krigerideologien som hadde den ærefulle krigeren som ideal.

Litteraturliste

Andersson, K. 1993a. Romertida Guldsmede i Norden I. Katalog. *Aun* 17. Societas Archaeologica Upsalensis. Uppsala.

Andersson, K. 1993b. Romertida Guldsmede i Norden II. Fingerringar. *Occasional Papers in Archaeology* 6. Societas Archaeologica Upsalensis. Uppsala.

Andersson, K. 1995. Romertida Guldsmede i Norden III. Övriga smycken, teknisk analys och verkstadsgrupper. *Aun* 21. Societas Archaeologica Upsalensis. Uppsala.

Beckmann, C. 1969. Metallfingerringe der Römischen Kaiserzeit im freien Germanien. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln. *Sonderdruck aus dem Saalburg-Jahrbuch* 26. Verlag Walter de Gruyter & Co. Berlin.

Bemmann, J. und G. Hahne 1994. Waffenführende Grabinventare der jüngeren römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit in Skandinavien. Studie zur zeitlichen Ordnung anhand der norwegischen Funde. *Sonderdruck aus Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 75. Verlag Philipp von Zabern. Mainz am Rhein.

Carnap-Bornheim, C. von og J. Ilkjær 1996. Illerup Ådal. Die Prachtausrüstungen. *Jutland Archaeological Society Publications* 25:5. Aarhus University Press.

Carnap-Bornheim, C. von og J. Ilkjær 1999. Import av romersk militærutstyr til Norge i yngre romertid. I: Fuglestad, I. og T. Gansum & A. Opedal (red.). *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*. Bind A. AmS-Rapport 11A. Arkeologisk museum i Stavanger. 135-148.

Christiansen, E. 1995. *Romersk historie. Fra by til verdensrike og fra verdensrike til by*. Aarhus Universitetsforlag.

Cunliffe, B. 2001. The impact of Rome on barbarian society, 140 BC-AD 300. In: Cunliffe, B. (Ed.). *The Oxford Illustrated History of Prehistoric Europe*. Oxford University Press. 411-446.

Dawson, D. 1996. *The Origins of Western Warfare. Militarism and morality in the ancient world*. Westview Press. A member of the Perseus Books Group.

Dommasnes, L.H. 1994. Tradisjon og endring belyst gjennom forhistorisk materiell kultur- en skisse. I: Schjødt, J.P. (red.). *Myte og Ritual i det førkristne Norden. Et symposium*. Sandbjerg, Danmark, 1991. Odense Universitetsforlag.

Dommasnes, L.H. 2001. Tradisjon og handling i førkristen vestnorsk gravskikk. II. Fra Vereide til vikingtid. *Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen- 5*. Arkeologisk institutt. Universitetet i Bergen.

Eggers, H. J. 1951. *Der Römische Import im Freien Germanien*. Atlas der Urgeschichte I. Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte.

Elton, H. 1997. *Warfare in Roman Europe, AD 350-425*. Oxford Classical Monographs. Clarendon Press. Oxford.

Evans S.S. 1997. The Lords of Battle. Image and reality of the comitatus in Dark-Age Britain. The Boydell Press. Woodbridge.

Fabech, C. 1989. Sydsandinaviske offerfund som kilde til jernalderens religion og ideologi. *Arkeologi och religion. University of Lund. Institute of Archaeology. Report Series no. 34*, 107-117.

Fonnesbech-Sandberg, E. 1991. Guldets funktion i ældre germansk jernalder. I: Fabech, C. & J. Ringtvedt (red.). Samfunnsorganisasjon og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandberg Slot 11.- 15. april 1989. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 27*. Aarhus Universitetsforlag. 233-243.

Genep, A. von 1965. *The Rites of Passage*. Translated by M.B. Vizedom and G.L. Caffee. Routledge & Kegan Paul. London.

Giddens, A. 1984. *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press. Cambridge.

Goldsworthy, A. 2000. *Roman Warfare*. (General editor: J. Keegan). Cassel & Co. London.

Grieg, S. 1926. Hadelands eldste bosetningshistorie. *Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo I. Hist.-Filos. Klasse*. 1925. No. 2. A.W. Brøggers Boktrykkeri. Oslo.

Grimm, O. 2002. The military context of Norwegian boathouses AD 1-1500. In: Jørgensen, A. Nørgård, J. Pind, L. Jørgensen & B. Clausen (Eds.). *Maritime Warfare in Northern Europe. Technology, organisation, logistics and administration 500 BC-1500 AD. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 3-5 May 2000. Publications from The National Museum Studies in Archaeology & History Vol. 6*. Copenhagen.

Grimm, O. og F.-A. Stylegar 2004. Court Sites in Southwest Norway- Reflection of a Roman Period Political Organisation? *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 37, No. 2. Taylor & Francis Group. 111-133.

Hagen, A. 1967. *Norges Oldtid*. J.W. Cappelens Forlag. Oslo.

Hagen, A. og C. Joys 1962. *Vårt Folks Historie i Forhistorisk tid og vikingtid*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard). Oslo.

Hanisch, M. 2001. *Gravritualene- fortellinger om ære? Et nytt perspektiv på vestnorsk gravmateriale fra romertid og folkevandringstid*. Hovedoppgave i arkeologi med vekt på Norden. Arkeologisk Institutt. Universitetet i Bergen.

Hanisch, M. 2002. Gravritualene som fortellinger om ære. *Primitive Tider*. 5.årgang. Arkeologisk Tidsskrift. Nordberg Aksidenstrykkeri AS. Oslo.

Hansen, U. Lund 1987. Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien. *Nordiske Fortidsminder*. Serie B. Bind 10. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.

Hansen, U. Lund 1988. Handelssentren der römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit in Dänemark. In: Hårdh, B., L. Larsson, D. Olausson & R. Petré (eds.). Trade and Exchange in Prehistory. Studies in honour of Bertha Stjernquist. *Acta Archaeologica Lundensia*. Series in 8. No.16. 155-166.

Hansen, U. Lund et al. 1995. Himlingøje- Seeland- Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, sein bedeutung und internationalen Beziehungen. *Nordiske Fortidsminder*. Serie B. Bind 13. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. Købehavn.

Hansen, U. Lund 2000. Logistic considerations in connection with the attacks on Denmark from the sea in the Late Roman period. In: Jørgensen, A. N., J. Pind, L. Jørgensen & B. Clausen. Maritime Warfare in Northern Europe. Technology, organisation, logistics and administration 500 BC-1500 AD. Papers from an International Research Seminar at the Danish national Museum, Copenhagen, 3-5 May 2000. *Publications from The National Museum. Studies in Archaeology & History* Vol. 6. Copenhagen. 29-46.

Hansen, U. Lund 2001a. Gold Rings- Symbols of Sex and Rank. Necklaces and bracelets in Scandinavia and Continental Europe from the Late Roman and Migration periods. In: Magnus, B. (ed.). Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms. Aspects of technical, socio-political, artistic and intellectual development, A.D. 1-550. -Symposium in Stockholm 14-16 November 1997. Konferenser 51. *Kungl. Vitterhets. Historie och Antikvitets Akademien*. Elanders Gotab. Stockholm. 157-188.

Hansen, U. Lund 2001b. The nature of centres. In: Storgaard, B. (ed.). Military Aspects of the Aristocracy in Barbaricum in the Roman and Early Migration Periods. Papers from an International Resarch Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 10-11 December 1999. *Publications from The National Museum Studies in Arachaeology & History* Vol.5. Copenhagen.

Hansen, U. Lund 2002. Logistic considerations in connection with the attacks on Denmark from the sea in the Late Roman period In: Jørgensen, A. Nørgård, J. Pind, L. Jørgensen & B. Clausen (Eds.). *Maritime Warfare in Northern Europe. Technology, organisation, logistics and administration 500 BC-1500 AD. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 3-5 May 2000. Publications from The National Museum Studies in Archaeology & History* Vol. 6. Copenhagen.

Härke, H. 1992. *Angelsächsische Waffengräber des 5. bis 7. Jahrhunderts*. In Kommission bei Dr. Rudolph Habelt GMBH. Bonn. Rheinland-Verlag GMBH. Köln.

Härke, H. 1997. The Nature of Burial Data. In: Jensen, C.K., K.H. Nielsen (eds.). *Burial and Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*. Aarhus University Press. 19-27.

Haynes, I.P. 2001. The Impact of Auxiliary Recruitment on Provincial Societies from Augustus to Caracalla. In: Blois, L. de (Ed.). *Administration, Prosopography and Appointment Policies in the Roman Empire*. Proceedings of the first workshop of the international network Impact of Empire (Roman Empire, 27 B.C.- A.D. 406), Leiden, June 28- July 1, 2000. J.C. Gieben. Amsterdam. 62-83.

Hedeager, L. 1978. Bebyggelse, sosial struktur og politisk organisasjon i Østdanmarks eldre og yngre romertid. *Fortid og nutid* 27, hefte 3. København.

Hedeager, L. 1987. Empire, frontier and the barbarian hinterland: Rome and northern Europe from AD 1-400. In: *Centre and Periphery in the Ancient World*. Eds. Michael Rowlands, Mogens Larsen and Kristian Kristiansen. Cambridge University Press. 125-153.

Hedeager, L. 1988. Pengeøkonomi og Prestigeøkonomi i Romersk Jernalder. I: Mortensen P. og B.M. Rasmussen. *Fra Stamme til Stat i Danmark 1. Jernalderens stammesamfund. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* 22. Aarhus Universitetsforlag. 117-122.

Hedeager, L. 1992. *Danmarks Jernalder. Mellem stamme og stat*. Aarhus Universitetsforlag.

Hedeager, L. og H. Tvarnø 2001. *Tusen års europahistorie. Romere, germanere og nordboere*. Oversatt av Kåre A. Lie. Pax Forlag. Oslo.

Herteig, A. E. 1955. Bidrag til Jernalderens Busetningshistorie på Toten. *Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. No. 1*. A.W. Brøggers Boktrykkeri. Oslo.

Hjörungdal, T. 1982. Det skjulte kjønn. Patriarkal tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på en jernalderkontekst. *Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8. Nr 19*. Almqvist & Wiksell International.

Hodder, I. 1982. *The Present Past. An introduction to anthropology for archaeologists*. B.T. Batsford Ltd.. London.

Hodder, I.

Holand, I. 1999. Burying artefacts or ideas? Imported vessels in Norwegian Iron Age grave finds. I: Fuglestvedt, I. og T. Gansum & A. Opedal (red.). Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen. Bind A. *AmS-Rapport 11A*. Arkeologisk museum i Stavanger. 149-161.

Hougen, B. 1924. Grav og Gravplass. Eldre Jernalders gravskikk i Østfold og Vestfold. *Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse. No.6*. Kristiania i kommisjon hos Jacob Dybwad.

Hubert, H. & Mauss, M. 1898/1964. *Sacrifice: Its Nature and Function*. Oversatt av W.D. Halls. Cohen & West, London.

Høst, G. 1976. *Runer. Våre eldste norske runeinnskifter*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard). Oslo.

Idsøe, R. 2004. *Fortellinger om sverdet. Våpenverdighet, ære og krigerideologi i yngre jernalder*. Upublisert hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.

Ilkjær, J. 1984. The weaponfind from Illerup and its implications for the explanation of similar finds from Northern Europe. *Frühmittelalterliche Studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster, 18. Band.* Walter de Gruyter. Berlin, 83-90.

Ilkjær, J. 1990. Illerup Ådal. Die Lanzen und Speere. *Jutland Archaeological Society Publications 25:1-2.* Aarhus University Press.

Ilkjær, J. 1993. Illerup Ådal. Die Gürtel: Bestandteile und Zubehör. *Jutland Archaeological Society Publications 25:3.* Aarhus University Press.

Ilkjær, J. 1994. Illerup Ådal. Mosefundenes kronologi og proveniens. Et resumé. *Jysk Arkæologisk Selskab.*

Ilkjær, J. 1997. Gegner und Verbündete in Nordeuropa während des 1. bis 4. Jahrhunderts. In: *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective, AD 1-1300. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 2-4 May 1996.* Eds. Anne Nørgård Jørgensen & Birthe L. Clausen. *Publications from the National Museum Studies in Archaeology & History Vol. 2.* Copenhagen. 55-63.

Ilkjær, I. 2000. *Illerup Ådal- et arkæologisk tryllespejl.* Jysk Arkæologisk Selskab. Moesgård Museum. Aarhus Universitet.

Ilkjær, J. 2000. *Den første Norgeshistorien. Illerupfunnet: Ny innsikt i skandinavisk romertid.* Kulturhistorisk Forlag. Tønsberg.

Ilkjær, J. 2001 a. Illerup- mellem Nordkap og Nilen. *KUML 2001. Årbog for Jysk Arkæoloisk Selskab.* 187-204.

Ilkjær, J. 2001b. Illerup Ådal. Die Schilde. *Jutland Archaeological Society Publications 25:9-10.* Aarhus University Press.

Ilkjær, J. 2003. Danske krigsbytteofringer. I: Jørgensen, L., B. Storgaard & L.G. Thomsen (red.). *Sejrens Triumf. Norden i skyggen av det romerske Imperium*. Nationalmuseet. København. 44-65.

Jakobsson, M. 1992. Krigarideologi och vikingtida svärdstypologi. *Stockholm Studies in Archaeology 11*. Akademitryck AB. Stockholm.

Jensen, J. 2003. *Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr.* Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S. København.

Jensen, X. Pauli, L. Jørgensen & U.L. Hansen 2003. Den germanske hær. Krigere, soldater og officerer. I: Jørgensen, L., B. Storgaard & L. Gebauer (red.). *Sejrens Triumf. Norden i skyggen av det romerske Imperium*. Nationalmuseet. København. 310-328.

Johansen, Ø. Kock 2000. *Bronse og Makt. Bronsealderen i Norge*. Andresen & Butenschøn AS. Oslo.

Johnson, M. 1999. *Archaeological Theory. An Introduction*. Blackwell Publishing.

Jørgensen, A. Nørgård 1997. Scandinavian Military Equipment and the Weapon-Burial Rite, AD 530- 800. Foreign influence and regional variation. In: Jensen, C.K. & K.H. Nielsen (Eds.) *Burial and Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*. Aarhus University Press. 149-163.

Jørgensen, L. 2001. The “Warriors, Soldiers and Conscripts” of the Anthropology in late Roman and Migration period Archaeology. In: Storgaard, B. (ed.). *Military Aspects of the Aristocracy in Barbaricum in the Roman and Early Migration Periods. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 10-11 December 1999. Publications from The National Museum Studies in Archaeology & History Vol.5*. Copenhagen. 9-20.

Jørgensen, L. Bender 1986. Forhistoriske tekstiler i Skandinavien. Prehistoric Scandinavian Textiles. *Nordiske Fortidsminder*, Serie B, Bind 9. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.

Kaliff, A. 1992. Brandgravskick och föreställningsvärld. En religionsarkeologisk diskussion. *Occasional Papers in Archaeology 4*. Societas Archaeologica Upsaliensis. Uppsala.

Kaul, F. 1997. Priorsløkke and its logistic implications. In: A. N. Jørgensen & B. L. Clausen (eds.). *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective, AD 1-1300. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 2-4 May 1996. Publications from the National Museum. Studies in Archaeology & History Vol. 2*. Copenhagen. 137-145.

Kaul, F. 2003. Mosen- porten til den anden verden. I: Jørgensen, L., B. Storgaard & L.G. Thomsen (red.). *Sejrens Triumf. Norden i skyggen av det romerske Imperium*. Nationalmuseet. København. 18-43.

Lagerlöf, A. 1991a. Är gravmaterialet användbart för sociala analyser eller säger det mer om riter och ceremonier? I: Fabech, C. & J. Ringtvedt (red.). *Samfunnsorganisasjon og Regional Variation. Norden i romersk jernalder og folkevandringstid. Beretning fra 1. nordiske jernaldersymposium på Sandberg Slot 11.- 15. april 1989. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 27*. Aarhus Universitetsforlag. 127-131.

Lagerlöf, A. 1991b. Gravskicksförändringar = religiösa förändringar = samhällsförändringar? I: Steinsland, G., U. Drobin, J. Penikaäinen og P.M. Sørensen (red.). *Nordisk hedendom. Et symposium*. Odense Universitetsforlag. 207-214.

Løken, P.S. 2004. Gravfeltene på Store Dal og Hunn. I: Melheim, L., L. Hedeager og K. Oma (red.) *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi*. Isegran 31. januar-2. februar 2002. *Oslo Archaeological Series, Nr.2*. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering. Universitetet i Oslo. 262-271.

Mansrud, A. 2004. Dyrebein i graver- en kilde til jernalderens kult og forestillingsverden. I: Melheim, L., L. Hedeager og K. Oma (red.). *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi*, Isegran 31. januar-2. februar 2002. *Oslo Arkeologiske Serie, Nr.2*. 82-111.

Marstrander, L. 1983. Inntrøndelag i romertid. Gravfunn og bosetning. *Gunneria* 43. Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab Museet. Universitetet i Trondheim.

Näsman, U. 1988. Analogislutning i Nordisk Jernalderarkeologi. Et bidrag til utviklingen af en nordisk historisk etnografi. I: Mortensen, P. & B.M. Rasmussen (red.). *Fra Stamme til Stat i Danmark- 1. Jernalderens stammesamfunn. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* 22. Aarhus Universitetsforlag. 123-140.

Näsström, B. 2001. *Blot. Tro og Offer i det Førkristne Norden*. Pax Forlag, Oslo.

Nørgård Jørgensen, A. 2003. Befæstning og kontrol af færdsel til lands og til vands i førromersk og romersk jernalder. I: Jørgensen, L., B. Storgaard & L. Gebauer (red.). *Sejrens Triumf. Norden i skyggen av det romerske Imperium*. Nationalmuseet. København. 194-209.

Oma, K. 2004. Hesten og det heilage. Materialiseringa av eit symbol. I: Melheim, L., L. Hedeager og K. Oma (red.). *Mellom himmel og jord. Foredrag fra et seminar om religionsarkeologi, Isegran 31. januar-2. februar 2002. Oslo Arkeologiske Serie, Nr.2.* 68-81.

Olsen, B. 1997. *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget. Oslo.

Parker Pearson, M. 2002. *The Archaeology of Death an Burial*. Texas A&M University Press. College Station.

Prestvold, K. 1999. Maktens ideologi og ideologiens makt. Konflikt og stabilitet, maktkamp og konsolidering belyst gjennom gravmaterialet fra Inntrøndelag i eldre jernalder. I: Fuglestvedt, I. og T. Gansum & A. Opedal (red.). *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*. Bind A. AmS-Rapport 11A. Arkeologisk museum i Stavanger. 175-199.

Resi, H.G. 1986. Gravplassen Hunn i Østfold. *Norske Oldfunn* vol. XII. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Resi, H.G. 1995. The Norwegian iron bar deposits: have they most to tell about production, distribution or consumption? I: Resi, H.G. (red.). Produksjon og samfunn. Om erverv, spesialisering og bosetning i Norden i 1. årtusen e.Kr.. Beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granavolden Gjestgiveri 7.-10. mai 1992. *Varia* 30. Universitetets Oldsaksamling. Oslo. 131-145.

Sellevold, B.J., U. Lund Hansen & J.B. Jørgensen. 1984. Iron Age Man in Denmark. *Prehistoric Man in Denmark*, Vol. III. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.

Shetelig, H. 1900. *Vaabengrave fra Norges ældre jernalder*. Foreningen til norsk fortidsminnesmerkers bevaring. Kristiania.

Shetelig, H. 1912. *Vestlandske Graver fra Jernalderen*. John Griegs Boktrykkeri. Bergen.

Shetelig, H. 1925. Norges Forhistorie. Problemer og resultater i norsk arkæologi. *Instituttet for sammenlignende kulturforskning*. Serie A: Forelesninger. H. Aschehoug & Co. Oslo.

Sjøvold, T. 1962. The Iron Age Settlement of Arctic Norway. A study in the expansion of european Iron Age culture within the Arctic Circle. I. Early Iron Age (Roman and Migration Periods). *Tromsø Museums Skrifter*, Vol. X, 1. Norwegian Universities Press. Tromsø/ Oslo.

Solberg, B. 2000. *Jernalderen i Norge. Ca. 500 f.Kr.-1030 e.Kr.* Cappelen Akademisk Forlag. Oslo.

Solberg, B. 2004. Ritual Feasts: Glass Vessels in Norwegian Graves of the Late Roman and Migration Period. In: Lodewijckx, M. (Ed.). *Bruc Ealles Well. Archaeological essays concerning the peoples of North-West Europe in the first millenium AD. Acta Archaeologica Lovanensia*, Monographiae 15. Leuven University Press. 203-210.

Steinsland, G. & P.M. Sørensen 1994. *Menneske og makter i vikingenes verden*. Universitetsforlaget. Bokklubben Kunnskap og Kultur.

Storgaard, B. 2001. Himlingøje. Barbarian empire or Roman implantation? In: Storgaard, B. (ed.). *Military Aspects of the Aristocracy in Barabaricum in the Roman and Early Migration*

Periods. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 10-11 December 1999. *Publications from The National Museum Studies in Archaeology & History*, Vol.5. Copenhagen. 95-111.

Straume, E. 1988. The Grave from nordre Rør, Rygge, Østfold. The Burial of a Danish Woman from the 3rd Century A.D.? In: Hårdh, B., L. Larsson, D. Olausson & R. Petré (eds.). Trade and Exchange in Prehistory. Studies in honour of Bertha Stjernquist. *Acta Archaeologica Lundensia*. Series in 8. No.16. 167-176.

Ström, F. 1985. Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid. Akademiförlaget. Göteborg.

Stylegar, F. 1997. Gravskikk. Faghistoriske og teoretiske synspunkter. I: Fuglestvedt, I. & B. Myhre (red.). Konflikt i forhistorien. *AmS-Varia*, Nr.30. Arkeologisk Museum i Stavanger. 69-82.

Sørensen, P. Meulengracht 1995. *Fortelling og ære. Studier i islendingesagaerne*. Århus.

Tacitus, P. C. *Agricola og Germania*. Til norsk ved T. Width. 1997. H. Thorleif Dahls Kulturbibliotek. Aschehoug & Co.

Thurston, T. L. 2001. *Landscapes of Power, Landscapes of Conflict. State Formation in the South Scandinavian Iron Age*. Kluwer Academic/ Plenum Publishers. New York.

Turner, V. 1968. Betwixt and Between. The liminal period in Rites de passage. *Forest of symbols*. Chicago University Press. 93-111.

Watt, M. 2003. Våbengrave- regionale forskelle inden for våbentyper og gravskikk i Danmark, 100 f.Kr.- 400 e.Kr. I: Jørgensen, L., B. Storgaard & L. Gebauer (red.). *Sejrens Triumf. Norden i skyggen av det romerske Imperium*. Nationalmuseet. København. 180-193.

Werner, Joachim, 1983. Childerich. Geschichte und Archäologie. *Antike Welt*. 14. Jahrgang.

Funnliste

Datering

<i>Tid:</i>	<i>Ilkjær 1990:</i>	<i>Bemmann & Hahne 1994:</i>
C1a	Gruppe 4	Gutteberg- gruppe
C1b	Gruppe 5	Vennolum- gruppe
Kortvarig mellomperiode	Gruppe 6	Skiaker- gruppe
Sen C1b og C2	Gruppe 7, 8, 9	By- gruppe
Sen C2/ tidlig C3	Gruppe 9	Vøien-gruppe

Materiale

Au-	Gull
Ag-	Sølv
Bz-	Bronse
Fe-	Jern

Forkortelser

I.-	Ilkjær
B.&H.-	Bemmann og Hahne

Dat.-	Datering
Gr.-	Gruppe
Litt.-	Litteratur

Østfold

1

Hunn, Haug 17, Borge, C 18578-18584

Branngrav i et lite hellekammer under gravhaug. Bronsekjel som gravurne. Ble usakkyndig undersøkt i 1894.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2b; B.&H.: Røllang); *provinsialromersk* Sverdremholder Bz; Lansespiss (I.: 15; Vennolum); Spydspiss (I.: 22; B.&H.: Hunn); Skjoldbule Bz (I.: 5a; B.&H.: IIIa); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5b, Jahn form 9; B.&H.: II); Beslag Bz; Bronsekjel (E 41); Dobbelknapp Bz; Fragment Fe.
Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 500, Nr. 2; Eggers 1951: 93; Grieg 1926: 34; Hansen 1987: 431; Herteig 1955: 184; Ilkjær 1990: 361, Nr. 295; Resi 1986: 72, Tab. 10-12; Tilvekst Oslo 1896: 86f., Nr. 162.

2

Hunn, Haug 15, ”Jydehaug”, Borge, C 28980

Branngrav i bronsekjel under gravhaug med til sammen 4 skjelettbegravelser. Undersøkt i 1951-1954 av P.V. Glob, E. Johansen og A. Hagen.

Funn: Sverdklingerester; Sverdremholder Bz; Lansespiss (I.: ?; B.&H.: ?); Spydspiss (I.: B.&H.: ?); Skjoldbule (I.: 5a; B.&H.: IIIa); Skjoldhåndtakbeslag (I.: 5b, Jahn form 9; B.&H.: II); Skjoldrandbeslag; Stolsporer Bz; Bronsekjel (E 37-43); Fragmenter Fe.
Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 500, Nr. 3; Hansen 1987: 431; Ilkjær 1990: 361, Nr. 297; Resi 1986: 68, 72f., Tab. 13-14; Tilvekst Oslo 1955: 135f.

3

Vesten (Vidsta), Borge, C 3109-3119

Innlevert i 1863. Fra gravhaug. To blandede graver?

Funn: 2 Tveeggete sverd (I.: 2b; B.&H.: Røllang; I.: 0; B.&H.: ?); Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Lansespiss, veldig rusten; Spydspiss (I.: 8; B.&H.: antagelig Simris); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Hunn); Skjoldbule Fe (I.: 5a; B.&H.: IIIa); Remendebeslag Bz; Beltebeslag Bz; Cingulumbeslag Bz; Nagle Bz; Sporer Bz; Bronsekjel (E 40, Østlandskjel); Fragmenter Bz.
Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 500, Nr. 5; Eggers 1951: 96, Nr. 428; Grieg 1926: 38, 189, Anm. 51; Hansen 1987: 431; Herteig 1955: 184; Ilkjær 1990: 391, Nr. 788; Resi 1986, Tab. 105, Nr. 11.

Oslo

4

Tåsen, Vestre Aker, C 842-844

Funnet i 1834 ved graving av en kjeller.

Funn: Tveegget sverd, fragment; Spydspiss (B.&H.: Simris); Skjoldrandbeslag (?) Bz; et par Sporer (B.&H.: Leuna Var. A); 3 rettvinklede terninger av bein; 11 halvrunde spillebrikker av bein.

Dat.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 500, Nr. 7; Grieg 1926: 189, Anm. 51.

5

Ulleren, Vestre Aker, C 20332

Funnet ved jordarbeid på et tidligere skogsbekledd sted. Innlevert i 1903.

Funn: Lansespiss (B.&H.: Vennolum, Var. Hamsta).
Dat.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 501, Nr. 8; Tilvekst Oslo 1903: 277.

6

Ullevål, Vestre Aker, C 1366- 1369

Funnet i gravhaug i 1847.

Funn: Tveegget sverd (B.&H.: Røllang); Lansespiss (B.&H.: Vennolum); Lansespiss (B.&H.: ?); Skjoldbule (B.&H.: antagelig type I).
Dat.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 501, Nr. 9; Grieg 1926: 189, Anm. 51.

Akershus

7

Frøyhov, Nes, C 3694-3705

Branngrav. Funnet i 1865 ved pløying av utjevnet gravhaug. Bronsekjel som gravurne.

Funn: Tveegget langsverd med rester av innlagt edelmetall (I.:2b; B.&H.: Røllang?); Lansespiss (?), Spydspiss (?), Stangskjoldbule Fe (I.: 3c); Skjoldhåndtakbeslag (I.: 5b, Jahn form 9); Skjoldrandbeslag; Beltebeslag Bz.; Naglehoder Bz; Menneskestatuett Bz med runer; Bronsekjel (E 41, Østlandskjel); Kniv; Glassbiter.
Dat.: I.: C1a, Gr: 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 501, Nr. 12; Eggers 1951: 92, Nr. 338; Grieg 1926: 57; Hansen 1987: 432; Herteig 1955: 182, Ilkjær 1990: 353, Nr. 179; Resi 1986 Tab. 105 Nr. 4.

Hedmark

8

Gjølstad, Ringsaker, C 542-546

Antageligvis skjelettgrav i steinkammer under gravhaug. Undersøkt i 1832.

Funn: Tveegget langsverd (I.: 2b); Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum); Kniv; 2 Hanker.

Dat.: I.: C1b- C2, Gr: 7; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 502, Nr. 24; Herteig 1955: 178; Ilkjær 1990: 356, Nr. 222.

9

Gutteberg, Hamar, C 34007

Antakelig funnet ved nybyggingsarbeid i 1947.

Tegn på gravhaug angivelig ikke funnet, men det ble funnet mange steiner.

Funn: Tveegget kortsverd; Lansespiss (I.: 25; B.&H.: Gamme); Spydspiss (I.: 22; B.&H.: Hunn); Stangskjoldbule (I.: 3c; B.&H.: 1).

Dat.: I.: C1a, Gr.: 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 502, Nr. 25; Ilkjær 1990: 356, Nr. 218; Tilvekst Oslo 1973 Tab. 2,5.

10

Hverven, Stange, C 4105-4112

Skjelettgrav under en ikke fullstendig undersøkt gravhaug. Gave, innlevert i 1867.

Funn: Tveegget langsverd (I.: ?; B.&H.: Røllang); Lansespiss (I.: 14; B.&H.: Skiaker); Spydspiss (I.: 5; B.&H.: Skiaker); Sporer Bz (I.: Røllang; B.&H.: Leuna Var. A); Beslag Bz; Saks; Ildstål; Leirkar.

Dat.: I.: C1b, Gr. 6; B.&H.: Skiaker-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 503, Nr. 27; Grieg 1926: 190, Anm. 82; Ilkjær 1990: 362, Nr. 319; Tilvekst Oslo 1867: 48f., Nr. XXX.

11

Kalleberg-setra, Øvre Rendal, C 27386

Funnet i nærheten av en fangstgrop for elg. Gave, innlevert i 1944.

Funn: Lansespiss (I.: 14; B.&H.: Skiaker).

Dat.: I.: C1b, Gr. 6; B.&H.: Skiaker-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 503, Nr. 28; Ilkjær 1990: 363, Nr. 337; Tilvekst Oslo 1944: 152.

12

Kvalstad, Ringsaker, C 24786

Funnet ved pløying i en gammel åker. Gravhaugen kunne ikke lenger ses på overflaten. Funnet sammen med bålmørje.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2b; B.&H.: Røllang); Lansespiss (I.: 8; B.&H.: Vennolum Var. Hamsta (?); Spydspiss (I.: 2; B.&H.: Hval); Skjoldbule (I.: 5b; B.&H.: IIIa); Skjoldhåndtakbeslag, fragment (I.: 5b, Jahn form 9); Nagle.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennoum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 503, Nr. 29; Ilkjær 1990: 367, Nr. 397; Tilvekst Oslo: 1930: 280f., Nr. 279.

13

Møistad, Hamar, C 22323

Funnet i gravhaug i 1918. Gravgodset ble funnet i et lag med bålmørje.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2); Sverdremholder Bz, *provinsialromersk*; Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 22; B.&H.: Hunn); Skjoldbule Bz (I.: 5a; B.&H.: IIIa); 2 Randbeslag, antagelig fra skjoldet; Remendebeslag Fe; Sporer Bz; Spiral Bz; Fragmenter Fe.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 503, Nr. 32; Grieg 1926: 63; Ilkjær 1990: 373, Nr. 500; Resi 1986, Tab. 105; Tilvekst Oslo 1919: 143f., Nr. 1.

14

Rør, Ringsaker, C 20171

Funnet i 1901 ved pløying over restene av en gravhaug. Gravgodset ble funnet sammen med bålmørje i jordoverflaten.

Funn: Viktoriasverd (I.: 2b; B.&H.: Røllang); Tveegget kortsverd (I.: 2b; B.&H.: Røllang); Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum).

Dat.: I.: C1b, Gr. 5-6; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 503, Nr. 33; Eggers 1951: 94, Nr. 388; Grieg 1926: 190, Anm. 82; Herteig 1955: 178; Ilkjær 1990: 378, Nr. 584; Tilvekst Oslo 1901: 348, Nr. 171.

15

Saug vestre, Ringsaker, C 27055

Funnet ved flytting av en forrådsbygning. Graven ble funnet mellom to store steiner 75 cm ned i en gravhaug. Gave, innlevert i 1940.

Funn: Tveegget kortsverd (I.: 2a; B.&H.: ?); Lansespiss (I.: 25; B.&H.: Gammme); Spydspiss (I.: 22; B.&H.: Hunn); Skjoldbule Fe (I.: 3c; B.&H.: I).

Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 503, Nr. 34; Ilkjær 1990: 379, Nr. 596; Tilvekst Oslo 1940: 262.

16

Trønnes, Stor-Elvdal, C 29675

Funnet i skogen ved rydningsarbeid. Gave, innlevert i 1958, men ble funnet mange år tidligere.

Funn: Lansespiss (B.&H.: Vennolum?).

Dat.: antagelig Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 504, Nr. 38; Tilvekst Oslo 1958: 167.

17

Øvre Fjølstad, Ringsaker, C 17502-17511

Funnet i gravhaug ved veiarbeid, sommeren 1893.

Ved snitting av haugen ble det funnet 3 skjelett med en avstand på 2,5-3 m. Gravgavene skal ha ligget ved skjelettene, men det ble ikke observert hvilke gjenstander som lå ved hvilket skjelett. Bemmann & Hahne (1994) mener gjenstandenes tilstand heller tilsier at de stammer fra en branngrav. Et lite beinfragment er fastrustet på krumkniven.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2b; B.&H.: ?); Lansespiss (I.: 15?; B.&H.: Skiaker); Spydspiss (I.: 5; B.&H.:

Skiaker); Krumkniv; Kniv; Saks; Øyefibel Bz; 2 Fibler Bz (B.&H.: A V 107/108; Berlokk Au. *Dat.*: I.: C1b, Gr. 6; B.&H.: våpen fra Skiaker-gruppen

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 504, Nr. 40; Grieg 1926: 57, 59, Fig. 43; Ilkjær 1990: 352, Nr. 168; Shetelig 1900: 51; Tilvekst Oslo 1893: 109ff.

Oppland

18

Arnelund, Vestre Slidre, B 5399

Antakelig branngrav fra gravhaug. Ble kjøpt fra samlingen til H. Bergh i 1884.

Funn: Tveegget langsværd med stempel (I.: 2b; B.&H.: Einang); Lansespiss (I.: 27; B.&H.: Dørby/Nydam); Spydspiss (I.: 10; B.&H.: ikke funnet i 1991) Kniv; Leirkar.

Dat.: I.: C2; B.&H.: antagelig Vøien-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 504, Nr. 41; Ilkjær 1990: 342, Nr.10, Shetelig 1903: 3ff.

19

Brunsborg, Østre Toten, C 3155-3161

Funnet i gravhaug i 1863. Branngrav. Bronsekjøl som gravurne. Det var også rester fra en branngrav i leirkaret som stod i kjelen.

Funn: Tveegget langsværd (I.: 2b); Lansespiss (I.: 8; B.&H.: Hamsta?); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5b; B.&H.: II); Bronsekjøl (E 44); Fibel Bz (I.: A VII 193); Remendebeslag Bz (I.: 5b); 2 Sporer Bz.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 505, Nr. 45; Eggers 1951: 92, Nr. 339; Hansen 1987: 433; Herteig 1955: 32f.; Ilkjær 1990: 346, Nr.67; Resi 1986 Tab. 105.

20

Einang, Haug 1, Slidre, C 15671-15679

Funnet i gravhaug i 1873. Gravgodset lå på et sjikt av bålmørje som var å finne i hele haugen.

Funn: Tveegget sverd med stempel (*RANVICI*) (I.: 2b; B.&H.: Einang); Spydspiss (I.: 15; B.&H.: Gøe/Fjellberg Var. Gøe); Lansespiss (I.: 27; B.&H.: Vøien); Skjoldbule Fe (I.: 8ad; B.&H.: Va); Skjoldhåndtakbeslag (I.: 5c, Jahn form 9; B.&H.: IIIa); 2 Beltespinner Fe; Ildstål; Kniv.

Dat.: I.: C2, Gr. 9; B.&H.: Vøien-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 505, Nr. 50;

Herteig 1955: 180; Ilkjær 1990: 351, Nr. 141;

Shetelig 1914: 94 Fig. 97-98.

21

Gamme, Gran, C 26835 a-b

Funnet ved veiarbeid i 1938. Graven lå på kanten av den gamle veien mellom gravhaug 3 og 4.

Funn: Lansespiss (I.: 25; B.&H.: Gutteberg); Spydspiss (I.: 20); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5b, Jahn Form 9; B.&H.: II(a?)).

Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 506, Nr. 56; Ilkjær 1990: 354, Nr. 184; Tilvekst Oslo 1939: 226 Fig. 6.

22

Gile (2), Østre Toten, C 5528-5533

Funnet i gravhaug med flere funn fra eldre og yngre jernalder. Uklare opplysninger om gravens oppbygging. Innkommet i 1871.

Funn: 2 Tveeggede sverd (B.&H.: nr.1: Einang, nr.2: med bikonvalt tverrsnitt); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum); Skjoldbule (I.: 8ad; B.&H.: IVc); Skjoldhåndtakbeslag (I.: 5b, Jahn Form 9).

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 6-8; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 506, Nr. 59;

Herteig 1955: 28f.; Ilkjær 1990: 354, Nr. 192.

23

Gisleberg Nordre, Gran, C 1718-1723, 15024-15026

Funnet i gravhaug i 1851. Fiblene, et bronsebeslag og nøkkelen skal være funnet ved nye gravinger i 1890.

Funn: Tveegget kortsverd (I.: 2a); Lansespiss (I.: 25; B.&H.: Gamme); Spydspiss (I.: 22; B.&H.: Hunn); Stangskjoldbule Fe (I.: 3c; B.&H.: I); Skjoldhåndtakbeslag Bz (I.: 5b?); Bronsekjel (E 40, Østlandskjel); Fibel (A V 131); Miniaturrøks; Nøkkel.

Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 507, Nr. 62; Eggers 1951: 92, Nr. 346; Grieg 1926: 32 Fig. 28 a-b; Hansen 1987: 433; Herteig 1955: 179; Ilkjær 1990: 355, Nr. 213.

24

Gisleberg Søndre, Gran, C 4512

Enkeltfunn.

Funn: Stangskjoldbule Fe (I.: 3c)

Dat.: C1a, Gr. 4

Litt.: Ilkjær 1990: 354, Nr. 195; Tilvekst Oslo internett.

25

Greftegreiv, Jevnaker, C 8661

Enkeltfunn.

Funn: Lansespiss (I.: 26)

Dat.: C1b-C2, Gr. 7-8

Litt.: Ilkjær 1990: 355, Nr. 203.

26

Gullen, Haug 12, Gran, C 22778

Funnet i en gravhaug 1921. En bronsekjel med brente bein ble funnet under en helle i et brannlag. Det meste av gravgodset lå i kjelen, noe i brannlaget. Ut fra gravgodset ser det ut til å være en dobbeltbegravelse av en mann og en kvinne.

Funn: Tveegget langsvord, sverdgrep med ringer Bz (I.: 2b); Slirebeslag Bz fragmenter; Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Simris); Skjoldbule Fe (I.: 6ac; B.&H.: IIIc); Skjoldhåndtakbeslag (I.: 5b; B.&H.: II); Skjoldrandbeslag; Bronsekjel (E 44); 2 Fibler Bz (A IV 88); Perle Ag; Saks; 2 Kniver; Krumkniv; Ettlagskam (I.:1c); Snellehjul; 2 Nøkler; Låsbeslag; Beltebeslag Bz; Remendebeslag Bz; Leirkarskår m.m.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum- gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 507, Nr. 66; Eggers 1951: 92, Nr. 346; Grieg 1926: 17ff., Fig. 15, 17-20; Hansen 1987: 433; Herteig 1955: 179; Ilkjær 1990: 355, Nr.213.

27

Hamres, Vang, C 24055

Enkeltfunn. Funnet ved pløying av allerede bearbeidet åker i ca. 15 cm dybde. Innlevert i 1927.

Funn: Lansespiss.

Dat.: Skiaker-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 508, Nr. 70; Tilvekst Oslo 1927: 373.

28

Haug/Serstad øvre, Østre Toten, C 27813

Funnet ved nypløying. Det skal være funnet 5-6 jernbarrer på samme sted. De ble imidlertid ikke innlevert. Gave, innlevert i 1948.

Funn: Spydspiss.

Dat.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 508, Nr.72; Tilvekst Oslo 1848: 285.

29

”Hestering”, Vestre Klauvstad, Gran, C 22349

Funnet ved fjerning av flere flate hauger til forskjellige tider siden 1905. Gravgodset kunne ikke skilles fra hverandre.

Funn: Tveegget kortsverd (I.: 2a); Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Gamme); Lansespiss (I.: 15, type 22); Lansespiss (B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Simris); Fibel Bz; 8 Krumkniver; 4 Prener (eller ildstål); Nål; Leirkarhank.

Dat.: I.: C1; B.&H.: Gutteberg- eller Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 508, Nr. 73; Grieg 1926: 44; Ilkjær 1990: 364, Nr. 354; Tilvekst Oslo 1919: 151-154, Nr. 27 Fig. 1-4.

30

Hilden nordre, Gran, C 22365

Funnet i 1917 ved pløying av en gravhaug. Man kunne ikke se noe gravkammer. Gravgodset lå i bronsekjelen, og bålmørje lå i, under og rundt kjelen.

Funn: Tveegget sverd, Sverdremholder Bz, *provinsialromersk* (I.: 2b); Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: usikkert); Skjoldbule Fe. (I.: 5a; B.&H.: IIIa); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5a, Jahn form 9; B.&H.: II); Beltespenne Bz; Remendebeslag Bz; Bonsekjel (E 40, Østlandskjel); 1 par Sporer Bz; Fibel (B.&H.: A 181); Ring; Øks; Beinskaft?

Dat.: I.: C1b; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 508, Nr. 74; Eggers 1951: 93, Nr. 357; Grieg 1926: 29; Hansen 1987: 433; Ilkjær 1990: 359, Nr. 274; Resi 1986, Tab. 105, Nr. 8; Tilvekst Oslo 1919: 157-159, Nr. 43.

31

Hilden, Gran, Hadelands Folkemuseum 1694-1695.

Funnet mellom 1917 og 1926 ved pløying i et lite steinkammer under flat mark.

Funn: Sverdbeltebeslag, ”provinsialromersk”; Bronsekjel (E 40, Østlandskjel); Fibelnål Ag; Leirkar.

Dat.: Antakelig Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 508, Nr. 75; Eggers 1951: 93, Nr. 357; Grieg 1926: 31, Fig. 26; Hansen 1987: 433; Resi 1986, Tab. 105, Nr. 7.

32

Hilme, Nord-Aurdal, C 1696, 1729

Funnet i 1851, uten opplysninger.

Funn: Lansespiss (B.&H.: Svennum); Spydspiss (under dens funnummer lå også et fragment av en lansespiss antakelig av Skiaker-typen); Skjoldbule (B.&H.: Ivc); Kniv.

Dat.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 508, Nr. 76; Grieg 1926: 192.

33

Horgen, Gran, C 4601-4610

Funnet i gravhaug i 1868. Innlevert sammen med funn fra vikingtiden.

Funn: Tveegget kortsverd (I.: 2a); Lansespiss (I.: 25; B.&H.: Gamme); Spydspiss (I.: 22; B.&H.: Hunn); Skjoldbule (I.: 3c; B.&H.: I); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5, Jahn form 9; B.&H.: II).

Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 508, Nr. 77; Grieg 1926: 56, Fig. 41; Ilkjær 1990: 360, Nr. 283; Tilvekst Oslo 1868: 126f..

34

Hov, Gran, C 13361

Innlevert i 1887. Ukjente funnomstendigheter.

Funn: Lansespiss (I.:15).

Dat.: I.: C1b, Gr.5-6; B.&H.: Vennolum

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 509, Nr. 78; Grieg 1926: 191, Anm. 82; Ilkjær 1990: 360, Nr. 286; Tilvekst Oslo 1887: 52.

35

Hov, Gran, C 29024

Innlevert i 1955. Ukjente funnomstendigheter.

Funn: Lansespiss.

Dat.: Antagelig Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 509, Nr. 79;

Tilvekst Oslo 1955: 146f.

36**Hval, Gran, C 3822-3825**

Funnet i gravhaug i 1865 eller tidligere.

Funn: Tveegget kortsverd (I.: 2; B.&H.: Einang); Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 2; B.&H.: Hval); Skjoldbule (I.: 5a; B.&H.: IIIa).

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 509, Nr. 80; Grieg 1926: 66, Fig. 47; Ilkjær 1990: 362, Nr. 317.

37**Jevnaker pgd., Jevnaker, C 4746, 4763-4766, 4773-4774**

Funnet før 1809 i et steinkammer i en gravhaug. Nøyaktige funnsted ukjent.

Funn: Viktoriasverd; Skjoldbule Bz (I.: 3d; B.&H.: II); Skjoldhåndtakbeslag Bz med knapp Bz med forgylt sølvpressblikk (I.: 5b, Jahn form 9; B.&H.: II); Doppsko Bz; Doppsko med emaljededekor; 2 Beltebeslag Bz; Rester etter 2 trekar av barlind med bronsebeslag; Leirkarskår.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 509, Nr. 82; Eggers 1951: 92, Nr. 364; Grieg 1926: 42ff., Fig. 3a-b; Ilkjær 1990: 363, Nr. 329; Tilvekst Oslo internett.

38**Kvikstad, Vestre Toten, C 18677**

Enkeltfunn innlevert i 1897. Ukjente funnomstendigheter.

Funn: Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum).

Dat.: I.: C1b, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 509, Nr. 84; Grieg 1926: 190, Anm. 82; Ilkjær 1990: 368, Nr. 404; Tilvekst Oslo 1897: 53.

39**La, Østre Toten, C 20911**

Innlevert i 1909. Ukjente funnomstendigheter.

Funn: Lansespiss (B.&H.: Svennum).

Dat.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 509, Nr. 85; Grieg 1926: 192, Anm. 129; Tilvekst Oslo 1909: 80.

40**Midtre Egge, Gran, C 3232-3234**

Funnet i gravhaug i 1862. Gravgodset ble funnet sammen med bålmørje under en helle mellom plankerester.

Funn: Tveegget sverd (B.&H.: Einang); Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum).

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 510, Nr. 89; Grieg 1926: 73, 75, Fig. 54; Ilkjær 1990: 372, Nr. 479; Schetelig 1900: 55.

41**Morstad, Gran, C 4506**

Funnet ved pløying i 1866.

Funn: Stangskjoldbule Fe (I.: 3c).

Dat.: I.: C1a, Gr. 4

Litt.: Ilkjær 1990: 373, Nr. 495; Tilvekst Oslo internett.

42**Nedre Løken, Søndre Land, C 22681**

Funnet i 1917 ved gravinger på gårds plass.

Gjenstandene skal ha ligget i et lite rom bygget av steiner. Gave, innlevert i 1921.

Funn: Lansespiss (I.: 26; B.&H.: antagelig Svennum); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Lundskin).

Dat.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemann & Hahne 1994: 510, Nr. 91; Grieg 1926: 190, Anm. 82; Ilkjær 1990: 371, Nr. 463; Tilvekst Oslo 1921: 7.

43

Nordsveen, Nord-Aurdal, C 27234

Funnet sommeren 1941 ved graving i åker.
Antagelig fra haug med hellekiste. Funnene lå spredt.
Funn: Tveegget sverd (I.: 2b); Lansespiss (I.: 29; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 3; B.&H.: Lundskin); Sporer Fe; Ildstål; Saks.
Dat.: I.: C2, Gr. 9; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemann & Hahne 1994: 510, Nr. 93; Herteig 1955: 180; Ilkjær 1990: 374, Nr. 510; Tilvekst Oslo 1942: 185f..

44

Oldre, Vang, C 36614, 36668

Funnet ved maskinell jordbearbeiding i 1978, sammen med en rekke forbrente steinheller.
Muligens fra utjevnet gravhaug. Leirkarskårene som ble funnet ved en ettergraving i 1985 hører sannsynligvis ikke til våpenfunnene.
Funn: Tveegget sverd (I.: 2; B.&H.: Einang); 2 Lansespisser (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Simris); Nøkkel Fe.
Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemann & Hahne 1994: 510, Nr. 94; Ilkjær 1990: 390, Nr. 777; Tilvekst Oslo 1985: 188f..

45

Opsal, Ringebu, C 7558-7559

Funnet i steinur. Gave, innlevert i 1875.
Funn: Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Skjoldbule (I.: 5b; B.&H.: IIIa).
Dat.: I.: C1b, Gr. 5-6; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 510, Nr. 96; Grieg 1926: 67; Ilkjær 1990: 375, Nr. 533; Shetelig 1900: 53, Anm. 2; Tilvekst Oslo 1875: 91.

46

Ranheim, Nord-Aurdal, C 27718

Gjenstandene ble funnet sammen under pløying. På om lag samme sted er det før funnet en spydspiss og en kniv som nå oppbevares i Valdres-museet.
Funn: Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum); Skjoldbule (I.: 6a; IVb).
Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7-8; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemann & Hahne 1994: 510, Nr. 97; Herteig 1955: 180; Ilkjær 1990: 376, Nr. 552; Tilvekst Oslo 1947: 258f..

47

Ringsaker, Nord-Aurdal, C 4001, 4350-4352, 4666

Funnet i et lite gravkammer under en gravhaug i 1866.
Funn: Lansespiss (?); Spydspiss (I.: 20); Fingerring Au (I.: B 12; B.&H.: 12 a); Glassbeger, forgylt sølvblikk (E 198).
Dat.: I.: B2-C1a, Gr. 2-4; B.&H.: C1a
Litt.: Bemann & Hahne 1990: 511, Nr. 99; Eggers 1951; 94, Nr. 386; Grieg 1926: 62; Hansen 1987: 433; Ilkjær 1990: 377, Nr. 558; Tilvekst Oslo 1867: 36f., Nr. 17; Tilvekst Oslo 1868: 101, Nr. 14; Tilvekst Oslo 1869: 65.

48

Røllang, Nord-Aurdal, C 7713-7725

Funnet ved veibyggingarbeid sommeren 1866.
Funnet på tre forskjellige steder i en stor gravhaug.
Funn: 1.sted: Tveegget sverd (I.: 2b; B.&H.: Røllang); Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Skiaker?); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Skiaker); Skjoldbule (I.: 6ac; B.&H.: IIIb); Skjoldbule fra eldre romertid.

2.sted: Tveegget sverd med stempel (*ACIRONIO*) (B.&H.: Røllang); Lansespiss (yngre jernalder); Spydspiss (B.&H.: Skiaker); Skjoldbulefragment (B.&H.: IIIc); Sporer Fe (I.: Røllang; B.&H.: Leuna Var. A); Saks.

3.sted: Lansespiss (B.&H.: Vennolum); Sporer Fe. (B.&H.: Leuna Var. A).

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum- og Skiaker-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 511, Nr. 101; Grieg 1926: 61, 64, Fig. 44-45; Herteig 1955: 180; Ilkjær 1990: 378, Nr. 581; Tilvekst Oslo 1876: 68f., Tab. 3, 13-16.

49

**Røllang, Nord-Aurdal, SHM 17343:1802,
tidligere Nordiska Museet Stockholm
21.736**

Funnet før 1878 i steinmur i veikant.

Funn: Tveegget sverd; Lansespiss (B.&H.: ikke funnet i 1991); Spydspiss (B.&H.: Svennum); Kniv.

Dat.: B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 511, Nr. 102; Grieg 1926: 190, Anm. 82.

50

Sau, Gran, C 4179-4184

Funnet i 1867. Branngrav under steinhelle i gravhaug. Bronsekjel som gravurne.

Funn: Stangskjoldbule Fe. (I.: 3c; B.&H.: ?); Bronsekjel (E 41, Østlandskjel); Hank Bz til trekar; Verktøy (trådjern?) Fe; Pinsett Bz; Fragmenter Fe; Leirkar.

Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: antagelig Gutteberg-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 511, Nr. 103; Eggers 1951: 94; Grieg 1926: 27, Fig. 24; Hansen 1987: 433; Ilkjær 1990: 379, Nr. 595; Shetelig 1900: 52, Anm. 1; Tilvekst Oslo 1867: 58, Tab. 1, 15.

51

Sjo, Gran, C 23875

Funnet i 1925 i delvis nedpløyd gravhaug.

Funn: Beltebeslag Fe.; Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 3; B.&H.: Lundskin); Kniv.

Dat.: I.: C2, Gr. 8; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 511, Nr. 104; Herteig 1955: 179; Ilkjær 1990: 380, Nr. 606; Tilvekst Oslo 1926: 297.

52

Skari, Gran, C 21616

Funnet i 1908. Ukjente funnomstendigheter.

Funn: Lansespiss (B.&H.: Svennum).

Dat.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 511, Nr. 105; Grieg 1926: 192, Anm. 123; Tilvekst Oslo 1915: 223f..

53

**Skaugerud av Nårum nordre, Søndre Land, C
25674**

Funnet i gravhaug rundt 1910. Innlevert i 1933.

Funn: Lansespiss (B.&H.: Svennum).

Dat.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 512, Nr. 106; Tilvekst Oslo 1933: 130.

54

Snipstad, Østre Toten, C 1246-1251

Funnet i gravhaug i 1845.

Funn: 2 Tveeggede sverd (I.: 2b; B.&H.: Einang); 2 Lansespisser (I.: 26; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 3; B.&H.: Lundskin); Skjoldbule Fe (I.: 8a; B.&H.: IVc); Kniv; Bein fra 2 hester; Skjoldbule (forsvunnet). Trolig en dobbeltgravelse.

Dat.: I.: C2, Gr. 8; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 512, Nr. 110; Grieg 1926: 192, Anm. 129; Herteig 1955: 28f., Abb. 10; Ilkjær 1990: 637, Nr. 648.

55

Snorheim, Vestre Slidre, C 24329

Funnet i gravhaug ved jordarbeid i 1928. Antagelig 2 branngraver.

Funn: Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum); 2 Spydspisser (I.: 3; B.&H.: Lundskin); Skjoldbule (I.: 5ac; B.&H.: IIIc); Skjoldhåndtakbeslag (I.: 5b; B.&H.: II); Kniv; Leirkarskår.

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 5-8; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 512, Nr. 111; Herteig 1955: 180; Ilkjær 1990: 637, Nr. 649; Tilvekst Oslo 1929: 163.

56

Stabu, Østre Toten, C 26288

Funnet ved pløying. Ingen tegn til gravhaug på funnstedet. Innlevert i 1935. Branngrav.

Funn: Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Skjoldbule (I.: 5b; B.&H.: IIIa).

Dat.: I.: C1b, Gr. 5-6; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 512, Nr. 115; Herteig 1955: 26, 179; Ilkjær 1990: 686, Nr. 687; Tilvekst Oslo 1935: 247.

57

Stranden, Østre Slidre, C 26995

Funnet før 1939. Ukjente funnomstendigheter.

Funn: Lansespiss (I.: 14; B.&H.: Skiaker).

Dat.: I.: C1b; B.&H.: Skiaker-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 513, Nr. 118; Ilkjær 1990: 386, Nr. 709; Tilvekst Oslo 1939: 253.

58

Sukkestad, Østre Toten, EG 93 (Even Gihle)

Funnet i en stor haug ved veiarbeid i 1888. Det ble funnet en bronsekjøl (antagelig i et lite

steinkammer) som inneholdt restene fra branngraven og gravgodset.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2); Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Simris?); Skjoldbulefragmenter; Remendebeslag Bz (?); Bronsekjøl (E 44); Fingerring Au (?); Leirkarskår.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 513, Nr. 119; Eggers 1951: 95, Nr. 409; Grieg 1926: 22, 24f., Abb. 22a-b; Hansen 1987: 433; Herteig 1955: 179; Ilkjær 1990: 386, Nr. 719.

59

Sundheim, Nord-Aurdal, C 8669-8670

Sagt å være funnet sammen med en lansespiss. Innlevert i 1878.

Funn: Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Lundskin).

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 513, Nr. 120; Grieg 1926: 191, Anm. 82; Ilkjær 1990: 386, Nr. 720; Tilvekst Oslo 1878: 247, Nr. 65.

60

Sveen, Vang, C 4344-4345

Antagelig funnet under torven nederst i en haug. Innlevert i 1868.

Funn: Lansespiss (I.: 9; B.&H.: ?).

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: antagelig By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 513, Nr. 121; Ilkjær 1990: 387, Nr. 722; Tilvekst Oslo 1868: 100.

61

Søndre Gisleberg, Gran, C 4512

Funnet ved pløying. Innlevert i 1868.

Funn: Skjoldbule (I.: 3c; B.&H.: I).

Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 513, Nr. 123; Grieg 1926: 194, Anm. 144; Ilkjær 1990: 354, Nr. 195; Tilvekst Oslo 1868: 113.

62

Tingelstad gård, Gran, C 6207- 6209

Funnet i gravhaug sammen med funn fra vikingtiden. Funnene fra romertiden skal angivelig ha ligget for seg selv lengst ned i haugen. Innlevert i 1872.

Funn: Lansespiss (?); Skjoldbule Fe (I.: 3c?; B.&H.: I); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5b, Jahn form 9; B.&H.: I). (Ilkjær mener lansespissen (C 6209) er et enkeltfunn, og grupperer den som type 22, dat. B1-C1b, Gr. 1-5. Bemann & Hahne nevner kun en lansespiss).

Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 514, Nr. 125; Grieg 1926: 42; Ilkjær 1990: 388, Nr. 754, 755; Resi 1986, Tab. 40; Tilvekst Oslo 1872: 95f.

63

Vang, Vang, C 36614

Flere graver. Funnet ved dyrkning i 1978 sammen med en rekke forbrente heller.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2); Lansespiss (I.: 15); Lansespiss (?); Spydspiss (I.: 8); Nøkkel.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5

Litt.: Ilkjær 1990: 390, Nr. 777; Tilvekst Oslo internett.

64

Vennolum, Gran, C 22231

Funnet ved jordarbeid i 1918. En bronsekjel ble funnet i en nedgravd grop. I kjelen fant man en branngrav og alt gravgodset, unntatt sverdet som lå ved siden av.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2b; B.&H.: Røllang); Sverdremholder Bz med *vogelkopfprotom*; Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss

(I.: 2; B.&H.: Hval); Skjoldbule Bz (I.: 5b; B.&H.: IIIa); Skjoldhåndtakbeslag Bz (I.: 5b, Jahn form 9; B.&H.: II); Skjoldrandbeslag Bz; Doppsko Bz; Beltespenne Bz; 4 Beltebeslag Bz; Knivdoppsko? Bz; Bronsekjel (E 37-43); Fragmenter Fe tilhørende kjelen; 2 Bjørneklør.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 514, Nr. 128; Eggers 1951: 96, Nr. 425; Grieg 1926: 32f., Fig. 27, 63, 66; Hansen 1987: 433; Ilkjær 1990: 390, Nr. 784; Resi 1986, Tab. 105, Nr. 10; Tilvekst Oslo 1918: 108ff., Nr. 26, Fig. 3-7.

65

Vindingstad, Østre Slidre, C 28432

Funnet rundt 1924 under en stor stein i en gravhaug. Antagelig branngrav. Gave, innlevert i 1951.

Funn: Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Simris).

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 514, Nr. 130; Ilkjær 1990: 391, Nr. 792; Tilvekst Oslo 1951: 287.

66

Vøien, Gran, C 12632

Ukjente funnomstendigheter. Innlevert i 1885.

Funn: Lansespiss (B.&H.: Dörby/ Nydam, Var. Nydam).

Dat.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 514, Nr. 131; Grieg 1926: 191, Anm. 82; Tilvekst Oslo 1885: 124.

67

Østre Smedby, Østre Toten, C 23347

Funnet i gravhaug i 1924. Bålmørjen ble funnet på en helle, og man fant en ubrent del av et kranium. Sverdet lå ved beinene, de andre funnene lenger opp i haugen.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2; B.&H.: Røllang); Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Lansespiss (I.: 15, B.&H.: ?); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: ?); 2 Skjoldbuler Fe (I.: 5bc; B.&H.: IIIa og IIIb); Skjoldhåndtakbeslag (I.: 0; B.&H.: II); Beslag Bz.
Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 514, Nr 133; Grieg 1926: 63, 65, Fig. 46; Herteig 1955: 27, Ilkjær 1990: 382, Nr. 642; Tilvekst Oslo 1924; 156f..

68

Øvre Hov, Gran, C 4419-4421

Funnet i et lite steinkammer i en gravhaug rundt 1858. Bronsekjel som gravurne.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2b; B.&H.: Røllang); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Simris); Bronsekjel (E 41, Østlandskjel); En lansespiss og en beinkam ble ikke innlevert.

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 5-7; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 515, Nr. 134; Grieg 1926: 27, 29; Hansen 1987: 433; Herteig 1955: 179; Ilkjær 1990: 360, Nr. 288; Tilvekst Oslo 1868: 106.

69

Øvre Nes, Gran, C 911-913

Trolig funnet i en stor haug i 1839 eller tidligere.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2; B.&H.: Røllang); Lansespiss (I.: 16; blandingsform Skiaker/Vennolum); Skjoldbulespiss Fe (I.: 6c; B.&H.: IIIc).

Dat.: I.: C1b, Gr. 6; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 515, Nr. 135; Grieg 1926: 186, Anm. 10: 189, Anm. 58; Ilkjær 1990: 374, Nr. 505.

70

Øvre Skiaker, Nordre Land, C 12110-12114

Funnet i gravhaug sammen med noe kull, aske og to små beinfragmenter. Innlevert i 1885.

Funn: Lansespiss (I.: 14; B.&H.: Skiaker); Spydspiss (I.: 5; Skiaker); Skjoldbule Fe (I.: 6a; Iva); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5b, Jahn form 9; B.&H.: II); Kniv.

Dat.: I.: C1b, Gr. 6; B.&H.: Skiaker-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 515, Nr. 136; Grieg 1926: 68; Herteig 1955: 180; Ilkjær 1990: 380, Nr. 612; Tilvekst Oslo 1885: 95f..

71

Øvre Stabu, Østre Toten, C 17765-17795, 18649, 20883

Oppdaget i gravhaug noen år før 1894. Gravgodset skal komme fra 4 forskjellige graver: Grav 1 ble funnet i utkanten av haugen, og dekt med en stor stein. Inneholdt bålmørje og bronsefibel. Grav 2 ble også funnet i utkanten av gravhaugen, og inneholdt 4 smeltede bronseklumper. Av de skal en tilhøre hodet til en fibel. Grav 3 og 4 var to ansamlinger med gjenstander som lå ganske tett ved hverandre. De var blandet med bålmørje, og var tildekt med en og samme helle.

Funn: Bemmann & Hahne 1994:

Grav 3: Viktoriasverd; Tveegget sverd; Skjoldbule Fe (I).

Grav 4: Tveegget sverd (Røllang); Lansespiss med runeinnskrift (Vennolum); 2 Spydspisser (Gamme); Spydspiss (Hunn); Skjoldbule Fe (IIIb); Skjoldhåndtakbeslag (II); Doppsko Bz; Knapp Bz; Beltering Bz; Kniv; senere innlevert spydspiss (Hval).

Senere ble det også innlevert noen gjenstander som man ikke vet hvor ble hentet fra:

Skjoldhåndtakbeslag (II); Spydspissfragment (Hunn); Fal; 4 Fragmenter Fe; Leirkarskår; Nøkkel fra yngre tid.

Ilkjær 1990:

Spesifiserer ikke hvilke gjenstander han snakker om, men klassifiserer de slik:

Tveegget sverd (2); Lansespiss (15); Spydspiss (22); Skjoldbule (5ac); Skjoldhåndtakbeslag (5b).

Dat.: I.: C1a-C1b, Gr. 4-5; B.&H.: Våpen

tilhørende Gutteberg- og Vennolum-gruppene

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 515, Nr. 137;

Eggers 1951: 94, Nr. 385; Grieg 1926: 53, 56;

Herteig 1955: 18ff. Fig. 6-9; Ilkjær 1990: 686, Nr.

688; Shetelig 1900: 55, 1914: 5ff., Fig. 1-14;

Tilvekst Oslo 1894: 124ff., Fig. 6-8, 1897: 50f., Nr.

17, 1909: 76, Nr. 66.

Buskerud

72

Bråten, Haug 24, Grav 1, Ringerike, C 5179-5180

Utgravd av O. Rygh i 1870. I midten av haugen ble det funnet gravgaver og bålmørje i et kullag.

Funn: Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum);

Skjoldbule Fe (I.: 6a; B.&H.: IVb);

Skjoldhåndtakbeslag (I.: 5c; B.&H.: IIIa);

Skjoldandbeslag Fe.

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 516, Nr. 142;

Ilkjær 1990: 346, Nr.70; Shetelig 1900: 56.

73

By, Hole, C 808-817

Funnet i 1835 under en stor helle i en gravhaug.

Antagelig en dobbeltbegravelse av to menn.

Funn: 2 Tveeggede langsverd, en med stempel (I.:

2b; B.&H.: Einang); 2 Lansespisser (I.: 26; B.&H.:

Svennum); Lansespiss av yngre dato; 2 Spydspisser

(I.: 3; B.&H.: Lundskin); Skjoldbule Fe (I.: 8ad;

B.&H.: IVc; Bronsekjel (E 41, Østlandskjel); Kniv.

Dat.: I.: C2, Gr. 8; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 516, Nr. 144;

Eggers 1951: 92, Nr. 326; Grieg 1926: 34, 73, 76,

Fig. 55; Hansen 1987: 434; Herteig 1955: 182;

Ilkjær 1990 s.346 Nr.74.

74

Efteløt prestegården, Kongsberg, C 779-785

Funnet i gravhaug i 1837 eller tidligere.

Funn: Tveegget sverd; Lansespiss (I.: 26;

B.&H.: ?); Spydspiss (I.: 3; B.&H.: Lundskin);

Fingerring Au (39c); Øreskje; Trekar med

bronsebeslag; Leirkar (fylt med aske).

Dat.: I.: C2, Gr. 8; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 516, Nr. 146; Grieg

1926: 69, 71, Fig. 50; Herteig 1955: 182; Ilkjær

1990: 376, Nr. 545.

75

Fiskum, Øvre Eiker, C 10629

Funnet i gravhaug ved husbygging. I et murt gravkammer fant man utenom spydspissen en stor kopperkjel fylt med brent bein, glassperler og to jernvåpen. Kopperkjelen brakk, de andre gjenstandene er forsvunnet. Gave, innlevert i 1881, men ble funnet mange år tidligere.

Funn: Spydspiss (B.&H.: Svennum).

Dat.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 516, 147; Grieg

1926: 191, Anm. 82.

76

Flannum, Modum, C 25808

Innlevert i 1934. Funnet ved gården flere år tidligere.

Funn: Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum);

Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Simris); Spydspiss

(B.&H.: ?).

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 5-7; B.&H.: Vennolum-

gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 517, Nr. 148;
Herteig 1955: 182; Ilkjær 1990: 353, Nr. 169;
Tilvekst Oslo 1934: 165f..

77

Hurum, Hole, C 22366

Funnet ved pløying av gravhaug i 1919. Hellekiste.
Etterundersøkelser ved S. Grieg.

Funn: Tveegget langsverd (I.: 2b; B.&H.: Einang);
Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Dörby/Nydam Var.
Dörby); Spydspiss (I.: 3; B.&H.: Lundskin); Kniv;
Pinsett Bz; Leirkarskår; rester av ubrente
menneskebein; kullbiter.

Dat.: I.: C2, Gr. 8; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 517, Nr. 150; Grieg
1926: 192, Anm. 129; Herteig 1955: 182; Ilkjær
1990: 361, Nr. 299; Tilvekst Oslo 1919: 159f., Nr.
44.

78

Lundteigen, Øvre Eiker, C 32115

Lanse- og spydspissene ble funnet i 1904 ved
anlegging av vannledninger. Resten av
gjenstandene ble funnet i 1926 ved reparasjon av
vannledningene. Det var ikke spor av gravhaug på
stedet. (Finnerens opplysning.) Innkommet ved
Arne-Emil Christensen i 1967.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2); Lansespiss (I.: 26;
B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 6; B.&H.:
Lundskin); Skjoldbule Fe (?); Beltespenne Bz;
Ravperle; Fragmenter Ag; Fragmenter Bz;
Tekstilrester.

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 517, Nr. 153;
Ilkjær 1990: 371, Nr. 458; Tilvekst Oslo 1968:
277f..

Vestfold

79

**Nordre Fevang, Haug 14, Sandefjord, C 6924-
6933, 7042**

Branngrav funnet under et lag med stein i en
gravhaug. Utgravd av N. Nicolaysen i 1874.

Funn: Tveegget kortsverd (I.: 2a); Lansespiss (I.:
25; B.&H.: Gamme); Spydspiss (I.: 2; B.&H.:
Hval); Skjoldbule Fe (I.: 5b; B.&H.: IIIa);
Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5b, Jahn Form 9;
B.&H.: II); Doppsko Bz; Beltebeslag Bz;
Remendebeslag Bz (I.: O 9); Fragmenter Bz; Fibel
(I.: A V 128); Leirkarskår.

Dat.: I.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 519, Nr. 162; Grieg
1926: 66; Herteig 1955: 183; Ilkjær 1990: 352, Nr.
162; Shetelig 1900: 53f..

80

Vestad, Larvik, C 20790 e-h, 22849

Funnet under en helle i en gravhaug. Innlevert i
1903.

Funn: Tveegget sverd; Lansespissfragment;
Skjoldbule Bz (B.&H.: II); Skjoldbulebeslag av
forgylt sølv; Fingerring Au (B.&H.: 12a);
Ringfragment Bz; Krumkniv; rett Kniv.

Dat.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 520, Nr. 168;
Tilvekst Oslo 1908: 61, Nr. 134, 1922: 52.

81

Ås, Haug 3, Grav g, Sande, C 21697 I-r

Gravhaug med flere begravelser. Undersøkt av G.
Mørck i 1910. Branngrav.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2b); Lansespissfragment
(I.: 15; B.&H.: Vennolum?); Skjoldbule (I.: 5a;
B.&H.: IIIa); Fragmenter Fe; Bålmørje.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: yngre romertid

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 520, Nr. 170; Grieg
1926: 190; Herteig 1955: 183; Ilkjær 1990: 394, Nr.
847; Tilvekst Oslo 1915: 246ff..

Telemark

82

Bakås av Mid-Forberget, Bø, C 33453

Funnet i 1973 ved graving 70 cm ned i ren sand.

Ettergravingene frembrakte ingen flere funn.

Funn: Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum).

Dat.: I.: C1b, Gr. 5-6; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 520, Nr. 171;

Ilkjær 1990: 343, Nr.19; Tilvekst Oslo 1972: 5.

83

Hvannes, Sauherad, C 11022-11024, 17300-17305

Gravhaug utgravd i 1893. En bronsekjel med branngrav ble funnet i et lite steinkammer. I 1882 var det blitt funnet to leirkar, saks og krumkniv i samme gravhaug.

Funn: 2 Lansespisser (I.: 25; B.&H.: Gamme); Stangskjoldbule Fe (I.: 3b); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5, Jahn form 9; B.&H.: I (?)); Remendebeslag, fragmenter; Bronsekjel (E 41, Østlandskjel).

Dat.: I.: C1a, Gr. 5; B.&H.: Gutteberg-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 520, Nr. 174;

Eggers 1951: 93; Grieg 1926: 34; Hansen 1987: 435; Herteig 1955: 183; Ilkjær 1990: 362, Nr. 318; Shetelig 1900: 52; Tilvekst Oslo 1882: 162, Nr. 104, 1893: 91f..

84

Nordre Folkestad, Bø, C 6397-6399

Funnet i steinkammer (?) under gravhaug. Spor etter trekull og aske ble funnet i skjoldbulen.

Antagelig branngrav. Innlevert i 1873.

Funn: Lansespiss (I.: 15?; B.&H.: Vennolum?); Spydspiss (I.: 22; B.&H.: Hunn); Skjoldbule Fe (I.: 3c?; B.&H.: ?).

Dat.: I.: C1a-C1b, Gr. 4-5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 521, Nr. 180; Grieg 1926: 189, Anm. 51; Ilkjær 1990: 352, Nr. 160;

Tilvekst Oslo 1873: 70.

85

Søndre Hem, Sauherad, C 13447

Ukjente funnomstendigheter. Innlevert i 1887.

Funn: Spydspiss (I.: 3; B.&H.: Lundskin).

Dat.: I.: C2, Gr. 8-9; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 522, Nr. 183;

Ilkjær 1990: 359, Nr. 269; Tilvekst Oslo 1887: 60.

86

Tveten, Porsgrunn, C 27626

Funnet under overflaten ved foten av Gravhaug 1. Innlevert i 1946.

Funn: Lansespiss (I.: 6; B.&H.: ?); Stangskjoldbule Fe (I.: 3c?; B.&H.: I); Skjoldhåndtakbeslag (I.: 5, Jahn form 9; B.&H.: lik type II); 7 Slaggbiter.

Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 522, Nr. 187;

Ilkjær 1990: 390, Nr. 771; Tilvekst Oslo 1946: 237.

Aust-Agder

87

Bringsvær, Haug 2, Grimstad, C 7312-7331, 9786

Utgravd av Nicolaysen i 1875. Gravgoods fra flere graver i samme gravhaug.

Funn: Tveegget sverd med Doppsko Bz (I.: 2);

Tveegget sverd (I.: 2); Lansespiss (I.: 26; B.&H.:

Svennum); Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Var. Nydam (?)); Spydspiss (I.: 3; B.&H.: Lundskin);

Spydspiss, fullstendig opprustet og fragmentert;

Skjoldbule (I.: 8a; B.&H.: Ivc); Fingerring Au

(39c); 9 Leirkar; Trebiter; rester av bjørkenever.

Dat.: I.: C1b- C2, Gr. 7-8; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemann & Hahne 1994: 522, Nr. 189; Grieg
1926: 73; Herteig 1955: 184; Ilkjær 1990: 345, Nr.
59.

Vest-Agder

88

Lunde, Haug 4, Vanse, B 2902-2905

Funnet i hellekiste i gravhaug i 1872. Ikke
sakkyndig undersøkt. Gave, innlevert i 1872.

Funn: Lansespiss (?); Skjoldbule (?); Øks;
Bronsekjel (E 37- 43, Østlandskjel); 2 Klinknagler;
2 Leirkar.

Dat.: I.: C

Litt.: Hansen 1987: 436; Ilkjær 1990: 371, Nr. 452;
Tilvekst Bergen internett.

89

Østre Hauge, Farsund, C 24619

Det ble funnet et leirkar og en bronsekjel i en mulig
naturlig haug. De var 2-3 meter fra hverandre og
omgitt av vanlig stein. Begge var dekt med hver sin
helle. I leirkaret: brente bein, kam. I bronsekjelen:
Bronsegenstander. Funnet i 1930 eller tidligere.

Funn: Sverdremholder Bz, med *Vogelkopfprotom*;
Skjoldhåndtakbeslag, fragment Bz (I.: 5, Jahn form
9); 5 skjoldbuleformede Beslag Bz; 3 forskjellige
Beslag Bz; Bronsekjel (E 40, Østlandskjel); 14
Leirkarskår; 4 skår fra et annet leirkar; Beinkam.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5-6; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 525, Nr. 203;
Eggers 1951: 94, Nr. 382; Hansen 1987: 436;
Herteig 1955: 185; Ilkjær 1990: 358, Nr. 260; Resi
1986, Tab. 105; Tilvekst Oslo 1930: 240ff., Nr.
113, Fig. 6.

Rogaland

90

Avaldsnes, Avaldsnes, B 314, 605-617, C 718, T 25

Ubrent grav i eikekiste under gravhaug. Ikke
sakkyndig undersøkt i 1834/35 og 1840/41.

Funn: Tveegget sverd med soppformet sølvknapp
(I.: 2); Sverdskjede belagt med sølvpressblikk;
Doppsko belagt med sølvpressblikk;
Gullpressblikkskive trolig tilhørende doppskoen;
Skjoldbule Ag (I.: 3; B.&H.: ?); Halsring Au;
Fingerring Au (18); Speil Bz, forsølvvet; 32
Spillebrikker av glass (14 svart, 14 blå); Vektstang
Bz; Hemmoorkar (E 59); Sil Bz (E 161); Kar Bz
med løvedekor (E 86); Sølvbeger (E 176);
Drikkehornbeslag Ag; 2 små stykker sølvblikk;
Tråd av dyrehår; Nål Ag (mistet); Lanse- eller
spydspiss (mistet); Bastrep; Bjøkebast, Eiketre og
Kistenagler (alt mistet).

Dat.: I.: C1-C2; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 526, Nr. 208;
Eggers 1951: 91, Nr. 316; Hansen 1987: 438; Ilkjær
1990: 342, Nr.16; Shetelig 1912: 53ff.; Tilvekst
Bergen internett.

91

Bjelland, Hjelmeland, S 393

Funnet i stort gravkammer. Gave, innlevert i 1879.

Funn: Lansespiss (B.&H.: Svennum).

Dat.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 526, Nr. 209;
Tilvekst Stavanger 1879: 250, Nr. 4.

92

Erga, Klepp, S 1911

Funnet i gravhaug, men gravkammeret var
sannsynligvis ødelagt av tidligere graving. Innlevert
i 1896.

Funn: Lansespiss (B.&H.: Svennum); Spydspissfal; Fingerring Au (17b, Var. III); forgylt sølvpressblikkbeslag; Beslag fra Doppsko av forgylt sølvpressblikk; Grep; 3 Trebiter; Dyrebein, sannsynligvis fra hest.

Dat.: B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 527, Nr. 210;

Tilvekst Stavanger 1896: 108ff., Nr. 6, Fig. 7.

93

Hå prestegård, Hå, S 4152

Funnet under en liten haug. En bronsekjøl med gravgods og brente bein, omgitt av bjørkenever, ble funnet nederst i haugen i en grop dekt av en helle.

Undersøkt av E. de Lange i 1920.

Funn: Tveegget sverd med soppformet

bronseknapp; 2 Lansespisser; Skjoldbule (I.: ?;

B.&H.: IIIa); Bronsekjøl (E 41, Østlandskjøl);

Knapper Bz; Fragment Fe; Fragmenter fra kjølens randbeslag; Tekstil- og Bjørkerester; Brente bein.

Dat.: I.: C1; B.&H.: antagelig Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 527, Nr. 216;

Eggers 1951: 92, Nr. 347; Hansen 1987: 438; Ilkjær

1990: 362, Nr. 323; Tilvekst Stavanger 1920: 18f.,

Nr. 41.

94

Nedre Øksnevad, Klepp, S 6009

Funnet i gravhaug som var gravd i tidligere. Over sverdet og lansespissen var et 2 cm tykt brannlag.

Innlevert i 1933.

Funn: Tveegget sverd; Lansespiss (B.&H.:

Svennum); 10 Nagler; 3 Leirkar; 170 Flintavslag.

Dat.: B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 529, Nr. 228;

Tilvekst Stavanger 1933: 16, Nr. 49.

Hordaland

95

Berge, Kvinnherad, B 1213-1214

Omrotet funn.

Funn: Lansespiss (I.: romertid); Spydspiss (I.: 6).

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7

Litt.: Ilkjær 1990: 343, Nr. 28.

96

Gjerdessjøen, Etne, B 6207

Funnet under flat mark ved graving for en hustomt.

Sverdet lå i rustred aursand, men ble først oppdaget da det var blitt hakket i stykker. Uten flere funn.

Funn: Tveegget sverd, fragment, med munnblikk

Bz med forgylt sølvpressblikk.

Dat.: B.&H.: yngre romertid

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 533, Nr. 252;

Shetelig 1912: 60f., Fig. 139; Tilvekst Bergen

1908: 15f., Fig. 4.

97

Odda, Odda, B 6760

Funnet sammen i steinsetting 1 meter under flat mark. Funnet ved byggearbeid. Innlevert i 1914.

Funn: Lansespiss (I.: 15?; B.&H.: Dörby/ Nydam, Var. Nydam med ?); Spydspiss (I.: 8?; B.&H.: Svennum).

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 537, Nr. 282;

Ilkjær 1990: 375, Nr. 521; Tilvekst Bergen

1914/15: 231f., Nr. 29.

98

Røldal, Odda, B 792-795

Funnet i gravhaug. Innlevert før 1875.

Funn: Lansespiss (I.: 16; B.&H.: Vennolum?);

Spydspiss (ikke funnet); Saks; Kniv.

Dat.: I.: C1b, Gr. 6; B.&H.: Vennolum-gruppe?

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 538, Nr. 285;

Ilkjær 1990: 378, Nr. 580.

Sogn og Fjordane

99

Bjerga, Fjaler, B 10020

Funnet i den allerede oppgravde massen ved veiarbeid. Innlevert i 1949.

Funn: Lansespiss (I.: 17; B.&H.: ligner på Vennolum).

Dat.: I.: C1b, Gr. 5-6; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 539, Nr. 297;

Ilkjær 1990: 343, Nr. 34; Tilvekst Bergen 1949: 16f..

100

Mindresunde, Stryn, B 11150

Funnet ved bygging av vei. Innlevert i 1958.

Funn: Lansespiss (I.: 26?; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 3; B.&H.: Lundskin).

Dat.: I.: C2, Gr. 8-9

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 543, Nr. 322;

Ilkjær 1990: 372, Nr. 480; Tilvekst Bergen 1958: 6.

101

Måri (Muri), Stryn, B 4948

Funnet sammen. Innlevert i 1893.

Funn: Lansespiss (I.: 29?; B.&H.: Dörby?);

Spydspiss (I.: 3?; B.&H.: Svennum?).

Dat.: I.: C2, Gr. 8-9; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 544, Nr. 326; Grieg

1926: 192, Anm. 129; Ilkjær 1990: 373, Nr. 499;

Shetelig 1912: 53, Anm. 1; Tilvekst Bergen 1893:

140, Nr. 13.

102

Prestegården, Aurland, B 9369

Funnet ved nyryddningsarbeid. Branngrav under stor helle i gravhaug. Ved etterundersøkelser ved J. Bøe i 1943 fant man fibelen og mer bålmørje.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2b); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Simris lignende); Stangskjoldbule Bz (I.: 3d; B.&H.: II); Beslag; Fibel Bz; 5 Pilepisser; Brente bein.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 544, Nr. 331;

Ilkjær 1990: 376, Nr. 545; Tilvekst Bergen 1943: 15f., Fig. 4.

103

Rutli, Sogndal, B 8452, 8590

Funnet ved arbeid i grustak i 1933. Funnene ble gjort i nedraste jordmasser. Det skal ha vært en gravhaug øverst som allerede hadde vært forstyrret i tidligere tider. Ett år senere ble det funnet noen skjoldbuledeler ved veiarbeid på samme sted.

Funn: Tveegget sverd, fragmenter; 2 fragmenterte Lansespisser (I.: 8; B.&H.: Svennum?); Fal; Skjoldbule, fragment Bz med sølvrand (B.&H.: antagelig type II); 2 Skjoldrandbeslag Bz; Armring Au/ Ag; Sølvplate.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: By-gruppe?

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 545, Nr. 333;

Ilkjær 1990: 377, Nr. 571; Tilvekst Bergen 1933: 5, 1934: 29.

104

Sjötun, Vik, B 4431

Funnet ved fjerning av en gravhaug. Gravgodset lå under skjoldbullen sammen med bålmørje. Innlevert i 1886.

Funn: Lansespiss (I.: 17; B.&H.: Vennolum?);

Spydspiss (I.: 8; B.&H.: kanskje Simris?);

Skjoldbule Fe (I.: 5a; B.&H.: IIIa);

Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5b, Jahn form 9;

B.&H.: II).

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 545, Nr. 336;

Ilkjær 1990: 380, Nr. 607; Shetelig 1912: 34, Anm.

2; Tilvekst Bergen 1886: 72.

105

Tryti, Vik, B 1223-1228, 1320-1334

Funnet i 1832. 2 branngraver i en liten steinkiste under en gravhaug.

Østlig grav: Tveegget sverd (I.: 2); Doppsko Bz; Lancespiss (I.:15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Simris); Beltebeslag, bruddstykker; Saks; Hornkam (I.: 2); Ildslagningsstein; Leirkarskår.

Sørlig grav: Lancespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Doppsko Bz; Skjoldbule Fe (I.: 6c; B.&H.: IIIc); Skjoldrandbeslag Bz; Bronsekjel, bruddstykker, med bålmørje (E 40); Spenne Bz; Nagle Bz; 2 Kniver; Ildstål.

Dat.: I.: C1a-C1b, Gr. 4-5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 546, Nr. 345; Eggers 1951: 95, Nr. 415; Grieg 1926: 35; Hansen 1987: 440; Ilkjær 1990: 389, Nr. 764; Shetelig 1900: 52f., Anm. 4, 1912: 32, Anm. 2.

106

Vetle Guhaug, Vik, B 1474-1478, 1490-1494

Funnet i grav i 1840. Ukjente funnomstendigheter.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2b); Lancespiss (I.: 14?; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 5?; B.&H.: ikke funnet); Skjoldbule, fragmenter Fe (I.: 6ac; B.&H.: IIIc); Skjoldrandbeslag Fe; noen små Nagler og Beinstumper; Saks; Krumkniv.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 547, Nr. 349; Ilkjær 1990: 391, Nr. 787; Shetelig 1912: 34, Anm. 2.

107

Øvre Voll, Lærdal, B 10233

Funnet under noen små heller under flat mark. Et tveegget sverd ble også funnet, men ikke innlevert. Innlevert i 1950.

Funn: Lancespiss (I.: 29; B.&H.: Dörby/Nydam Var. Nydam); Spydspiss (I.: 14; B.&H.: Lundskin).

Dat.: I.: C2, Gr. 9; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 548, Nr. 355;

Ilkjær 1990: 393, Nr. 827; Tilvekst Bergen 1950:

36.

Møre og Romsdal

108

Blindheim, Grav 2, Giske, B 8628 II

Ubrent grav i en av flere steinkister i en stor gravhaug. Utgravd av E. Nissen Meyer i 1934.

Funn: I.: Lancespiss (I.:27; B.&H.: Vøien);

Spydspiss (I.: 15; B.&H.: Gøe/Fjellberg Var. Gøe);

Skjoldbule Fe (I.:6b; B.&H.: Va);

Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5c; B.&H.: IIIb); Kniv;

Krumkniv; Pinsett Bz; Nål Bz; Beltespenne Fe;

Pinsett Bz; Ildslagningsstein; Leirkar; Trekar; Tre-,

Ull- og Bjørkebarkrester; Mennesketenner.

Dat.: I.: C2, Gr.9; B.&H.: Vøien-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 548, Nr. 359;

Ilkjær 1990: 344, Nr.43; Tilvekst Bergen 1934:

50ff..

109

Grødal, Sunndal, C 2507-2510

Funnet i gravhaug i 1859, eller tidligere.

Skjoldbule lå sammen med bålmørjen på bunnen av kjelen. Noen beinstykker var rustet fast til skjoldbule. Det ble også funnet et kjevebein med tenner som nå er bortkommet. Leirkaret stod oppå skjoldbule, også denne inne i kjelen.

Funn: Lancespiss (I.: ?; B.&H.: Svennum?);

Skjoldbule (I.: ?; B.&H.: IVa/b); Bronsekjel (E 40,

Østlandskjel); Leirkar.

Dat.: I.: C2; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 548, Nr. 360;

Eggers 1951: 92, Nr. 345; Grieg 1926: 40, 191,

Anm. 96; Hansen 1987: 441; Ilkjær 1990: 355, Nr. 209; Shetelig 1900: 53.

110

Kongshaugen, Jangarden, Giske, B 10790 III

Ubrent grav. Sakene I-III er funnet i "Kongshaugen", utgravd 1824-27 av losoldermann Rønneberg på tiltak av biskop Jakob Neumann. Funnopplysninger av Neumann i Urda I s. 27ff, de er nærmere drøftet av Bøe: Fra ledens fortid, Viking 1942, s. 180 ff. og Fett: Førhistoriske minne på Sunnmøre, Borgund prestegjeld, s. 46 f. Ved nykatalogiseringen kan nå bare tilføyes at der ikke er noen vesentlig tidsforskjell mellom II og III, men siden spydspissene ikke viser noen spor av brann, må en med Fett l.c. anta at de skriver seg fra en annen grav enn bronsekjelene. Jernstykkene og jernboltene å-bb) har ligget ved funnet, og er først nevnt i BM topografiske katalog. De viser ikke spor av brann, rusten har noe nær samme karakter som spydspissene, og de er av den grunn her stillet sammen med dem.

Funn: Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum); 3 bruddstykker av noen store jernbolter; liten bøyd jerntein.
Dat.: I.: C1b-C2; Gr. 7; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemann & Hahne 1994: 549, Nr. 363; Ilkjær 1990: 365, Nr. 363; Tilvekst Bergen 1953: 61ff.

111

Mjølva, Rauma, T 2826-2829

Ukjente funnomstendigheter. Innlevert sammen med bålmørje.

Funn: Lansespiss (I.: 26; B.&H.: By-gruppe); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum); Ildslagningsstein; Leirkar.
Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 549, Nr. 365; Ilkjær 1990: 372, Nr. 481; Tilvekst Trondheim 1882: 130, Nr. 51.

Sør-Trøndelag

112

Aunets, Trondheim, T 13049

Funnet på gårdsområde ved anleggning av en vei i 1924.

Funn: Tveegget sverd; Lansespiss (Skiaker el. Svennum); Spydspiss (Svennum).

Dat.: B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 550, Nr. 373; Tilvekst Trondheim 1925: 11, Nr. 24.

113

Bjørkli av Bostad, Malvik, T 21243

Det ble funnet et sverd ved gravingsarbeid i 1988. Deretter fulgte en utgravning ved A. Stalsberg og B.E. Thingstad. Funnene lå under flat mark i en hellekiste på 320 x 180 cm. Antagelig en skjelettgrav.

Funn: Tveegget sverd i treskjede (I.: 2b); Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Skiaker); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Skiaker); Skjoldbule Fe (I.: 8ad; B.&H.: IVa); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5; B.&H.: IIIa); Skjoldrandbeslag Fe; blå Maling; Beslag Ag; Hektespenner.

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: Skiaker-gruppe

Litt.: Bemann & Hahne 1994: 550, Nr. 374; Ilkjær 1990: 372, Nr. 472.

114

Gravråk, Melhus, T 795- 798

Funnet i gravhaug sommeren 1871.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2); Lansespiss (I.: 25); Stangskjoldbule Fe (I.: 3c; B.&H.: I);

Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5a, Jahn form 9; B.&H.: I); Doppsko Fe.
Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 551, Nr. 376; Ilkjær 1990: 355, Nr. 201.

115

Herrem, Rennebu, T 1774-1776

Funnet sammen med kull i en stor steinrøys i 1875.
Funn: Tveegget langsverd (I.: 2b); Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum); Spydspiss (I.: 2; B.&H.: antagelig Simris).
Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 551, Nr. 377; Ilkjær 1990: 359, Nr. 271; Tilvekst Trondheim 1876: 92, Nr. 62.

116

Hårberg, Ørland, T 3775-3776

Funnet ved grøftegraving. Innlevert i 1888.
Funn: Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum).
Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 551, Nr. 378; Grieg 1926: 193, Anm. 142; Ilkjær 1990: 363, Nr. 325; Tilvekst Trondheim 1888: 166.

117

Refshus, Rennebu, T 2832

Funnet i gravhaug, nærmere funnomstendigheter er ukjent. Gave, innlevert i 1882.
Funn: Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum).
Dat.: I.: C1b-C2; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 551, Nr. 381; Ilkjær 1990: 376f., Nr. 553; Tilvekst Trondheim 1882: 130.

118

Rømme øvre, Orkdal, T 15109, 15339

Ubrent grav i hellekiste under flat mark.
Størsteparten ødelagt av moderne forstyrrelser.
Ettergravinger ved konservator i 1935.
Funn: Tveegget sverd med forgylt sølvpressblikk (I.: 2); Doppsko Bz med bronsepressblikk; Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: Svennum); Skjoldrandbeslag Fe; Spiralfingerring Au (B30); Beslag Bz med forgylt sølvpressblikk; Saks, bruddstykker; Kniv, bruddstykker; Nagle; Leirkar.
Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 551, Nr. 382; Ilkjær 1990: 378, Nr. 582; Tilvekst Trondheim 1935: 24ff., Nr. 90, Fig. 4, 1936: 47f., Nr. 162.

119

Stavne, Rennebu, T 98

Funnet sammen med en spydspiss i gravhaug i 1871. Spydspissen har siden da vært borte.
Funn: Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum).
Dat.: I.: C1b, Gr. 5
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 552, Nr. 384; Ilkjær 1990: 385, Nr. 692.

120

Tjønnan, Rennebu, T 244-246

Funnet i gravhaug rundt 1858. Antagelig en gravhaug fra romertiden med etterbegravelse med fibel fra vikingtiden.
Funn: Lansespiss (Vennolum); Spydspiss (Simris).
Dat.: B.&H.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 552, Nr. 387.

Nord-Trøndelag

121

Alstadhaug av Sæter, Alstadhaug, T 12745

Antagelig en oppløyd flatmarksgrav.

Funn: Lansespiss (I.: ?); Bronsekjel (E110); Nagle Fe.

Dat.: I.: C

Litt.: Eggers 1951: 94, Nr. 390; Hansen 1987: 442; Ilkjær 1990: 342, Nr.8.

122

Dalem øvre, Grav 1, Steinkjer, T 799-804, 814-815

Ubrent grav i hellekiste. Denne var primærgraven i en gravhaug med tre andre begravelser. Utgravd av K. Rygh i 1871.

Funn: Tveegget langsverd med soppformet knapp Bz (I.: 2b); Sverdremholder Bz; Doppsko Bz; Lansespiss (I.: 26?; B.&H.: ikke funnet); Spydspiss (I.: ?; B.&H.: ikke funnet); Skjoldbule Fe med bronsekant (I.: 8ad; B.&H.: IVa); Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5; B.&H.: ikke funnet); Spiralfingerring Au (B.&H.: 30 Var. ?); Skjelettrestre.

Dat.: I.: C1b, Gr. 7-8; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 552, Nr. 389; Ilkjær 1990: 349, Nr. 117; Marstrander 1983: 192f., Tab. 20.

123

Dyva, Stjørdal, T 640-643, 673-677

Beltebeslagene og lansespissene skal ha blitt funnet i samme gravhaug, men finneren var ikke sikker angående lansespissen T 674.

Funn: Sverdremholder Bz; Fragmenter av Lansespiss (B.&H.: ?; I.: 15); Fragmenter av Lansespiss (B.&H.: ?) eller Spydspiss (I.: 8?); Beltespenne med beslag Bz; Beltebeslag Bz; Remendebeslag Bz.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5-6; B.&H.: yngre romertid (C1)

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 553, Nr. 390; Ilkjær 1990: 350, Nr. 135.

124

Hammer, Stjørdal, T 7088-7093

Funnet under naturlig forhøyning. Funnet i en 250 x 160 cm stor grop med hellelagt bunn. Sverdet ble funnet ved grusutvinning, deretter ble stedet undersøkt av V. Ronander i 1903.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2); Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum?); Spydspiss (I.: 6; B.&H.: *Svennum?); Balteuslås Bz; Doppsko Fe; Leirkar.

Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 553, Nr. 393; Grieg 1926: 73, 76; Ilkjær 1990: 358, Nr. 247; Tilvekst Trondheim 1903: 10f., Nr. 40, Fig. 2 a-b.

125

Husan, Verdal, T 6100-6102

Fra grav under en lang nedpløyd og nedbygd steinrøys. Leirkaret stod trolig i et lite gravkammer. Gave, innlevert i 1900.

Funn: Lansespiss (I.: 15; B.&H.: Vennolum?); Stangskjoldbule Fe, fragmenter (I.: 3c?; B.&H.: ?); Leirkar.

Dat.: I.: C1b, Gr. 4-5; B.&H.: Vennolum-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 554, Nr. 395; Ilkjær 1990: 361, Nr. 300; Marstrander 1983: 185, Tab. 8.3, 17; Tilvekst Trondheim 1900: 271f..

126

Kleiv, Snåsa, T 5149-5150

Funnet ved grusutvinning, uten tegn til gravsted. Innlevert i 1897.

Funn: Lansespiss (I.: 26?; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 3?; B.&H.: Lundskin).

Dat.: I.: C2, Gr. 8-9; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 554, Nr. 396; Grieg 1926: 53; Ilkjær 1990: 364, Nr. 355; Tilvekst Trondheim 1897: 90, Nr. 49.

127

Kvello, Verdal, T 19006

Ubrent grav i hellekiste i gravhaug. Primærgrav i *Stallhaugen*. Utgravd av O. Farbrege i 1969.
Funn: Lansespiss (I.: 29; B.&H.: Svennum);
Spydspiss (I.: 14; B.&H.: Lundskin);
Skjoldhåndtakbeslag Fe (I.: 5c, Jahn form 9;
B.&H.: IIIc); Fingerring Au (B.&H.: 5); 4
bruddstykker Fe; Ildslagningsstein; 28 g
ubestemmelige fragmenter Fe; Tekstil- og
Trerester.
Dat.: I.: C2, Gr. 9; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 554, Nr. 397;
Herteig 1955: 178; Ilkjær 1990: 367, Nr. 401;
Marstrander 1983: 186, Nr. 25, Tab. 28.1-6;
Tilvekst Trondheim 1970: 5f., Fig. 3.

128

Ranem, Steinkjer, T 13149

Funnet i *Vollhaugen*, en nå utjevnet gravhaug.
Innlevert i 1925.
Funn: Lansespiss (I.: 26?; B.&H.: Skiaker eller
Svennum?).
Dat.: I.: C1b-C2, Gr. 7-8; B.&H.: By-gruppe?
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 554, Nr. 399;
Ilkjær 1990: 376, Nr. 551; Marstrander 1983: 196,
Nr. 43; Tilvekst Trondheim 1925: 37, Nr. 117.

129

Snaasens, Snåsa, T 286-287

Spydspissen ble funnet på veien i nærheten av
Snåsens prestegård, og har sannsynligvis havnet der
med veifyllingsmasser. Den ble funnet ved husene
og i nærheten av stedet der man 30 år tidligere
hadde funnet noen arkeologiske gjenstander. Disse
ble sendt til museet i Oslo. Lansespissen ble funnet
på samme sted i 1861.
Funn: Lansespiss (I.: 27; B.&H.: Svennum);
Spydspiss (I.: 8; B.&H.: Lundskin).
Dat.: I.: C2, Gr. 9; B.&H.: By-gruppe

Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 554, Nr. 403;
Ilkjær 1990: 391, Nr. 793; Tilvekst Trondheim
1871: 40.

130

Tingstad, Levanger, B 926

Ukjente funnomstendigheter.
Funn: Stangskjoldbule (I.: 3c; B.&H.: I).
Dat.: I.: C1a, Gr. 4; B.&H.: Gutteberg-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 555, Nr. 405;
Ilkjær 1990: 389, Nr. 756; Marstrander 1983: 182,
Nr. 16.

Nordland

131

Bø, Haug 1, Grav 1, Steigen, Ts 5401:I

Ubrent grav under gravhaug med to gravkamre.
Grav 2: Kvinnegrav med sølvfibel. Utgravd av H.E.
Lund i 1951/53.
Funn: Tveegget langsverd med metallbelagt grep
med hestehår innlagt, og soppformet knapp Bz;
Doppsko Bz; Lansespiss (I.: 15; B.&H.:
Vennolum); Spydspiss (I.: 2; B.&H.: Hval);
Stangskjoldbule Bz (I.: 3d; B.&H.: II);
Skjoldhåndtakbeslag Bz (I.: 5b, Jahn form 9;
B.&H.: II); Skjoldrandbeslag Bz; Skjoldbrettrestreter
med blåmaling på den ene siden og rød på den
andre; Beltespenne Bz; 3 Beltebeslag Bz; 2
Remendebeslag Bz; Fingerring Au (3); Pilspisser;
Leirkar.
Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: Vennolum-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 555, Nr. 409;
Ilkjær 1990: 346, Nr. 78; Sjøvold 1962: 48ff., Fig.
7, Tab. 1.

132

Føre, Grav 1, Bø, Ts 5337

Ubrent grav i hellekiste i gravhaug. Oppdaget i 1955. Ettergravning av P. Simonsen i 1955 der han fant sverd, beslag, rester av et treskjold, 4 bjørneklør, hundeskjelett og et velbevart menneskeskjelett.

Funn: Tveegget sverd med soppformet knapp Bz (I.: 2); Sverdskjedemunnblikk og Doppsko fra 2 hvalplater; Lansespiss (I.: 15?; B.&H.: Svennum?); Lansespiss (?); Skjoldbule Fe (I.: 6a; B.&H.: IVb); Skjoldhåndtakbeslag (I.: 5b, Jahn form 9; B.&H.: II); Skjoldbrettdeler med rødmaling på den ene siden og blå på den andre; Leirkar; 4 Bjørneklør; Hundeskjelett. Utenfor kisten et beslag.

Dat.: I.: C1b, Gr. 5; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 555, Nr. 410; Ilkjær 1990: 353, Nr. 182; Sjøvold 1962: 75f., Tab. 12, 14-15.

133

Kalvhagen, Bertnes, Bodø, Ts 3072

Ubrent grav under gravhaug. Kom til Tromsø Museum i 1924.

Funn: Lansespiss, fragmenter (ikke funnet); Spydspiss (I.: 14; B.&H.: Lundskin); Skjoldbule (I.: 8ad; B.&H.: IVc); 3 Skjoldrandbeslag Bz; Sverd (B.&H.: ikke innlevert).

Dat.: I.: C2, Gr. 9; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 556, Nr. 417; Ilkjær 1990: 343, Nr. 29; Sjøvold 1962: 42, Tab. 2; Tilvekst Tromsø 1925-27: 15ff.

134

Steigen kirkegård, Steigen, C 18035-18039

Ubrent grav funnet av en arbeider ved drenering av kirkegården i 1895.

Funn: Tveegget sverd (I.: 2); Sverdremholder Bz med forgylte striper av sølvpressblikk, på denne er det festet en sølvplate; Lansespiss (I.: 26; B.&H.: Svennum); Spydspiss (I.: 14; B.&H.: Lundskin); Skjoldbule (I.: ?; B.&H.: IVc); Kniv; Saks.

Dat.: I.: C2, Gr. 9; B.&H.: By-gruppe
Litt.: Bemmann & Hahne 1994: 557, Nr. 420; Grieg 1926: 192, Anm. 129; Ilkjær 1990: 385, Nr. 694; Sjøvold 1962: 59f., Tab. 49c; Tilvekst Oslo 1895: 71f., Nr. 83, Fig. 4.

Gravfunn	Funnummer	Datering Ilkjær 1990	Datering B. & H. 1994	Kremasjon/ Inhumasjon	Tveegget sverd	Doppsko
Østfold						
1. Hunn, Haug 17, Borge	C 18578-18584	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
2. Hunn, Haug 15, Borge	C 28980	C1b	Vennolum	Kremasjon	Sverdklingerester	
3. Vesten, Borge	C 3109-3119	C1b	Vennolum	Kremasjon	2 stk	
Oslo						
4. Tåsen, Vestre Aker	C 842-844		Vennolum	?	X	
5. Ulleren, Vestre Aker	C 20332		Vennolum	?		
6. Ullevål, Vestre Aker	C 1366-1369		Vennolum	?	X	
Akershus						
7. Frøyhov, Nes	C 3694-3705	C1a	Gutteberg	Kremasjon	X m/edelmetall	
Hedmark						
8. Gjølstad, Ringsaker	C 542-546	C1b-C2	By	Inhumasjon	X	
9. Gutteberg, Hamar	C 34007	C1a	Gutteberg	Kremasjon	X	
10. Hverven, Stange	C 4105-4112	C1b	Skiaker	Inhumasjon	X	
11. Kalleberg-setra, Ø. Rendal	C 27386	C1b	Skiaker	?		
12. Kvalstad, Ringsaker	C 24786	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
13. Møistad, Hamar	C 22323	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
14. Rør, Ringsaker	C 20171	C1b	Vennolum	Kremasjon	Viktoriasverd + 1	
15. Saug Vestre, Ringsaker	C 27055	C1a	Gutteberg	?	X	
16. Trønnes, Stor-Elvdal	C 29675		Vennolum?	?		
17. Øvre Fjølstad, Ringsaker	C 17502-17511	C1b	Skiaker	Inhumasjon	X	
Oppland						
18. Arnelund, Vestre Slidre	B 5399	C2	Vøien?	Kremasjon	X m/ stempel	
19. Brunsberg, Østre Toten	C 3155-3161	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
20. Einang, Haug 1, Vestre Slidre	C 15671-15679	C2	Vøien	Kremasjon	X m/ stempel	
21. Gamme, Gran	C 26835 a-b	C1a	Gutteberg	Kremasjon		
22. Gile (2), Østre Toten	C 5528-5533	C1b-C2	By	Kremasjon	2 stk	
23. Gisleberg Nordre, Gran	C 1718-1723, 15024-15026	C1a	Gutteberg	Kremasjon	X	
24. Gisleberg Søndre, Gran	C 4512	C1a		?		
25. Greftegrav, Jevnaker	C 8661	C1b- C2		?		
26. Gullen, Haug 12, Gran	C 22778	C1b	Vennolum	Kremasjon	X sverdgrep m/ ringer Bz	
27. Hamres, Vang	C 24055		Skiaker	?		
28. Haug/ Serstad Øvre, Ø. Toten	C 27813		Vennolum	?		
29. "Hesting", V. Klauvstad, Gran	C 22349	C1	Gutteb. el. Vennolum	?	X	
30. Hilden Nordre, Gran	C 22365	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
31. Hilden, Gran	Hadelands Folkem. 1694-1695		Vennolum?	Kremasjon		
32. Hilme, Nord-Aurdal	C 1696, 1729		By	?		
33. Horgen, Gran	C 4601-4610	C1a	Gutteberg	?	X	
34. Hov, Gran	C 13361	C1b	Vennolum	?		
35. Hov, Gran	C 29024		Vennolum?	?		

36. Hval, Gran	C 3822-3825	C1b	Vennolum	?	X	
37. Jevnaker pgd., Jevnaker	C 4746, 4763-4766, 4773-4775	C1b	Vennolum	?	Viktoriasverd	1 Bz + 1 Bz m/emaljedek.
38. Kvikstad, Vestre Toten	C 18677	C1b	By	?		
39. La, Østre Toten	C 20911		By	?		
40. Midtre Egge, Gran	C 3232-3234	C1b-C2	By	Kremasjon	X	
41. Morstad, Gran	C 4506	C1a		?		
42. Nedre Løken, Søndre Land	C 22681	C1b-C2	By	?		
43. Nordsveen, Nord-Aurdal	C 27234	C2	By	?	X	
44. Oldre, Vang	C 36614, 36668	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
45. Opsal, Ringebu	C 7558-7559	C1b	Vennolum	?		
46. Ranheim, Nord-Aurdal	C 27718	C1b-C2	By	Kremasjon		
47. Ringsaker, Nord-Aurdal	C 4001, 4350-4352, 4666	B2-C1a	C1a	Kremasjon		
48. Røllang (1), Nord-Aurdal	C 7713-7725	C1b	Vennolum & Skiaker	Kremasjon	X	
Røllang (2)				Kremasjon	X m/ stempel	
Røllang (3)				Kremasjon		
49. Røllang, Nord-Aurdal	SHM 17343:1802		By	?	X	
50. Sau, Gran	C 4179-4184	C1a	Gutteberg?	Kremasjon		
51. Sjo, Gran	C 23875	C2	By	Kremasjon		
52. Skari, Gran	C 21616		By	?		
53. Skaugerud, Nårum, Søndre Land	C25674		By	Kremasjon		
54. Snipstad, Østre Toten	C 1243-1251	C2	By	?	2 stk	
55. Snorheim, Vestre Slidre	C 24329	C1b-C2	By	Kremasjon		
56. Stabu, Østre Toten	C 26288	C1b	Vennolum	Kremasjon		
57. Stranden, Østre Slidre	C 26995	C1b	Skiaker	?		
58. Sukkestad, Østre Toten	EG 93	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
59. Sundheim, Nord-Aurdal	C 8669-8670	C1b-C2	By	?		
60. Sveen, Vang	C 4344-4345	C1b-C2	By?	?		
61. Søndre Gisleberg, Gran	C 4512	C1a	Gutteberg	?		
62. Tingelstad gård, Gran	C 6207-6209	C1a	Gutteberg	Kremasjon		
63. Vang, Vang	C 36614	C1b		Kremasjon	X	
64. Vennolum, Gran	C 22231	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	Bz
65. Vindingstad, Østre Slidre	C 28432	C1b	Vennolum	Kremasjon		
66. Vøien, Gran	C 12632		By	Kremasjon		
67. Østre Smedby, Østre Toten	C 23347	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
68. Øvre Hov, Gran	C 4419-4421	C1b-C2	Vennolum	Kremasjon	X	
69. Øvre Nes, Gran	C 911-913	C1b	Vennolum	?	X	
70. Øvre Skiaker, Nordre Land	C 12110-12114	C1b	Skiaker	Kremasjon		
71. Øvre Stabu (3), Østre Toten	C 17765-17795, 18649, 20883	C1a-C1b	Gutteb. & Vennolum	Kremasjon	Viktoriasverd + 1	
Øvre Stabu (4)				Kremasjon	X	Bz

Gravfunn	Funnummer	Datering Ilkjær 1990	Datering B. & H. 1994	Kremasjon/ Inhumasjon	Tveegget sverd	Doppsko
Buskerud						
72. Bråten, Haug 24, Grav 1, Ringerike	C 5179-5180	C1b-C2	By	Kremasjon		
73. By, Hole	C 808-817	C2	By	?	2 stk (1 m/ stempel)	
74. Efteløt prestegården, Kongsberg	C 779-785	C2	By	Kremasjon	X	
75. Fiskum, Øvre Eiker	C 10629		By	Kremasjon		
76. Flannum, Modum	C 25808	C1b-C2	Vennolum	Kremasjon		
77. Hurum, Hole	C 22366	C2	By	Inhumasjon?	X	
78. Lundteigen, Øvre Eiker	C 32115	C1b-C2	By	Inhumasjon?	X	
Vestfold						
79. Nordre Fevang, Haug 14, Sandefjord	C 6924-6933, 7042	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	Bz
80. Vestad, Larvik	C 20790 e-h, 22849		Vennolum	Inhumasjon	X	
81. Ås, Haug 3, Grav G, Sande	C 21697 I-r	C1b	YRT	Kremasjon	X	
Telemark						
82. Baksås av Mid-Forberget, Bø	C 33453	C1b	Vennolum	?		
83. Hvannes, Sauherad	C 11022-11024, 17300-17305	C1a	Gutteberg	Kremasjon		
84. Nordre Folkestad, Bø	C 6397-6399	C1a-C1b	Vennolum	Kremasjon		
85. Søndre Hem, Sauherad	C 13447	C2	By	?		
86. Tveten, Porsgrunn	C 27626	C1a	Gutteberg	Kremasjon		
Aust- Agder						
87. Bringsvær, Haug 2, Grimstad	C 7312-7331, 9786	C1b-C2	By	?	X	Bz
Vest-Agder						
88. Lunde, Haug 4, Vanse	B 2902-2905	C		?		
89. Østre Hauge, Farsund	C 24619	C1b	Vennolum	Kremasjon		
Rogaland						
90. Avaldsnes, Avaldsnes	B 314, 605-628, C 718, T 25	C1-C2	By	Inhumasjon	X	X m/ sølv og gullpr.blikk
Hordaland						
91. Bjelland, Hjelmeland	S 393		By	?		
92. Erga, Klepp	S 1911		By	?		Beslag forg. sølvpr.blikk
93. Hå prestegård, Hå	S 4152	C1	Vennolum?	Kremasjon	X	
94. Nedre Øksnevad, Klepp	S 6009		By	Kremasjon	X	
Hordaland						
95. Berge, Kvinnherad	B 1213-1214	C1b-C2		?		
96. Gjerdesjøen, Etne	B 6207		YRT	?	X	
97. Odda, Odda	B 6760	C1b	By	?		
98. Røldal, Odda	B 792-795	C1b	Vennolum?	?		
Sogn og Fjordane						
99. Bjerga, Fjaler	B 10020	C1b	Vennolum	?		
100. Mindresunde, Stryn	B 11150	C2		?		
101. Måri, Stryn	B 4948	C2	By	?		
102. Prestegården, Aurland	B 9369	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
103. Rutli, Sogndal	B 8452, 8590	C1b	By?	?	X	
104. Sjøtun, Vik	B 4431	C1b	Vennolum	Kremasjon		
105. Tryti, Vik (Øst)	B 1223-1228, 1320-1334	C1a-C1b	Vennolum	Kremasjon	X	Bz
Tryti (Sør)				Kremasjon		Bz
106. Vette Guhaug, Vik	B 1474-1478, 1490-1494	C1b	Vennolum	?	X	
107. Øvre Voll, Lærdal	B 10233	C2	By	?		

Gravfunn	Funnummer	Datering Ilkjær 1990	Datering B. & H. 1994	Kremasjon/ Inhumasjon	Tveegget sverd	Doppsko
Møre og Romsdal						
108. Blindheim, Grav 2, Giske	B 8628	C2	Vøien	Inhumasjon		
109. Grødal, Sunndal	C 2507-2510	C2	By	Kremasjon		
110. Kongshaugen, Jangarden, Giske	B 10790 III	C1b-C2	By	Inhumasjon		
111. Mjølva, Rauma	T 2826-2829	C1b-C2	By	Kremasjon		
Sør-Trøndelag						
112. Aunets, Trondheim	T 13049		By	?	X	
113. Bjørkli av Bostad, Malvik	T 21243	C1b-C2	Skiaker	Inhumasjon	X	
114. Gravråk, Melhus	T 795-798	C1a-C1b	Gutteberg	?	X	Fe
115. Herrem, Rennebu	T 1774-1776	C1b	Vennolum	Kremasjon	X	
116. Hårberg, Ørland	T 3775-3776	C1b-C2	By	?		
117. Refshus, Rennebu	T 2832	C1b-C2	By	?		
118. Rømme øvre, Orkdal	T 15109, 15339	C1b-C2	By	Inhumasjon	X m/ forg.sølvpressblikk	Bz m/ bronseblikk
119. Stavne, Rennebu	T 98	C1b		?		
120. Tjønnan, Rennebu	T 244-246		Vennolum	?		
Nord-Trøndelag						
121. Alstadhaug av Sæter, Alstadhaug	T 12745	C		?		
122. Dalem øvre, Grav 1, Steinkjer	T 799-804, 814-815	C1b	By	Inhumasjon	X	Bz
123. Dyva, Stjørdal	T 640-643, 673-677	C1b	C1	?		
124. Hammer, Stjørdal	T 7088-7093	C1b-C2	By	?	X	Fe
125. Husan, Verdal	T 6100-6102	C1b	Vennolum	Kremasjon?		
126. Kleiv, Snåsa	T 5149-5150	C2	By	?		
127. Kvello, Verdal	T 19006	C2	By	Inhumasjon		
128. Ranem, Steinkjer	T 13149	C1b-C2	By?	?		
129. Snaasens, Snåsa	T 286-287	C2	By	?		
130. Tingstad, Levanger	B 926	C1a	Gutteberg	?		
Nordland						
131. Bø, Haug 1, Grav 1, Steigen	Ts 5401:1	C1b	Vennolum	Inhumasjon	X m/ grep m hestehår	Bz
132. Føre, Grav 1, Bø	Ts 5337	C1b	By	Inhumasjon	X	Hvalbein
133. Kalvhagen, Bertnes, Bodø	Ts 3072	C2	By	Inhumasjon	(Ikke innlevert)	
134. Steigen kirkegård, Steigen	C 18035-18039	C2	By	Inhumasjon	X	

Gravfunn	Skjedebeslag	Sverdknapp	Sverdremholder	Remendebeslag	Beltebeslag	Beltespenne	Lanse	Spyd	Skjoldbule Fe
1.		Bz	Bz				X	X	
2.			Bz				X	X	X
3.				Bz	2 stk Bz		2 stk	2 stk	X
4.								X	
5.							X		
6.							2 stk		X
7.					Bz		X	X	X
8.							X	X	
9.							X	X	X
10.							X	X	
11.							X		
12.							X	X	X
13.			Bz	Fe			X	X	
14.							X		
15.							X	X	X
16.							X		
17.							X	X	
18.							X	X	
19.				Bz			X		
20.						2 stk Fe	X	X	X
21.							X	X	
22.								X	X
23.							X	X	X
24.									X
25.							X		
26.	Bz			Bz	Bz		X	X	X
27.							X		
28.								X	
29.							3 stk	X	
30.				Bz		Bz	X	X	X
31.					Fe				
32.							X	X	X
33.							X	X	X
34.							X		
35.							X		

36.						X	X	X
37.					2 stk Bz			
38.							X	
39.						X		
40.						X	X	
41.								X
42.						X	X	
43.						X	X	
44.						2 stk	X	
45.						X		X
46.						X		X
47.						X	X	
48.						X	X	2 stk
							X	X
						X		
49.						X	X	
50.								X
51.					Fe	X	X	
52.						X		
53.						X		
54.						2 stk	X	X
55.						X	2 stk	X
56.						X		X
57.						X		
58.				Bz		X	X	X
59.							X	
60.						X		
61.								X
62.						X		X
63.						2 stk	X	
64.			Bz		4 stk Bz	Bz	X	
65.							X	
66.							X	
67.						2 stk	X	2 stk
68.							X	
69.						X		X
70.						X	X	X
71.								X
		Bz				m/runeinnskift	4 stk	X

Gravfunn	Skjedebeslag	Sverdknapp	Sverdremholder	Remendebeslag	Beltebeslag	Beltespenne	Lanse	Spyd	Skjoldbule Fe
72.								X	X
73.							2 stk	2 stk	X
74.							X	X	
75.								X	
76.							X	2 stk	
77.							X	X	
78.						Bz	X	X	X
79.				Bz	Bz		X	X	X
80.							X		
81.							X		X
82.							X		
83.				Fe			2 stk		X
84.							X	X	X
85.								X	
86.							X		X
87.							2 stk	2 stk	X
88.							X		X
89.				Bz					
90.	Skjede m/sølvpressblikk	Ag							
91.							X		
92.							X	X	
93.							2 stk		X
94.		Bz					X		
95.							X	X	
96.	Munnblikk Bz m/forg.sølvpr.blikk								
97.							X	X	
98.							X	X	
99.							X		
100.							X	X	
101.							X	X	
102.								X	
103.							2 stk		
104.							X	X	X
105.						Fe	X	X	
106.							X	X	X
107.							X	X	

Gravfunn	Skjedebeslag	Sverdknapp	Sverdremholder	Remendebeslag	Beltebeslag	Beltespenne	Lanse	Spyd	Skjoldbule Fe
108.						Fe	X	X	X
109.							X		X
110.							X	X	
111.							X	X	
112.							X	X	
113.							X	X	X
114.							X		X
115.							X	X	
116.							X	X	
117.								X	
118.							X	X	
119.							X		
120.							X	X	
121.							X		
122.		Bz	Bz				X	X	X m/ bronsekant
123.			Bz	Bz	Bz	Fe m/ bronsebeslag	X	X	
124.						Bz	X	X	
125.							X		X
126.							X	X	
127.							X	X	
128.							X		
129.							X	X	
130.									X
131.		Bz		2 stk Bz	3 stk Bz	Bz	X	X	
132.	Hvalbein	Bz					X	X	X
133.							X	X	X
134.	Bz m/ forg. Striper av sølvpr.blikk, på denne en sølvplate						X	X	X

36.										
37.	X		Bz m/knapp Bz m/ forgylt sølvpressblikk							
38.										
39.										
40.										
41.										
42.										
43.										Fe
44.										
45.										
46.										
47.							I.:12/ B.&H.:12a			
48.										
										Fe
										Fe
49.										
50.						E 41				
51.										
52.										
53.										
54.										
55.			Fe							
56.										
57.										
58.						E 44	?			
59.										
60.										
61.										
62.			Fe							
63.										
64.	X		Bz	Bz		E 37-43				
65.										
66.										
67.			Fe		Bz					
68.						E 41				
69.										
70.			Fe							
71.			Fe							

Gravfunn	Skjoldbule Bz	Skjoldbule Ag	Skjoldhåndtak- beslag	Skjoldrand- beslag	Beslag	Bronsekjel	Fingerring Au	Arming Au	Halsring Au	Sporer
72.			Fe	Fe						
73.						E 41				
74.							39c			
75.										
76.										
77.										
78.										
79.			Fe							
80.	Bz m/ beslag forg. sølv						12a			
81.										
82.										
83.			Fe			E 41				
84.										
85.										
86.			Fe							
87.							39c			
88.						E 37-43				
89.			Bz		8 stk Bz	E 40				
90.		X				E 59, E 86	18		X	
91.										
92.					X m/ forg. sølvpr.blikk		17b			
93.						E 41				
94.										
95.										
96.										
97.										
98.										
99.										
100.										
101.										
102.	X				Fe					
103.	Bz m/ sølvrand			2 stk Bz				Au/ Ag		
104.			Fe							
105.										
106.				Bz		E 40				
107.				Fe						

Gravfunn	Glass	Kniv/ Krumkniv	Annet	Gravfunn
1.			Fragm. Fe	1.
2.			Fragm. Fe	2.
3.			Nagle Bz, Fragm. Bz	3.
4.			Terninger, Spillebrikker, alle av bein	4.
5.				5.
6.				6.
7.	Biter		Menneskestatuett Bz m/ runer, Nagler Bz	7.
		Kniv		
8.		Kniv	2 Hanker	8.
9.				9.
10.			Saks, Ildstål, Leirkar	10.
11.				11.
12.			Nagle	12.
13.			Spiral Bz, Fragm. Fe	13.
14.				14.
15.				15.
16.				16.
17.		Kniv, Krumkniv	Saks, 3 Fibler Bz, Berlokk Au	17.
18.		Kniv	Leirkar	18.
19.			Fibel Bz	19.
20.		Kniv	Ildstål	20.
21.				21.
22.				22.
23.			Miniatyrøks, Nøkkel, Fibel Bz	23.
24.				24.
25.				25.
26.		2 Kniver, Krumkniv	Saks, Kam, Snellehjul, Perle Ag, 2 Nøkler, Låsbeslag, Leirkarskår mm.	26.
27.				27.
28.				28.
29.		8 Krumkniver	4 Prener/Ildstål, Nål, Fibel Bz, Leirhank	29.
30.			Ring, Øks, Fibel Bz, Beinskift?	30.
31.			Fibelnål Ag, Leirkar	31.
32.		Kniv		32.
33.				33.
34.				34.
35.				35.

36.				36.
37.			2 trekar m/ bronsebelag, Leirkarskár	37.
38.				38.
39.				39.
40.				40.
41.				41.
42.				42.
43.			Saks, Ildstál	43.
44.			Nøkkel	44.
45.				45.
46.				46.
47.	Beger m/forg. Sølvpr.blikk			47.
48.				48.
			Saks, Lanse (YJA)	
49.		Kniv		49.
50.			Hank Bz til trekar, Verktøy Fe, Pinsett Bz, Fragm. Fe Leirkar	50.
51.		Kniv		51.
52.				52.
53.				53.
54.		Kniv	Bein fra 2 hester, Skjoldbule (forsvunnet)	54.
55.		Kniv	Leirkarskár	55.
56.				56.
57.				57.
58.			Leirkarskár	58.
59.				59.
60.				60.
61.				61.
62.				62.
63.			Nøkkel	63.
64.			Knivdoppsko? Bz, Fragm. Fe tilh. kjelen, 2 Bjørneklør	64.
65.				65.
66.				66.
67.				67.
68.			(Lansespiss, Beinkam ikke innlevert)	68.
69.				69.
70.		Kniv		70.
71.		Kniv	Beltering Bz	71.

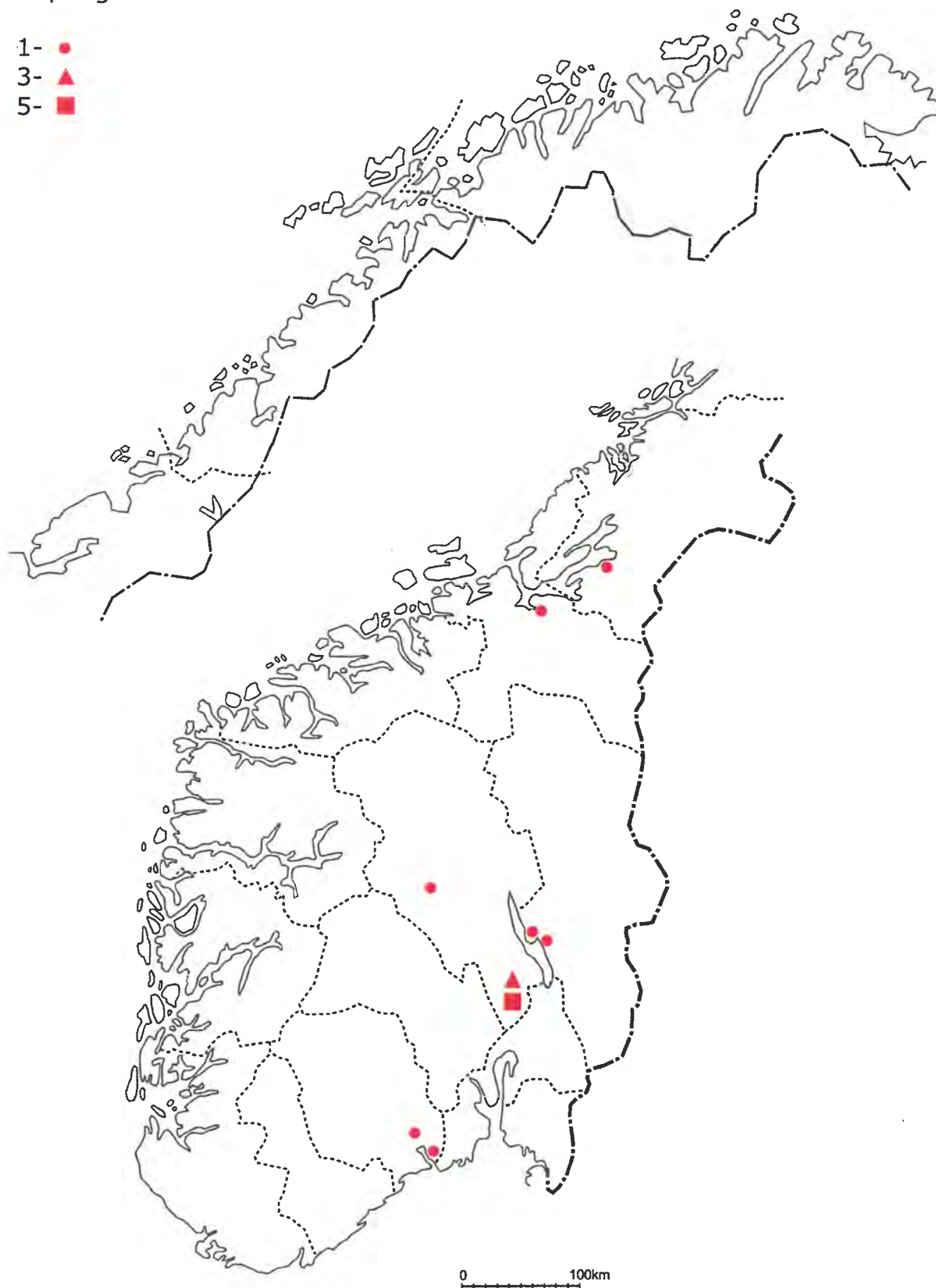
Gravfunn	Glass	Kniv/ Krumkniv	Annet	Gravfunn
72.				72.
73.		Kniv		73.
74.			Øreskje, Trekar m/ bronsebeslag, Leirkar	74.
75.				75.
76.				76.
77.		Kniv	Pinsett Bz, Leirkarskår, ubrente menneskebein	77.
78.			Ravperle, Fragm. Ag, Fragm. Bz, Tekstilrester	78.
79.			Fibel, Fragm. Bz, Leirkarskår	79.
80.		Kniv, Krumkniv	Ringfragm. Bz	80.
81.			Fragm. Fe	81.
82.				82.
83.				83.
84.				84.
85.				85.
86.			7 Slaggbiter	86.
87.			9 Leirkar, Trebiter, Bjørkenever	87.
88.			Øks, 2 Klinknagler, 2 Leirkar	88.
89.			Beinkam, Leirkarskår fra to forskj. Kar	89.
90.	32 Spillebrikker		Gullpressblikkskive, Speil Bz forsølvet, Vektstang Bz, Beger Ag, Sil Bz, Drikkehornbeslag Ag, 2 stk sølvblikk, Tråd av dyrehår. Mistet: Nål Ag, Lanse/Spyd, Bastrep, Bjørkebast, Eiketre, Kistenagler	90.
91.				91.
92.			Grep, 3 Trebiter, Dyrbein sanns. Hest	92.
93.			Knapper Bz, Fragm. Fe, Tekstil- og Bjørkerester	93.
94.			10 Nagler, 3 Leirkar, 170 Flintavslag	94.
95.				95.
96.				96.
97.				97.
98.		Kniv	Saks	98.
99.				99.
100.				100.
101.				101.
102.			Fibel Bz, 5 Pilespisser	102.
103.			Plate Ag, Fal	103.
104.				104.
105.			Saks, Hornkam, Ildslagningsstein, Leirkarskår	105.
106.		Krumkniv	Spenne Bz, Nagle Bz, 2 Kniver, Ildstål	106.
107.			Saks, Nagler	107.

Gravfunn	Glass	Kniv/ Krumkniv	Annet	Gravfunn
108.		Kniv, Krumkniv	Nål Bz, Pinsett Bz, Ildslagningsstein, Leirkar, Trekar, Mennesketenner	108.
109.			Leirkar	109.
110.			Bolter Fe, Tein Fe	110.
111.			Ildslagningsstein, Leirkar	111.
112.				112.
113.			Sverdskjede av tre, Hektespenne	113.
114.				114.
115.				115.
116.				116.
117.				117.
118.		Kniv	Saks, Nagle, Leirkar	118.
119.				119.
120.				120.
121.			Nagle Fe	121.
122.				122.
123.				123.
124.				124.
125.			Leirkar	125.
126.				126.
127.			Ildslagningsstein, Fragm. Fe, Tekstil- og Trerester	127.
128.				128.
129.				129.
130.				130.
131.			Skjoldbrettrest m/rød+blå maling, Pilspisser, Leirkar	131.
132.			Skjoldbrettrest m/rød+blå maling, 4 Bjørneklør, Leirkar, Hundeskjelett. Utenfor kisten et beslag.	132.
133.				133.
134.		Kniv	Saks	134.

Appendiks III

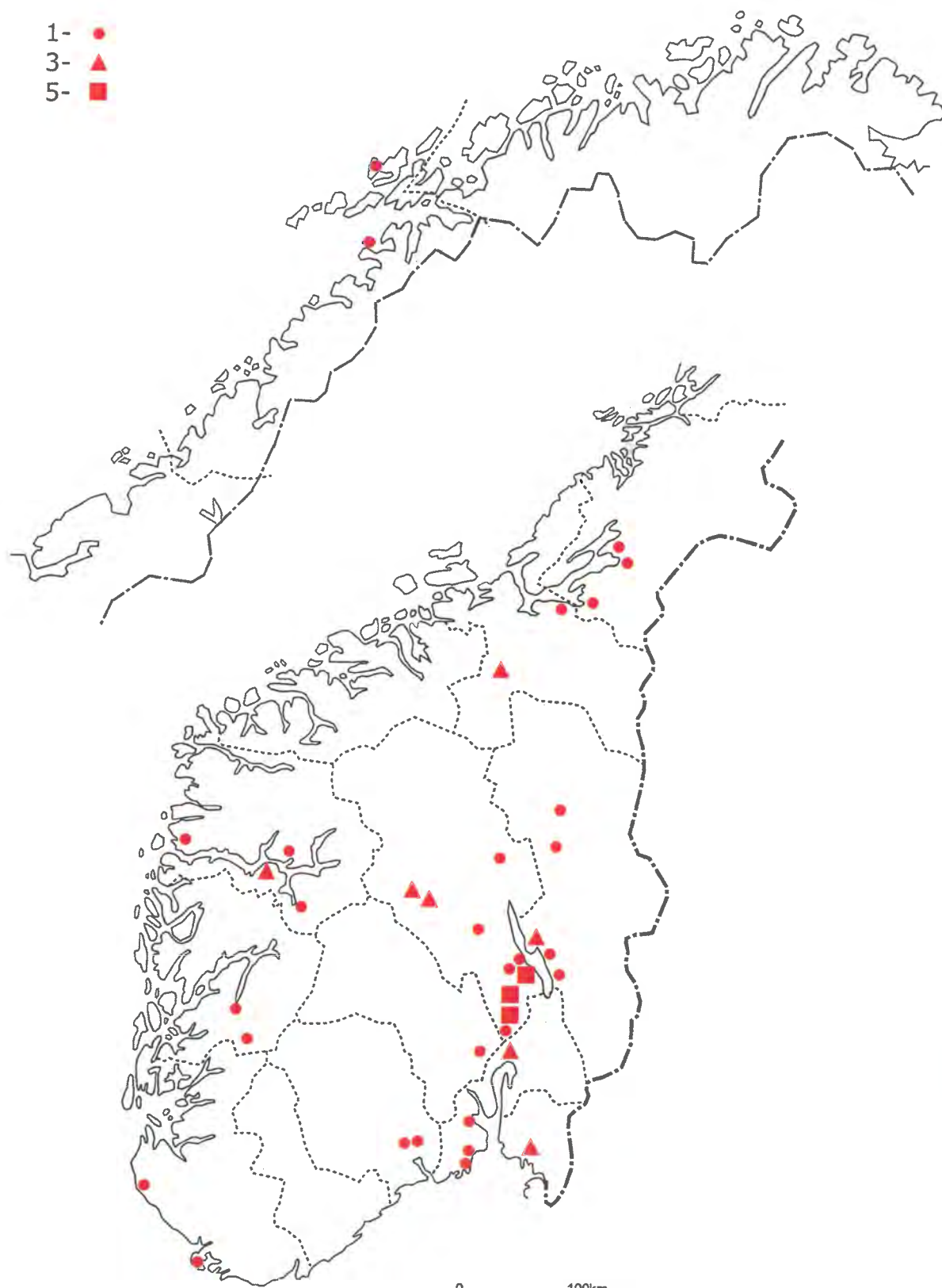
Våpenggraver fra C1a

- 1- ●
- 3- ▲
- 5- ■

Våpengraver fra C1b

- 1- ●
- 3- ▲
- 5- ■

Våpenggraver fra C2

- 1- ●
- 3- ▲
- 5- ■

